

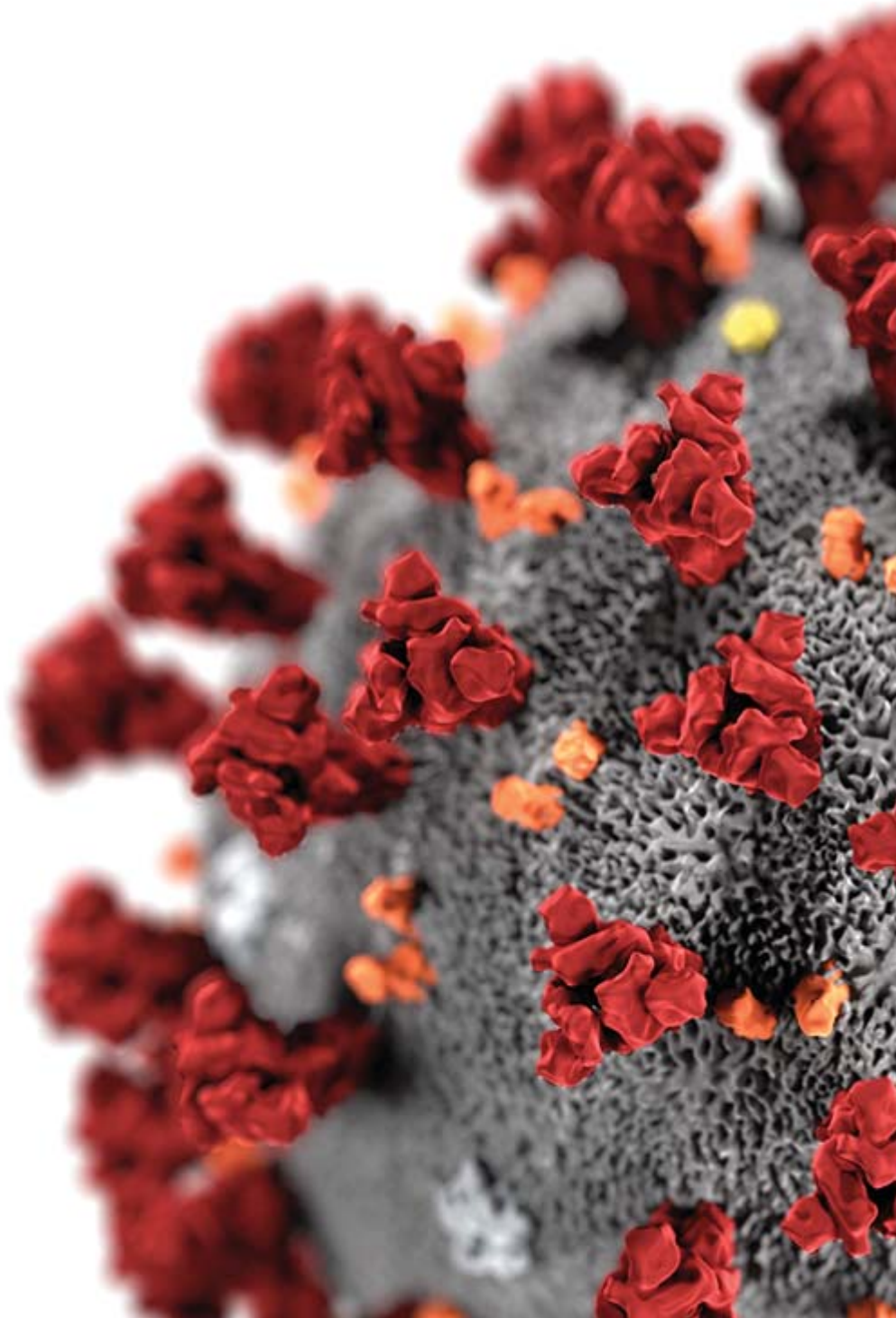

**FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION** For Freedom.

Western Balkans

COVID-19

EKONOMSKE POSLJEDICE ZA BOSNU I HERCEGOVINU, MJERE I RJEŠENJA

Izdavač

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit Bosnien-Herzegowina
Čekaluša Čikma 4
71000 Sarajevo

/freiheit.org

/FNFWesternBalkans

/FNFreiheit

Glavni i odgovorni urednik

Adnan Huskić

Autori

Admir Čavalić

Faruk Hadžić

Damir Bećirović

Lektura i korektura

Nina Tikveša

Tehnički urednici

Jilduza i Selmir Pajzetović

Fotografije i grafike

Public licence and free to use

Prvo izdanje, Sarajevo, 2020.

Napomena o upotrebi ove publikacije

Sva prava pridržana. Zabranjeno kopiranje, umnožavanje i distribucija bez pismenog odobrenja Izdavača ili nosioca autorskih prava.

SADRŽAJ

SAŽETAK	5
UVOD	7
METODOLOGIJA	9
HISTORIJAT DEŠAVANJA	9
DOSTUPNA ISTRAŽIVANJA I PODACI	11
MAKROEKONOMSKA PERSPEKTIVA	12
PROJEKCIJE	16
CILJEVI	30
PRIJEDLOZI MJERA I NAČINA FINANSIRANJA	30
DRŽAVA	30
Usvajanje državnog budžeta	30
Osiguravanje jednostavnijeg protoka roba	30
Odgoda plaćanja carinskog duga	31
Izmjena zakona o PDV-u u smjeru izmjene roka za plaćanje	31
Izmjena zakona o akcizama u BiH	31
ENTITETI	31
Hitno formiranje stabilizacijskog fonda na nivou entiteta	31
Preuzimanje plaćanja dijela doprinosa i sufinansiranje plata za posebno ugrožena pravna lica	32
Obustavljanje plaćanja akontacije poreza na dobit	32
Moratorij/zaleđivanje otplate kredita	32
Automatsko produženje revolving i overdraft kredita	33
Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu entiteta	33
Prolongiranje roka za predaju poreskih prijava	33
Suspendacija opštih kolektivnih i granskih ugovora	33
Poreski poticaji za poslodavce/ke koji/e ne provode otpuštanja ili koji/e radnike/ce vrata na posao	33
Plaćanje svih dospjelih finansijskih obaveza prema pravnim licima	33
Poreski poticaji za podršku kulturnim institucijama, sportskim i drugim udruženjima	34
Obustava svih pravnih izvršnih postupaka za vrijeme trajanja stanja prirodne i druge nesreće	34
Obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode	34
Omogućavanje ponovnog pokretanja pojedinih privrednih sektora	34
Ukidanje mjere zamrzavanja cijena	34
KANTONI	35
Formiranje kriznih štabova za ekonomska pitanja	35
Formiranje stabilizacijskih i kreditno-garantnih fondova	35
Grant sredstva za industrijsku zaštitu	35
Moratorij na plaćanje koncesija	35
Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu kantona	36
Plaćanje svih dospjelih obaveza prema pravnim licima	36
Uvođenje elektronskog potpisa i pečata	36
"Crveni telefon" i web stranica za privredu	36
Iskoristiti obrazovne institucije	36
Iskoristiti kantonalne medije	36
Racionalizacija propisa	36
GRADOVI/OPŠTINE	37
Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu gradova/općina	37
Plaćanje svih dospjelih obaveza prema pravnim licima	37
Vaučeri za socijalno ugrožene osobe	37
Zabrana izbacivanja najmoprimaca/teljica iz opštinskih/gradskih stanova i prostora	37
Besplatan parking	37
Pomoć volontera i pomoć civilnom sektoru usmjerenom na volontiranje	37
Ustupanje neiskorištenih poljoprivrednih površina u vlasništvu opština/gradova na korištenje zainteresovanim građanima	38

Podrška za proljetnu sjetvu	38
Subvencioniranje kamata i stvaranje uslova za povoljnije kreditiranje	38
Privremena obustava naplate parafiskalnih nameta	38
Obezbijediti grant sredstva za obrtnike koji su izuzetno pogođeni krizom	38
Osigurati odgodu plaćanja komunalnih obaveza za privrednike/ce	38
Grant sredstva za industrijsku zaštitu	38
Obezbjeđenje podrške lokalnih medija u nadležnosti opštine	39
Omogućavanje plaćanja neplaćenih obaveza preduzeća prema opštinama/gradovima u ratama	39
Pojačan odvoz smeća i dezinfekcija svih javnih površina	39
NAČIN FINANSIRANJA	39
Država	39
Započinjanje pregovora radi postizanja moratorija na plaćanje međunarodnih kreditnih obaveza BiH	39
Započinjanje pregovora s MMF-om i drugim finansijskim institucijama oko novih kreditiranja	39
Osnaživanje diplomatske aktivnosti u cilju osiguranja međunarodnu podrške	40
Ostvariti selektivne budžetske uštede	40
Privremeno omogućavanje uključivanja Centralne banke BiH na domaće tržište kapitala	40
Entiteti	40
Emisija "korona obveznica"	40
Rebalans budžeta (budžetske uštede)	40
Reprogram entitetskih kratkoročnih obaveza u dugoročne	41
Kantoni	41
Rebalans budžeta (budžetske uštede)	41
Emisija municipalnih obveznica	41
Prenamjena sredstava koja će koristiti kantoni i opštine/gradovi sa stavki koje u ovom momentu nemaju adekvatnu funkciju	41
Smanjenje nadnica za zaposlenike u "javnom sektoru"	41
Iskoristiti instituciju javno-privatnog partnerstva	42
Gradovi/opštine	42
Rebalans budžeta opština/gradova s ciljem budžetskih ušteda	42
Prenamjena sredstava koja će koristiti kantoni i opštine/gradovi sa stavki koje u ovom momentu nemaju adekvatnu funkciju	42
Smanjenje nadnica za zaposlenike u gradskim/opštinskim službama i preduzećima	42
AKCIONI PLAN	43
ŠTA NE TREBA RADITI?	46
ARHITEKTURA IZBORA	47
Averzija prema gubitku	47
Raditi kako rade drugi	47
Hedonistička adaptacija	48
Kap u moru	48
Sklonost odgađanju	48
Moralne poruke	48
Moć besplatnog	48
Skretanje pažnje	49
Oprez!	49
KAKO KOMUNICIRATI MJERE	50
SAVJETI ZA KOMPANIJE	50
ZAKLJUČAK	52
O AUTORIMA	53
PRILOZI	54
MJERE VLADE FEDERACIJE BIH	54
MJERE REPUBLIKE SRPSKE	64
IZVORI	67
LITERATURA	70

SAŽETAK

Izveštaj "COVID-19, ekonomske posljedice za Bosnu i Hercegovinu, mjere i rješenja" predstavlja pogled na postojeće stanje bosanskohercegovačke ekonomije, s naglaskom na mikroekonomske i makroekonomske posljedice Covid-19 pandemije. Primarni cilj izvještaja je da se nosioci različitih nivoa vlasti upoznaju sa stanjem, projekcijama ekonomskih kretanja i konkretnim mjerama i načinima finansiranja istih s ciljem ublažavanja, izvjesno, veoma teških posljedica pandemije po ukupan ekonomski život. Ovaj dokument treba da posluži donosiocima odluka da što kvalitetnije razumiju s kojim se potencijalnim problemima susrećemo kao ekonomija i društvo, a predložene mjere i savjeti trebaju da im pomognu u formulisanju vlastitih rješenja, za koja moraju da preuzmu političku i stručnu odgovornost.

Bosanskohercegovačke kompanije, kako se navodi u izvještaju, već od januara osjećaju posljedice Covid-19 pandemije i to zbog pada uvoza iz Kine. Kriza u Italiji dodatno ih naglašava, jer je upravo Italija, pored Njemačke, najznačajniji vanjskotrgovinski partner BiH. Pravi problemi nastaju polovinom marta kada dolazi do zaustavljanja ekonomskih aktivnosti, povećanja nezaposlenosti i pada javnih prihoda. Makroekonomske simulacije u izvještaju pokazuju da će BiH, ceteris paribus, imati pad BDP-a za 2020. godinu od 3,97% do 9,53%. Ovo znači do 96.767 nezaposlenih osoba do kraja godine, shodno pesimističnom scenariju. Pravovremenom primjenom mjera iz izvještaja, moguće je ovaj broj održati na nivou do 33.284 nezaposlenih. U izvještaju se posebno naglašavaju postojeći negativni makroekonomski uslovi u BiH (nestabilnost penzionih sistema, usporavanje ekonomije u 2019. godini na nivo od 2,8%, uz odlazak od oko 50.000 građana u datoj godini) koji zemlju čine nesprenom za postojeću krizu, uz napomenu da će najveći pritisci očekuju na zdravstveni sektor i zavode za zapošljavanje. Poseban finansijski teret se odnosi na interventne mjere vlada za stabilizaciju ekonomije. Procjena je da će trebati minimalno dvije milijarde KM sredstava u ovoj godini.

Mjere u izvještaju su klasificirane po ročnosti efekata (kratkoročne i srednjoročne) i nadležnostima (državne, entitetske, kantonalne i gradske/opštinske). Svaka od mjera je opisana i argumentovana, a sve su mjere sumirane u jedan obuhvatan akcioni plan (tabelarni prikaz). Mjerama se nastoje iskoristiti potencijali javnog i finansijskog sektora u svrhu stabilizacije i spašavanja realnog sektora bh. ekonomije. To prije svega podrazumijeva odgađanje i privremeno smanjivanje poreznih i drugih obaveza prema državi, zatim osiguranje protoka roba, uz aktivniju saradnju s međunarodnim finansijskim institucijama. Izmjena Zakona o PDV-u, kao najvažnijem porezu u državi, od ključne je važnosti za privredu. Na nivou entiteta potrebno je uspostaviti stabilizacijske i garantne fondove, te preuzeti plaćanja

doprinosu za penziono osiguranje i osiguranje u slučaju nezaposlenosti za pravna lica do isteka stanja prirodne ili druge nesreće. Nužno je čim prije omogućiti normalno funkcionisanje privrede i ukinuti antitržišne mjere kontrole cijena. Entiteti trebaju da provedu emisiju "korona obveznice"¹ kao osnovnog izvora finansiranja predloženih mjera. Kantoni u FBiH imaju najbolje alate za "kreativna rješenja" poput obrazovne i medijske podrške, digitalizacije, ali i unapređenja industrijske zaštite, što u ovom trenutku zagovara ekonomski nobelovac Paul Romer. Konačno, gradovi i opštine trebaju da budu prva linija pomoći lokalnoj privredi, a naročito obrtnicima koji u ovom trenutku u najvećem broju gase svoje firme. Sve mjere navedene u izvještaju ovise o vanrednom finansiranju, koje treba da se obezbijedi kroz međunarodne donacije, kredite iz inostranstva, kredite iz domaćih izvora, kroz emisije obveznica i dostupnim budžetskim sredstvima (budžetske uštede). Sve predložene budžetske uštede, koje moraju uslijediti, imaju dugoročan efekt na stabilizaciju budžeta u narednom periodu kada recentna zaduženja dođu na naplatu. Budžetska likvidnost se pored toga održava intenziviranjem javno-privatnog partnerstva i suspenzijom opštih kolektivnih i granskih ugovora čime se štiti od masovnih tužbenih zahtjeva zaposlenika u javnom sektoru.

Pored mjera za djelovanje, u izvještaju se navodi i šta ne činiti. Ovo je reakcija na populističke inicijative prisutne u javnosti već od prvih naznaka krize, poput davanja prerogativa države lokalnim nivoima vlasti, javnog isticanja pojedinaca ispred sistema, nerealnih ekonomskih zahtjeva poput inicijativa za povećanjem minimalne nadnice i slično. Međutim, ono što bosanskohercegovački sistem čini djelimično i kratkoročno otpornim na populizam jeste njegova kompleksnost i decentralizacija u smislu upravljanja i donošenja odluka. Za razliku od susjednih zemalja, naročito Srbije, u BiH postoje poluge vlasti koje osiguravaju da se ovakve i slične populističke inicijative blokiraju. Svedeno, u izvještaju se navodi da se ne smije ugroziti nezavisnost Centralne banke BiH, odnosno funkcionisanje institucije valutnog odbora. Pritom se upozorava na "naivnu intervenciju", kako je opisuje Nassim Nicholas Taleb, a koja se odnosi na sklonost prevelikog intervenisanja u oblastima gdje su koristi minimalne, dok se premalo interveniše u oblastima gdje je to neophodno i hitno. Ova vrsta naivnog intervenizma se može vidjeti i u nekim aktivnostima kriznih štabova različitih nivoa vlasti. Riječ je o intervenciji, radi intervencije, a koja se pojavljuje iz razloga što postoje neka interna ili javna očekivanja da neko nešto preduzme. Nekada je bolje ne činiti, naročito sada kada druge zemlje poput Austrije i Danske nastoje normalizovati društveni i ekonomski život.

Poseban segment izvještaja se odnosi na danas sve popularniji bihevioralni ekonomski koncept, tj. arhitekturu

¹ Ne odnosi se na kontraverzne "korona obveznice" o kojima se vodi rasprava unutar Eurozone.

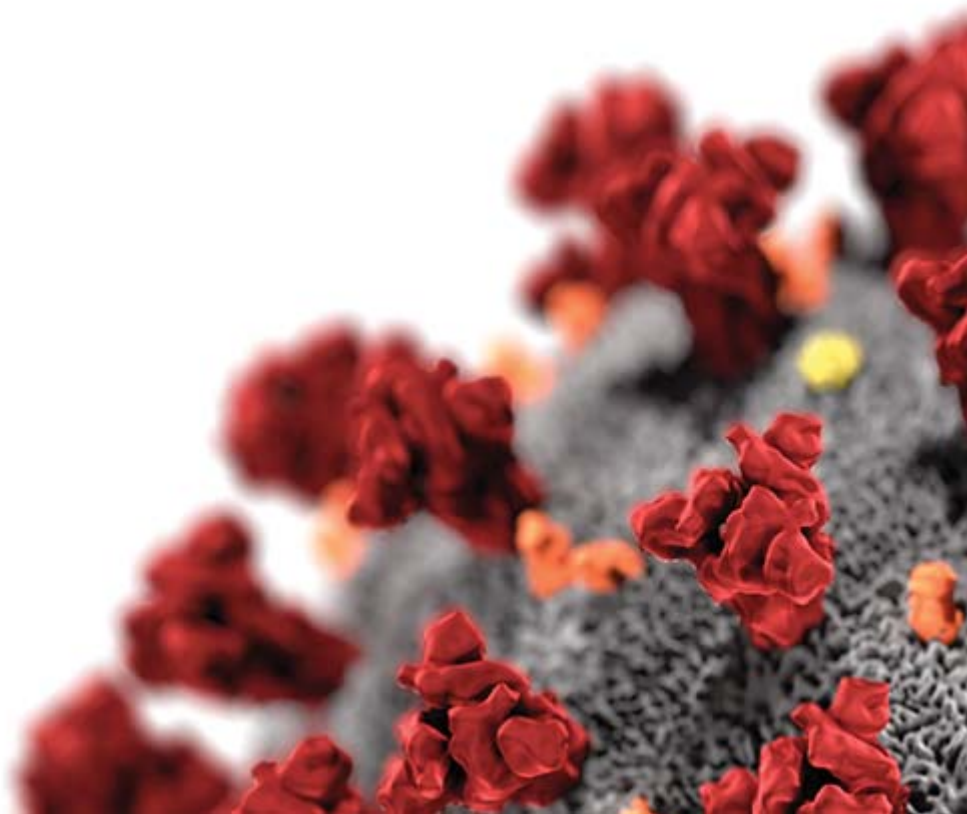
6 SAŽETAK

izbora. Pažljivim i osmišljenim kreiranjem "arhitekture izbora" pojedincima/kama se može pomoći da donose odluke koje su im korisne u smislu postizanja maksimalnog blagostanja. Kreiranje odgovarajućih "arhitektura izbora" ne zahtijeva donošenje bilo kakvih regulatornih odluka, mjera i zakona, a upravo je smisao ovoga da se željeni socijalni, ekonomski, zdravstveni i drugi ciljevi postignu putem tzv. efekta gurkanja ili potiskivanja (eng. *Nudge effect*). Ovaj dio izvještaja ima za cilj da pomogne vlastima i drugim donosiocima odluka da razumiju na koji način formulisati i komunicirati sve neophodne mjere i reforme koje slijede u narednom periodu bez dodatnih nametnutih ograničenja slobode građana

Komunikacija svega navedenog je posebno bitna. Uspješnost u izvršenju navedenih mjera značajno zavisi od percepcija javnosti, zainteresovanih strana, kao i samih nosioca aktivnosti. Način kako navedeni percipiraju date mjere će odrediti i kako se ponašaju, odnosno kako ih sprovode. Zbog toga se naglašava da se mora komunicirati na transparentan način, s jasnim i nedvosmislenim informacijama i uz potrebnu dozu samopouzdanja i optimizma. Mediji su pritom bitni, kao važan segment slobodnog društva, i zbog toga im se mora omogućiti pravo da prate glavne tokove komunikacije vlada, ali i da aktivno učestvuju u propitivanju istih.

Kao dodatak, u izvještaju se navode i savjeti za kompanije. Sve se promijenilo kako na tržištu poslovne, tako i na tržištu lične potrošnje. Nakon pandemije ništa neće biti kao prije, ali ista tržišna pravila nastavljaju da važe, s nešto izmijenjenim opštim uslovima. Konkretno, ovo znači da će opstati oni koji se na najbrži način prilagode i održe svoju vezu s potrošačima/cama i drugim stejkholderima. Zbog toga već sada domaće kompanije moraju preuzeti inicijativu i pretvoriti krizu u šansu.

Na kraju, inspirisani čuvenom rečenicom Lava Tolstoja: "Sve sretno porodice liče jedna na drugu, svaka nesretna porodica, nesretna je na svoj način, zaključuje se u izvještaju da je i ova ekonomska kriza specifična na svoj način". Niti je uzrokovana strukturalnim problemima ekonomije poput one iz 2008. godine niti je ideološki obojena poput one iz 1929. Ovo je kriza koja zahtijeva hitnu reakciju i u kojoj se spašava privatni sektor, naročito male, "obične" kompanije. Shodno tome, najbolje što izvještaj može ponuditi je na desetine mjera koje u isto vrijeme naglašavaju, ali i minimiziraju (štetu) državne intervencije, tako stvarajući preduslove da se ubuduće, nakon krize, nastavi s jedinim pravim, tržišnim načinom privređivanja.

UVOD

Pred vama je inicijalni izvještaj o posljedicama Covid-19 pandemije na ekonomiju Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BiH). U okviru izvještaja se nastoji, na bazi dosta ograničenih podataka, predstaviti uticaj ove krize, s fokusom na mjerama koje bi pomogle stabilizaciji i spašavanju domaće privrede. Izvještaj nudi i specifične makroekonomske simulacije koje se odnose na procjene kretanja BDP-a u BiH u 2020. godini te procjene rasta broja nezaposlenih osoba kao direktne posljedice pandemije.

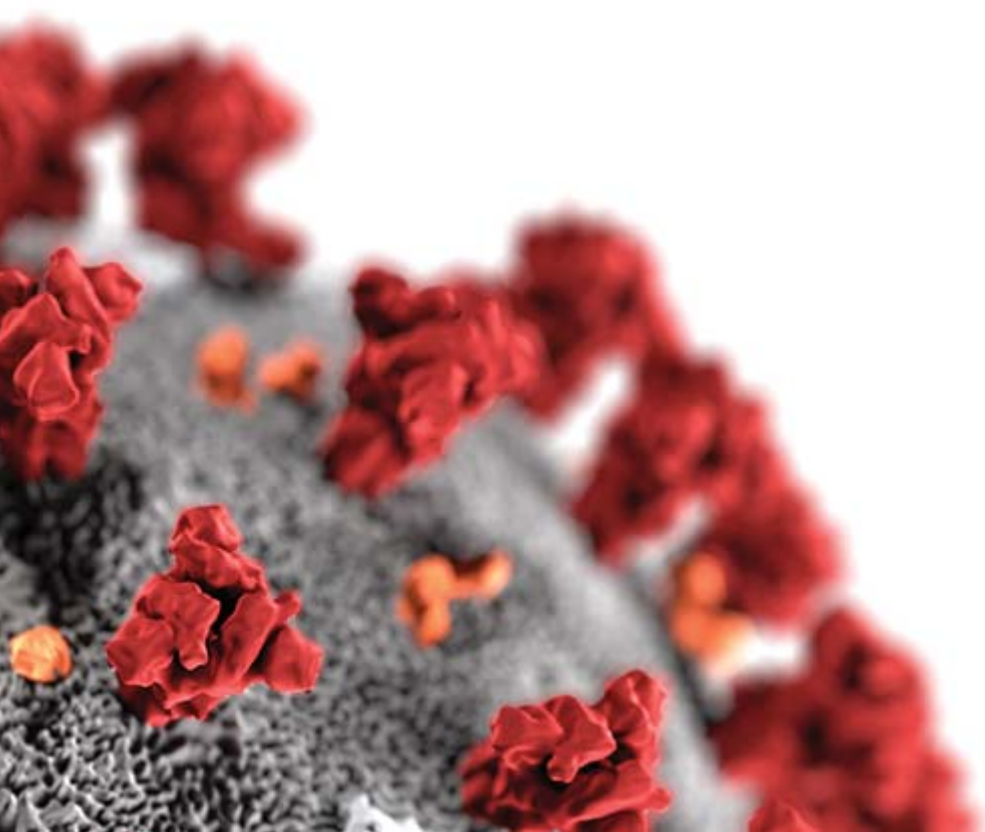
Ovaj izvještaj se pojavljuje u vremenu kakofonije u bosanskohercegovačkoj javnosti, kada svaki pojedinac/ka, organizacija, bilo da je riječ o vlasti, političkom subjektu, asocijaciji privrednika ili međunarodnim predstavništvima, nastoji dati svoj (parcijalni) uvid u stanje i prijedlog mjera rješenja. Uvažavajući sve ove mjere, izvještajem se ponudila jasnija slika čitave situacije, a kako bi se rasprava uokvirila ekonomskom argumentacijom i smanjio prostor za nepotrebni populizam.

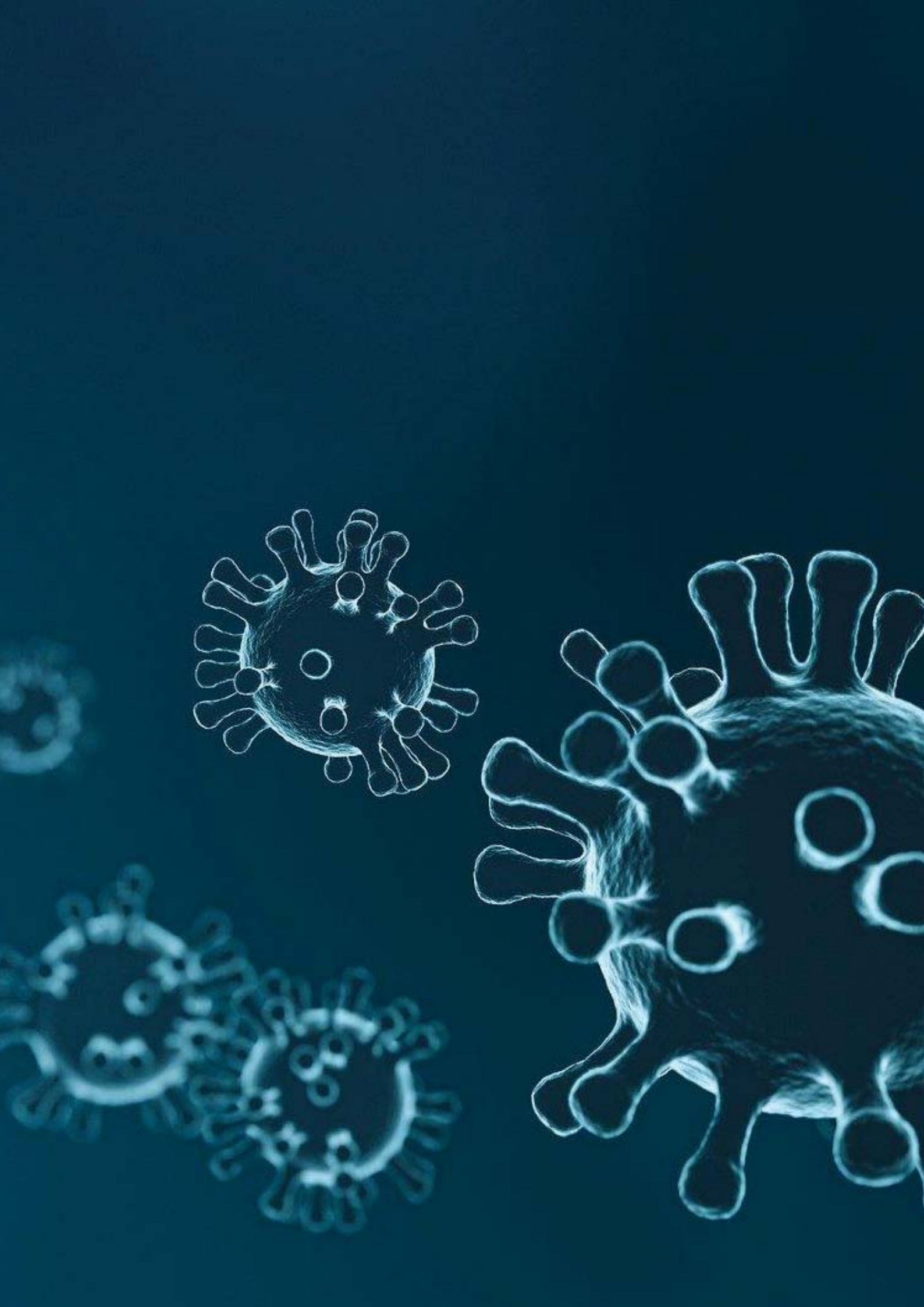
Shodno navedenom, izvještaj je prije svega namijenjen donosiocima odluka na različitim nivoima vlasti kako državnim, tako i entitetskim, kantonalnim i gradskim/opštinskim. Mjere su upravo strukturirane ovim slijedom te sumirane u jedan obuhvatan akcioni plan tako da donosilac odluke može imati širu percepciju potrebnu za uspješnu koordinaciju različitih nivoa. Izvještaj svakako treba da koriste svi oni koji nastoje bolje razumjeti ovu problematiku i/ili doprinijeti rješenju ekonomske krize u kojoj se BiH iznenada našla.

Kao dodatak osnovnom sadržaju izvještaja, autori su objasnili bihevioralni pristup ekonomskim mjerama, tj. arhitekturu izbora (libertarijanski paternalizam). Ovaj dio izvještaja ima za cilj da pomogne vlastima i drugim donosiocima/teljicama odluka da razumiju na koji način komunicirati sve neophodne mjere i reforme koje slijede u narednom periodu te dati smjernice za postizanje željenih učinaka bez donošenja daljnjih čvrstih mjera i zabrana, a čije su sociološke i psihološke posljedice još uvijek nepoznanica i vjerovatno će se osjećati dugi niz godina.

Navedeno je i ono što ne treba raditi u ovom trenutku. Ovo je urađeno na bazi dosadašnjih grešaka i inicijativa koje se plasiraju u javnosti. Dio izvještaja se odnosi na potrebni način komuniciranja u ovoj situaciji, u kontekstu predloženih ekonomskih mjera. Uspješnost realizacije ovih mjera je upravo značajnim dijelom determinisana načinom na koji će biti komunicirane. Također, za predstavnike/ce privrede su date preporuke kako uopšte danas poslovati, održati poslovnu aktivnost i radna mjesta, ali i kako iskoristiti kriznu situaciju za razvijanje novih modela tržišnog komuniciranja, organizacije rada ili čak novih poslovnih modela. Pandemija mijenja sve i kompanije se na vrijeme moraju prilagoditi novim tržišnim uslovima.

Izvještaj treba da služi kao orijentir, nikako kao dogma. Najveća mana izvještaja što je preliminarnog karaktera, tj. uslijed potrebe za hitnom primjenjivosti istog, nije bilo vremena da se bude "general poslije bitke", kako to obično akademske norme nalažu. Ovo će se svakako ispraviti u skorije vrijeme kroz javne konsultacije na temelju izvještaja, dok će konačni sud o njegovom kvalitetu i doprinosu dati tok i kraj ove krize.

METODOLOGIJA

Primjenom odgovarajuće naučne metodologije, a na bazi primarnih i sekundarnih izvora podataka, izrađen je izvještaj s preciznim prijedlozima mjera. Kvantitativna metodologija je korištena u izradi odgovarajućih makroekonomskih simulacija, koje predstavljaju temelj za kreiranje prijedloga konkretnih mjera, aktivnosti i rješenja za oporavak bosanskohercegovačke ekonomije. Autori su koristili i primarne izvore podataka putem kvalitativne istraživačke metode dubinskog intervjua. Ovi intervjui su vođeni s relevantnim predstavnicima/cama populacije

(predstavnicima/e biznisa, udruženja privrednika i poslodavaca/ki, političkih subjekata, akademske zajednice, itd.). Osnovna ograničenja istraživanja i rezultata izvještaja se odnose na: nedostatak svih podataka bitnih za formulisanje mjera (poput npr. jasnih budžetskih pokazatelja, kao i aktualnih makroekonomskih podataka); nemogućnost da se pojava analizira *post hoc*, tj. nakon završetka Covid-19 pandemije, a što bi dalo bolje okvire za analizu ekonomskih prilika; vremensko ograničenje za istraživanje i izradu izvještaja.

HISTORIJAT DEŠAVANJA

Covid-19 predstavlja zaraznu bolest uzrokovanu SARS-CoV-2 virusom. Ova bolest je prvi put identificirana u decembru 2019. godine u gradu Wuhan, koji predstavlja glavni grad kineske provincije Hubei. Nakon toga se bolest masivno proširila širom svijeta, uzrokujući Covid-19 pandemiju koja je proglašena 11. marta 2020. godine.¹ Nešto ranije, 5. marta je potvrđen prvi slučaj Covid-19 u BiH i to kod oca i djeteta u Banja Luci², dok se 21. marta desio prvi smrtni slučaj u Bihaću gdje je preminula starija ženska osoba.³

Bosanskohercegovačke kompanije su efekte epidemije u Kini osjetile već ranije i to zbog blokade lanaca snabdijevanja koje su počele početkom 2020. godine. Uvoz iz Kine u januaru je bio manji za 5,17% odnosno 2,4 miliona KM u odnosu na isti mjesec 2019. godine.⁴ Već tada neke manje kompanije, izvoznici i svi ostali koji su zavisili od specifičnih uvoznih proizvoda iz Kine, djelimično ili potpuno zaustavljaju svoju proizvodnju. "Za ove komponente što mi nabavljamo u Evropi skoro da nema proizvođača i ako nešto ima oni su daleko skuplji po par puta", navodi direktor kompanije Megamont iz Čelinca koja za evropske kupce proizvodi dijelove za kućanske aparate i autoindustriju.⁵ U februaru se navode očekivanja o padu broja turista u BiH, međutim još uvijek samo onih koji dolaze iz Kine (80.000 kineskih turista u 2019. godini).⁶ Ono što je još posebno bitno istaći za prva dva mjeseca jeste najava blokade ili usporavanja radova kod određenih javnih investicija u okviru kojih su bili uključeni kineski partneri.⁷ Ovi projekti se odnose na Most Počitelj na Koridoru 5c (kineski radnici su krajem februara izašli iz karantina)⁸ i Blok 7 Termoelektrane Tuzla⁹ u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) te projekat autoputa Banja Luka – Prijedor (probijanje rokova od strane kineske kompanije "SDHS-CSI BH")¹⁰ i Hidroelektrane Dabar (odgoda potpisivanja ugovora)¹¹ u Republici Srpskoj.

Početkom marta počinju ozbiljniji problemi za bosanskohercegovačku privredu, konkretno izvoznike i

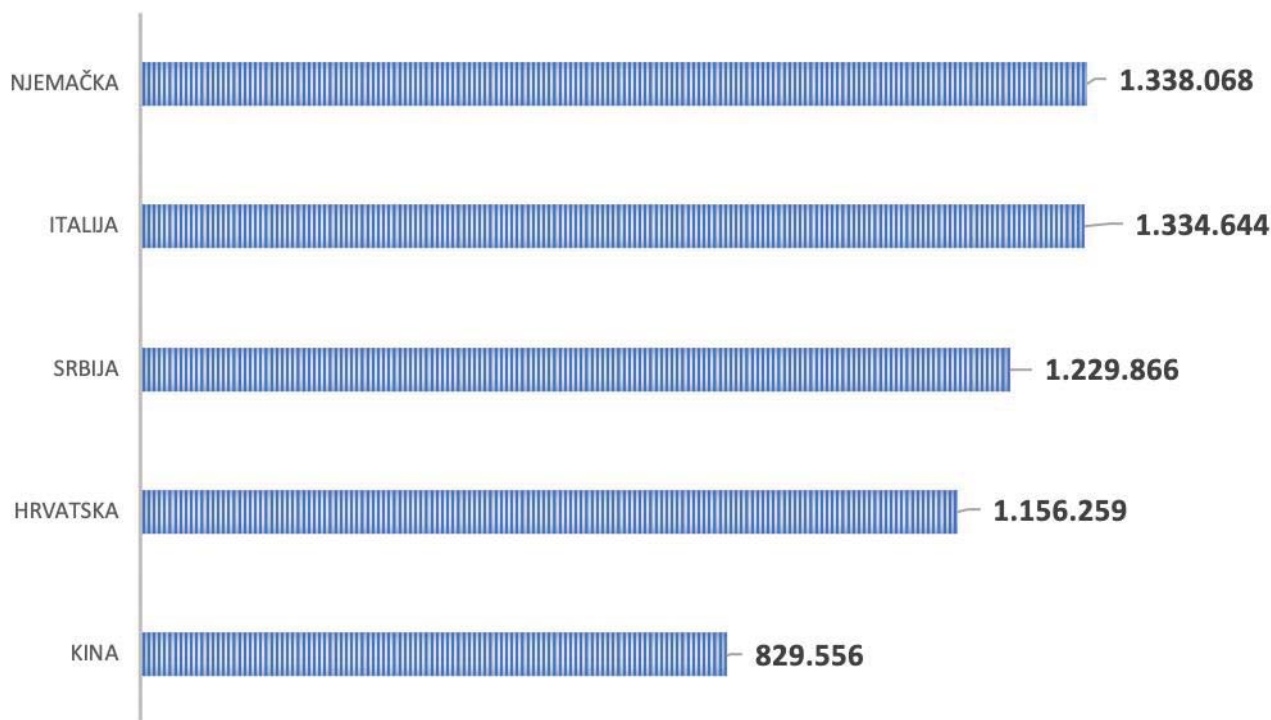
sve druge kompanije koje su direktno zavisile od Italije i Kine. Italija je naime drugi najznačajniji vanjskotrgovinski partner BiH, odmah nakon Njemačke, sa 1,857,838 eura odnosno 11,72% ukupne vanjskotrgovinske razmjene.¹² Italija ima naročito bitnu ulogu za Bosnu i Hercegovinu po pitanju uvoza, pa je tako bila broj jedan izvoznik u BiH za kraj 2019., odnosno januar 2020. godine (154 miliona KM ispred Njemačke sa 149 miliona KM). Među pet najvažnijih zemalja izvoznika u Bosnu i Hercegovinu, pored Italije, spada i Kina sa 829 miliona \$ uvoza iz ove zemlje, što je prikazano na slici 1.

Zajedno, Italija i Kina čine gotovo 20% BiH uvoza. Nagli pad navedenog je značajno poremetio rad bosanskohercegovačke prerađivačke industrije i naših izvoznika koji su zavisili od sirovina i poluproizvoda iz ovih zemalja. Pored toga, Italija je bitno izvozno tržište sa 745 miliona \$ izvoza u prošloj godini. Promjene su se već evidentirale u zvaničnim statistikama pa je tako u prva dva mjeseca ove godine na italijansko tržište BiH izvezla vrijednost od 173 miliona KM, što pokazuje pad izvoza od 38,67 miliona KM ili 18,26% u odnosu na isti period prethodne godine. Na drugoj strani, pao je i uvoz iz Italije: u prva dva mjeseca uvoz je iznosio 228 miliona KM, što je manje za 18,67 milion KM ili 6% u odnosu na isti period 2019. godine.¹³ Početkom marta dolazi do periodičnih blokada kamiona na relaciji Italija-BiH¹⁴, što djelimično objašnjava ovaj pad.

Već sredinom marta postaje jasno da se BiH suočava s ekonomskom recesijom uzrokovanom vanjskim faktorima, a koja će najviše pogoditi privatni preduzetnički sektor i radnike/ce.¹⁵ BiH dočekuje ovu recesiju s veoma ograničenim javnim budžetima¹⁶, što će biti dodatno obrazloženo u makroekonomskom dijelu izvještaja. Pritom se dodatni pritisak Covid-19 pandemije očekuje na:

- ◆ zdravstveni sektor;
- ◆ zavode za zapošljavanje;
- ◆ direktne interventne mjere države.

NAJVEĆI IZVOZNICI U BIH 2019 (000 \$)

Slika 1. Zemlje koje najviše izvoze u BiH (000 \$)
Izvor: Agencija za statistiku BiH

Naime, shodno povećanim potrebama zdravstvenog sistema za nabavku medicinske opreme i pomagala (maske, rukavice, odijela, naočale, testovi za detekciju virusa, respiratori), dodatnim angažmanom zdravstvenih radnika/ca i održavanjem njihovog zadovoljstva poslom, kao i ostalim, nepredviđenim zdravstvenim troškovima, vjerovatno da će izdvajanja za zdravstvo u 2020. godini biti veća u odnosu na prethodnu godinu. Slično se očekuje za zavode za zapošljavanje širom zemlje, koji imaju obavezu da isplate novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti u slučaju kada osoba ostane bez zaposlenja, a da svjesno nije doprinijela prestanku radnog odnosa. Ovakav scenarij se očekuje za brojne nezaposlene osobe jer će dosta privatnih kompanija ciljano slati radnike/ce na zavode za zapošljavanje, a kako bi ostvarili ovu naknadu. Neki poslodavci/ke su date namjere i javno predstavili radnicima, poput kompanije Europe d.o.o. iz Sarajeva, koja u pismu radnicima navodi: "Obzirom da Biro raspolaže velikim budžetom kreiranim za ove vanredne situacije, svi naši radnici će imati mogućnost da ostvare mjesečna primanja sve dok se stanje u zemlji ne normalizuje".¹⁷ Konačno, jedna od specifičnosti ove krize je što se, za razliku od 2008. godine, direktno zagovara spašavanje privatnog sektora i to kroz niz mjera, ali i interventne i garantne fondove koji se planiraju kreirati. Upravo će ovakvi fondovi zahtijevati dodatne budžetske intervencije.

Posebni problemi nastaju zbog blokada i usporavanja međunarodne razmjene i kretanja putnika. Globalni putnički kapacitet je pao za oko 80%.¹⁸ Od 30-tog marta svi aerodromi u državi su zatvoreni. Privrednici/e već 13.marta traže da se granice za protok roba drže otvorenim¹⁹ jer se već

tada pojavljuju kilometarske kolone kamiona, naročito na graničnim prelazima s Hrvatskom. Nestašica roba, prije svega brašna i ulja je pak uzrokovana panikom među potrošačima/cama, a ne blokadom granica. Trgovačke police su već od početka aprila stabilizovane i to najvećim dijelom zbog smanjivanja potrošačkog vala, odnosno usporavanja vještački izazvanog rasta potražnje za specifičnim proizvodima. Entiteti su uveli mjere za zamrzavanja cijena osnovnih životnih namirnica²⁰ i to na nivo od 5.marta. Već desetak dana ranije, brojni privrednici/e su upozorili da će ovakva uredba dovesti do nestašica i pojave crnog tržišta.²¹

Ekonomska kriza postaje evidentna od sredine marta 2020. godine. Procjena je da je u FBIH od 7.000²² do 7.500 radnika/ca ostalo bez posla u ovom mjesecu²³, dok se dodatna otpuštanja očekuju u aprilu.²⁴ Porezna uprava FBIH je u svom saopštenju od 6. 4.2020. potvrdila da je u periodu 16. 3. - 03. 4. bez posla ostalo 13.842 osoba. Ono što je specifično za ovu krizu na globalnom nivou je da najveći teret trenutno trpe usluge, tj. ekonomske djelatnosti koje imaju tzv. "trenutak istine" (direktni kontakt s potrošačima/cama). Uslijed restrikcija socijalnog, odnosno fizičkog distanciranja, uslužni sektor je u totalnoj blokadi. Evidentirana masovna otpuštanja se zbog toga najčešće dešavaju u ugostiteljskom i turističkom sektoru.²⁵²⁶²⁷ Dva su razloga navedenom: drastičan pad potražnje (tržišni efekat) i obustava rada većine prodajnih objekata od strane kriznih štabova koja počinje 17. marta (intervencionistički efekat).²⁸ Na ovaj način, drugom mjerom, i država postaje suodgovorna za propadanje određenih privatnih kompanija. Ovo je bitno obilježje aktuelne ekonomske krize jer trenutno u BiH funkcioniše na desetine kriznih štabova koji se međusobno utrkuju s ciljem donošenja

što restriktivnijih mjera koje targetiraju cilj socijalnog distanciranja, međutim kao posljedicu imaju stopiranje i usporavanje čitave ekonomije. Decentralizacija u BiH se u vrijeme Covid-19 krize pokazala kao loša politički²⁹, barem po pitanju koordinacije kriznih štabova i dostupnosti informacija.

Krajem mjeseca, 28. marta, Međunarodni monetarni fond (u daljem tekstu MMF) proglašava globalnu recesiju i predviđa oporavak tek u 2021. godini.³⁰ Ovim, bosanskohercegovačka ekonomija zvanično dolazi pod uticaj ranije najavljenog recesijskog scenarija, što dodatno usložnjava postojeće negativne ekonomske trendove, a što će biti dodatno objašnjeno u narednom dijelu izvještaja. Na bazi navedenog očekuje se pad ekonomske aktivnosti, zaposlenosti, javnih prihoda, investicija i izvoza. Pad javnih prihoda se već dešava, što su javno predstavili Vlada Srednjobosanskog kantona,³¹ ali i Zavod zdravstvenog osiguranja Hercegovačko-neretvanskog kantona u iznosu od 10%.³²

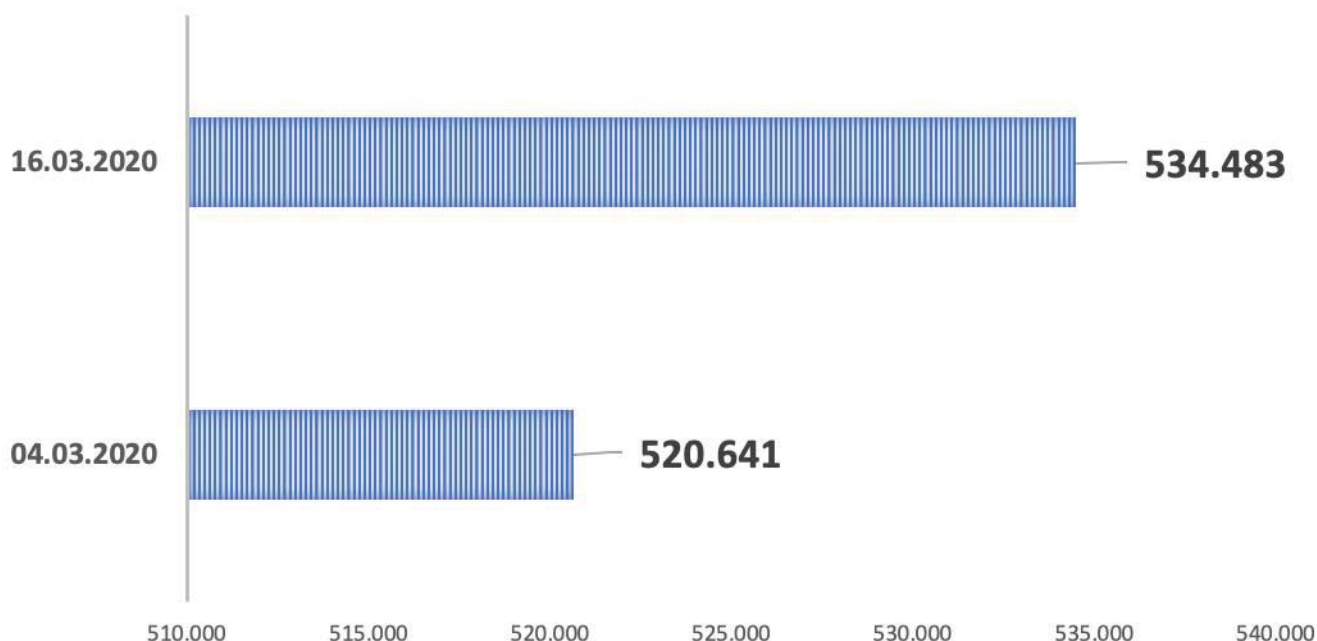
Ono što je na samom početku izgledalo kao epidemija, prije nego što je prerasla u pandemiju, izgledalo je u privredi, kako navodi hrvatski ekonomista Vuković,³³ kao kratkoročni šok pada potražnje koji će rezultirati brzim, tzv. V-oporavkom, ali s ubrzanim geografskim širenjem i produženim vremenskim trajanjem, posljedice koje će Covid-19 ostaviti na ekonomije, zbog zamrzavanja aktivnosti niza sektora i ograničenja kretanja ljudi i proizvoda, dovest će ne samo do neminovne recesije, već može u pojedinim zemljama prerasti u depresiju. Upravo navedeno se u ovom trenutku dešava u BiH, gdje privreda, kako je prethodno pokazano, slijedi negativni trend pada, bez izgleda za skorašnji oporavak.

DOSTUPNA ISTRAŽIVANJA I PODACI

Veoma je mali broj dostupnih istraživanja u vezi uticaja Covid-19 na društveni i ekonomski život u BiH. Preliminarna istraživanja prof. dr. Almira Pešteka s Ekonomskog fakulteta u Sarajevu o turizmu pokazuju da je čak 81.1% ispitanika/ca koji/e se bave turizmom zabilježilo otkazivanje od 61% do 100%. Na bazi informacije do marta 2020. godine, 79,4% ispitanika očekuje smanjenje obima poslovanja između 61% i 100%.

Internet portal Klix.ba je uradio online anketu sa 1.685 ispitanika.³⁴ Na pitanje "Da li je koronavirus i u kojoj mjeri utjecao na vaš posao?", 41,4% ispitanika je odgovorilo sa "Ne, nije se još odrazio na moj posao, ali jeste na moju firmu", 21,6% ispitanika je navelo "Ne, nije se odrazilo na moj posao niti na moju firmu", 20% ispitanika je navelo "Da, ostao sam privremeno bez posla (na čekanju sam)" i 17,1% ispitanika je navelo "Da, ostao sam odmah bez posla". Rezultati ankete

BROJ ZAPOSLENIH UFBİH

Slika 2. Prvi službeni podaci o gubitku radnih mjesta u FBİH, Izvor: Porezna uprava FBİH

su objavljeni 25. marta. Ovi rezultati pokazuju da je već tada značajan broj radnika/ca ostao nezaposlen ili na "čekanju" što se odnosi na aktivnost prebacivanja radnika/ca na teret zavoda za zapošljavanje.

Početkom aprila se dobivaju stvarni podaci o broju otpuštanja u FBiH, što je prikazano na slici 2.

Naime, prema službenim evidencijama iz Jedinственог sistema registracije, kontrole i naplate doprinosa, broj zaposlenih u FBiH prema prebivalištu zaposlenika na dan 3. april 2020. godine iznosio je 520.641 i u odnosu na dan 16. mart 2020. godine je smanjen za 13.842 zaposlene osobe. Pored svega, na dan 31. mart 2020. godine broj zaposlenih iznosio je 528.476. i manji je u odnosu na 29. februar 2020. godine za 3.474 zaposlenih. Ovaj podatak govori da je veliki broj osoba, njih gotovo 8.000, zapravo otpušten u prvim danima aprila. Porezna uprava Federacije BiH saopštila je da su porezni obveznici Federacije BiH u periodu januar – mart 2020. godine uplatili 1.280.859.055 KM javnih prihoda, što je za 67.668.784 KM manje u odnosu na isti period prošle godine. Riječ je o uplati iz entitetskih nadležnosti, a to je naplata direktnih poreza, doprinosa, taksi i naknada.

Kompanija Valicon je provela istraživanje o životu građana/ki BiH u vrijeme Covid-19 virusa na reprezentativnom uzorku od 525 ispitanika online populacije. Po pitanju ekonomije, ispitanici smatraju navedeno:³⁵

- Preko 80% građana/ki BiH strahuje od mogućnosti da neko od njihove porodice bude zaražen koronavirusom;
- Kod nešto manje od polovine građana/ki postoji bojazan o vremenskom trajanju trenutne situacije (44%) i posljedicama koje će ona imati na ekonomiju (43%);
- Više od trećine brine o vlastitom zdravlju (36%), te su općenito zabrinuti (35%);
- Svaki deseti građanin/ka (13%) strahuje za svoj posao.

Istraživanje pokazuje da su građani/ke još uvijek najviše zabrinuti za vlastito i porodično zdravlje, dok još uvijek skroman broj njih strahuje za svoj posao.

MAKROEKONOMSKA PERSPEKTIVA

Ekonomska kretanja u međunarodnom ekonomskom okruženju i jačanje domaće potražnje u 2018. godini omogućili su nastavak ekonomskog rasta u BiH u odnosu na prethodnu godinu. Na bazi trenutno raspoloživih podataka iz nacionalnih računa i kratkoročnih statističkih pokazatelja procjenjuje se da je BiH ostvarila ekonomski rast od preko 3.6% u 2018. godini i oko 2% u 2019. godini³⁶, što je još uvijek skromni rezultat i nedovoljna stopa rasta za konvergenciju prema zemljama EU. Nedovoljna ekonomska konvergencija prema zemljama EU, nizak ekonomski rast, te porast potražnje za radnom snagom u zemljama EU, dovele su do značajnijeg iseljavanja iz BiH.

Iseljavanje radno sposobnog stanovništva, prije svega osoba od 20-40 godina, koji najviše doprinose ekonomskom razvoju, ali i najviše troše u društvu, dovelo je do nižih stopa ekonomskog rasta u odnosu na projekcije.

Struktura radne snage u BiH je stara. Prema podacima Ankete o radnoj snazi u BiH udio kategorija 15-24 i 25-49 u radno sposobnom stanovništvu i radnoj snazi se značajno smanjio, dok je udio kategorija od 50-64 i 65+ značajno porastao, pogotovo oni u kategoriji 65+.³⁷ Alarmantno je što nam se udio starijih od 50 godina u ukupnoj radnoj snazi povećao na 41% u 2019. godini. Drugim riječima, na svakih pet osoba koji čine radnu snagu (zaposleni i nezaposleni), dva su stariji od 50 godina.³⁸

Registrovana nezaposlenost u 2018. godini, smanjena je za 39,800 u odnosu na 2017. godinu, dok je registrovana zaposlenost povećana za 64,200 u odnosu na godinu prije.³⁹

Prema podacima Ankete o radnoj snazi, nezaposlenost je smanjena za 26,000, dok je zaposlenost povećana za 6,000.⁴⁰

Dio podataka prema godinama, prikazan je u tabeli 1.

Nepovoljni vanjski uticaji u 2018. i 2019. godini, prije svega usporavanje ekonomije u Njemačkoj, recesija u Italiji, pad vrijednosti turske lire te uvođenje uvoznih taksi na proizvode iz BiH, doveli su do pogoršanja vanjskotrgovinske razmjene u BiH u 2019. godini za 669,29 miliona KM. Najveći doprinos pogoršanju vanjskotrgovinske razmjene imao je pad izvoza za 449,79 miliona KM te porast uvoza za 221,5 miliona KM.^{41,42}

Pad industrijske proizvodnje zabilježen je tokom 2019. godine. Na godišnjem nivou, pad je iznosio 5,5%. Najveći pad zabilježen je u oblasti proizvodnje koksa i rafiniranih naftnih proizvoda (68,9%), proizvodnje tekstila (36,5%) i proizvodnje duhanskih proizvoda (24,1%).⁴³

Iako zvanični podaci još uvijek nisu dostupni, procjene analitičara pokazuju da je u 2019. godini došlo do usporavanja ekonomije na nivo od 2 – 2.2%⁴⁴, a projekcije MMF-a 2,6%⁴⁵. Glavni doprinos usporenom rastu jeste pogoršanje vanjskotrgovinske razmjene i pad industrijske proizvodnje.

Usporavanje ekonomije se odrazilo i na prikupljanju javnih prihoda. Podaci Porezne uprave FBiH za 2019. godinu pokazuju da su javni prihodi porasli samo 2,28% ili 118 miliona na godišnjem nivou⁴⁶, dok u je povećanje u prva dva

RB	KATEGORIJA	GODINA				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	Nominalni BDP BiH (u milionima KM)	28,335.0	29,969.0	31,034.0	32,034.0	34,034.0
2	Nominalna stopa rasta (%)	3.0%	5.8%	4.5%	4.8%	4.7%
3	Realna stopa rasta (%)	6.0%	4.1%	3.4%	3.4%	3.3%
4	Stanovništvo (000)	3,526	3,518	3,518	3,518	3,518
5	BDP per capita (u KM)	8,009	8,441	8,821	9,241	9,674
6	Registrovana nezaposlenost (u 000)	547.1	537.6	510.0	475.1	435.3
7	Registrovana zaposlenost (u 000)	707.7	715.4	738.0	753.2	817.4
8	Registrovana radna snaga (u 000)	1,254.8	1,253.0	1,248.0	1,228.3	1,252.7
9	Nezaposlenost prema Anketi o radnoj snazi	308	315	273	211	185
10	Zaposlenost prema Anketi o radnoj snazi	812	822	801	816	822
11	Ukupna radna snaga prema Anketi o radnoj snazi	1,120.0	1,137.0	1,074.0	1,027.0	1,007.0
12	Prosječna neto plata (KM)	830	830	838	851	879
13	CPI	-0.90%	-1.00%	-1.10%	1.30%	1.40%
14	Izvoz roba i usluga (u milionima)	9.297	9.969	10.660	12.575	13.559
15	Uvoz roba i usluga (u milionima)	15.494	15.246	15.640	17.701	18.635

Tabela 1. Glavni ekonomski pokazatelji za BiH u periodu 2014. – 2018.,
Izvor: Agencija za statistiku BiH

mjeseca 2020. godine iznosilo 2,67 miliona KM u odnosu na isti period 2019. godine, što je 30 puta manji rast prihoda u odnosu na prethodne godine.⁴⁷

Pored ekonomskih pokazatelja, tu je i negativni prirodni priraštaj koji je iznosio 9.959 stanovnika, što je najveći pad u jednoj godini ikada od kada se mjeri broj rođenih i umrlih.⁴⁸ Procjene su da se u 2019. godini iselilo dodatnih 50.000 stanovnika^{49,50}, što je u rangu 2018. godine. Neto broj penzionera je porastao za 15.831 u oba bh. entiteta.⁵¹ Po prvi put Anketa o radnoj snazi za 2019. godinu nije tretirala podatke u apsolutnim brojevima, tako da ne možemo znati tačno smanjenje radne snage i smanjenje populacije. Nezvanične procjene pokazuju da bi taj broj po anketi bio nešto iznad 2,6 miliona stanovnika.

Iako su statistički podaci za prve mjesece 2020. godine još uvijek fragmentirani i tek trebaju da se objavljuju, oni koji su dostupni za vanjskotrgovinsku razmjenu, pokazuju daljnji nastavak negativnih ekonomskih trendova. U januaru ove godine, izvoz se zadržao na istom nivou kao godinu prije, ali je uvoz nastavio padati. Iako je na taj način povećana pokrivenost uvoza, pad uvoza u šest od posljednjih osam mjeseci pokazuje da je došlo do pada domaće potražnje, a time i slabljenja potrošnje stanovništva. Poznato je da potrošnja čini najveći dio bruto domaćeg proizvoda, što znači i na kraju usporavanje ekonomije.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH iz 2014. godine, u BiH su zaposleni činili 72.5% ukupne radne snage. Zbog smanjivanja broja nezaposlenih osoba, ali i povećanja zaposlenih, te smanjivanja obima radne snage, u 2018. godini, omjer broja zaposlenih radnika/ca i ukupne radne snage povećao se na 81.6 %, što je povećanje za 9.1%.⁵² U narednom periodu, uz dodatno smanjenje nezaposlenih osoba i radne snage, čak i uz isti broj zaposlenih, omjer će se dodatno pogoršati, tako da će BiH biti primorana ili da uvozi radnu snagu iz drugih zemalja ili će dostići svoj limit u ekonomskom rastu i tako ostati u području zemalja s niskim dohotkom.

Broj penzionera od januara 2014. godine u BiH ubrzano se povećava. Prema podacima entitetskih fondova za Penzijsko-invalidsko osiguranje, broj korisnika/ca u januaru 2014. godine je iznosio 627,978, dok je broj korisnika/ca u augustu 2019. godine iznosio 685,520. Neto povećanje u posmatranom periodu iznosi 57.542 korisnika/ca.^{53,54,55}

Strukturu čine korisnici/e prava na starosnu, invalidsku i porodičnu penziju. Prema podacima iz tabele 3., može se primijetiti da je u posmatranom periodu došlo do smanjenja korisnika/ca invalidske penzije za 13,782 ili 11.43% i korisnika/ca porodične penzije za 1.277 ili 0.65%, dok je povećan broj korisnika/ca starosne penzije za 72,692 ili 23.32%.

ANKETA O RADNOJ SNAZI				
GODINA	NEZAPOSLENI	ZAPOSLENI	RADNA SNAGA	OMJER ZAPOSLENIH I RADNE SNAGE
2014	308,000	812,000	1,120,000	72.50%
2015	315,000	822,000	1,137,000	72.30%
2016	273,000	801,000	1,074,000	74.58%
2017	211,000	816,000	1,027,000	79.45%
2018	185,000	822,000	1,007,000	81.63%

Tabela 2. Omjer zaposlenih radnika/ca i radne snage, Izvor: Agencija za statistiku BiH

Period	BIH					Mjesečni izdatak za penzije
	Starosna	Invalidska	Porodična	Ostala	UKUPNO	
Jan-14	311,665	120,539	195,424	350	627,978	218,677,478.79
Aug-14	322,868	119,994	196,382	335	639,579	222,235,649.46
Aug-15	334,864	117,021	195,647	312	647,844	227,434,971.56
Aug-16	351,874	115,114	195,591	292	662,871	233,667,675.40
Aug-17	361,981	112,179	195,022	285	669,467	236,034,744.17
Aug-18	371,902	109,087	193,684	271	674,944	254,126,510.72
Aug-19	384,357	106,757	194,147	259	685,520	268,546,657.32

Tabela 3. Struktura isplaćenih penzija u BiH (broj korisnika/ca i izdaci za penzije)
Izvor: PIO / MIO FBiH i PIO RS

GODINA	PROSJEČNI MJESEČNI IZDATAK ZA PENZIJE	STOPA RASTA	GODIŠNJI IZDATAK ZA PENZIJE
2014	221,721,006.05	-	2,660,652,072.55
2015	227,217,530.21	2.48%	2,726,610,362.53
2016	232,422,121.45	2.29%	2,789,065,457.42
2017	235,895,510.14	1.49%	2,830,746,121.71
2018	249,658,548.81	5.83%	2,995,902,585.74
2019	263,918,637.37	5.71%	3,167,023,648.43

Tabela 4. Prosječni mjesečni i godišnji izdaci za penzije, sa stopama rasta
Izvor: PIO/MIO FBiH i PIO RS

Mjesečni izdaci za penzije u januaru 2014. godine iznosili su 218.68 miliona KM dok su ti izdaci u augustu 2019. godine iznosili 268.55 miliona KM, što je povećanje od 22.8%.

Prosječni mjesečni i ukupni godišnji izdaci za penzije prikazani su u tabeli 4. U periodu od 2015. – 2017. godine, došlo je do smanjenog godišnjeg rasta izdvajanja za penzije, koji se kretao u rasponu od 1.49 – 2.48 %. U 2018. godini dolazi do značajnijeg ulaska penzionera u sistem, kao i do usklađivanja rasta penzija u FBiH s rastom BDP-a, što je dovelo do stope rasta izdvajanja za penzije u iznosu od 5.83% u 2018. godini i 5.71% u 2019. godini.

Posmatrano po entitetima, podaci iz table 5. pokazuju izdvajanja za FBiH i Republiku Srpsku (u daljem tekstu: RS) za prosječne mjesečne izdatke za penzije te ukupne godišnje izdatke. Prema ovim podacima, ukupna godišnja izdvajanja za posmatrani period u FBiH su porasla za 358 miliona KM, a u RS-u za 149 miliona KM. Prosječni mjesečni izdaci su se također povećali za 29,8 miliona KM u FBiH i 12,4 miliona KM u RS-u.

Pored projekcija rasta broja penzionera, urađena je i projekcija prosječnih mjesečnih i ukupnih godišnjih izdataka za penzije za period 2020. – 2024. godina. S obzirom na to da će u narednom periodu rasti broj korisnika/ca te da će se nastaviti usklađivanje visine penzija s rastom BDP-a, očekivati je da će stopa rasta izdataka iznositi oko 5.7%. Pri godišnjoj stopi rasta od 5.7% izdataka za penzije, 2024. godine, bit će potrebno osigurati 4.18 milijardi KM za finansiranje svih izdataka za penzije, što je povećanje za 1.01 milijardi KM u odnosu na 2019. godinu. Podaci su prikazani u tabeli 5.

Postojeće ekonomsko stanje u BiH i prije pojave COVID-19 pokazivalo je usporavanje i nužnost provedbe ekonomskih reformi. Ipak, dolazak virusa u Evropu, prije svega u Italiju, važnog vanjskotrgovinskog partnera BiH, pokrenulo je ekonomsku krizu i u BiH.

U 2019. godini, vanjskotrgovinska razmjena BiH i Italije je iznosila 3,63 milijarde KM, od čega se na uvoz iz Italije odnosi 2,33 milijarde KM, a na izvoz u Italiju 1,3 milijarde KM, a što je navedeno u prethodnom dijelu Izvještaja. Izvoz je u prošloj godini bio veći za 7,5%, uvoz manji za 3,9%. U prošloj godini, Italija je imala usporavanje ekonomije, te tehničku recesiju krajem 2018. godine, što se dijelom odrazilo i na potražnju za našim proizvodima, ali i povećani izvoz, kako bi se savladali negativni efekti po njihovu ekonomiju. Podaci Vanjskotrgovinske komore BiH pokazuju da je već za prva dva mjeseca ove godine došlo do pada izvoza za 18%, ali i uvoza od 6% u razmjeni za Italijom. Upravo ove direktne posljedice odrazit će se na našu obućarsku, tekstilnu i građevinsku industriju. Indirektno, posljedice bi mogle biti još ozbiljnije, jer je Italija vrlo značajna za autoindustriju u EU, gdje su upravo oni glavni dobavljači mnogih dijelova. Zastoj će se odraziti na zemlje poput Njemačke, što će opet indirektno ostaviti posljedice za našu ekonomiju, jer je i Njemačka značajan vanjskotrgovinski partner za BiH, a u 2019. godini bila je na pragu tehničke recesije.

GODINA	PROSJEČNI MJESEČNI IZDATAK ZA PENZIJE	GODIŠNJI IZDATAK
2020	278,993,238.89	3,347,918,866.73
2021	294,928,877.04	3,539,146,524.46
2022	311,774,732.81	3,741,296,793.68
2023	329,582,796.34	3,954,993,556.12
2024	348,408,027.38	4,180,896,328.61

Tabela 5. Projekcije izdataka za penzije u budućem periodu
Izvor: Kreačija autora

PROJEKCIJE

BDP prema proizvodnom i dohodovnom pristupu možda najpreciznije pokazuje doprinos svake djelatnosti kroz bruto dodanu vrijednost u odnosu na BDP. Pored bruto dodane vrijednosti, dostupni podaci za sredstva zaposlenih kroz djelatnosti te broj zaposlenih radnika/ca pružaju cjelovitu sliku doprinosa svake djelatnosti.

Dodana vrijednost, kao povećanje vrijednosti proizvodnje jednaka je razlici između bruto vrijednosti proizvodnje i međufazne potrošnje. Dodana vrijednost za institucionalne jedinice iskazuje se prema baznim (osnovnim) cijenama, tj. cijenama koje ne obuhvaćaju poreze na proizvode, a obuhvaćaju subvencije na proizvode. Porezi na proizvode i usluge su porezi koji se plaćaju po proizvedenom ili

proslijeđenom dobru i usluzi. Ovi porezi obuhvaćaju uvozne i izvozne dažbine, porez na dodanu vrijednost, posebne poreze (akcize), sl. Sredstva zaposlenih obuhvaćaju sva primanja zaposlenih u novcu i naturi, koja su zaposleni primili kao naknadu za svoj rad i sve uplate na ime socijalnog osiguranja zaposlenih.

Prema podacima iz tabele 6, prerađivačka industrija (C) te trgovina na veliko i malo (G), doprinose zajedno bruto dodanoj vrijednosti sa 32,5%, čine 38,73% svih zaposlenih i ostvaruju 29,88% ukupnih sredstava svih zaposlenih u BiH. Upravo ove dvije djelatnosti čine i okosnicu tzv. "realnog sektora".

2018 GODINA	BDV (mil. KM)	%	Broj zaposlenih	%	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	%
Prerađivačka industrija (C)	4.423,1	15,50%	166.062	20,32%	2.493,7	16,06%
Trgovina na veliko i malo (G)	4.687,2	16,42%	150.491	18,41%	2.145,0	13,82%
Prijevoz i skladištenje (H)	1.204,5	4,22%	37.538	4,59%	711,4	4,58%
Distributivni servisi (G+H)	5.891,7	20,64%	188.029	23,00%	2.856,4	18,40%
ICT servisi (J)	1.377,0	4,82%	21.124	2,58%	657,7	4,24%
Financijske i djelatnosti osiguranja (K)	1.280,9	4,49%	17.982	2,20%	619,7	3,99%
Poslovanje nekretninama (L)	1.667,2	5,84%	3.841	0,47%	74,6	0,48%
Stručne, naučne, znanstvene djelatnosti (M)	925,6	3,24%	24.733	3,03%	507,4	3,27%
Usluge bazirane na znanju (J+K+L+M)	5.250,7	18,40%	67.680	8,28%	1.859,4	11,98%
Obrazovanje (P)	1.387,5	4,86%	72.648	8,89%	1.275,6	8,22%
Zdravstvo i socijalna zaštita (Q)	1.544,5	5,41%	53.889	6,59%	1.339,5	8,63%
Obrazovanje i zdravstvo (P+Q)	2.932,0	10,27%	126.537	15,48%	2.615,1	16,85%
Administrativne i pomoćne djelatnosti (N)	299,5	1,05%	15.326	1,88%	207,5	1,34%
Javna uprava i odbrana (O)	2.463,6	8,63%	74.371	9,10%	2.283,4	14,71%
Javna uprava i administrativne djelatnosti (N+O)	2.763,1	9,68%	89.697	10,97%	2.490,9	16,05%
Umjetnost, zabava i rekreacija (R)	469,4	1,64%	14.518	1,78%	230,5	1,48%
Ostale uslužne djelatnosti (S)	377,4	1,32%	16.049	1,96%	255,4	1,65%
Osobne i socijalne usluge (P+Q+N+O+R+S)	846,8	2,97%	30.567	3,74%	485,9	3,13%
Poljoprivreda (A)	1.968,3	6,90%	19.481	2,38%	336,2	2,17%
Rudarstvo (B)	592,3	2,08%	18.075	2,21%	462,8	2,98%
Proizvodnja i opskrba el. energijom (D)	1.461,3	5,12%	18.158	2,22%	634,0	4,08%
Opskrba vodom, kanalizacija (E)	358,2	1,25%	13.864	1,70%	284,4	1,83%
Građevinarstvo (F)	1.366,6	4,79%	38.135	4,67%	641,5	4,13%
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (I)	688,0	2,41%	41.088	5,03%	363,6	2,34%
Ostali sektori (A+B+D+E+F+I)	6.434,7	22,54%	148.801	18,20%	2.722,5	17,54%
UKUPNO BDV	28.542	100,00%	817.373	100,00%	15.523,9	100,00%
Porezi na proizvode i usluge i uvoz	5.716					
BDP	34.258					

Tabela 6. Bruto dodana vrijednost, broj i sredstva zaposlenih, prema djelatnostima 2018
Izvor: Kreacija autora, podaci Agencije za statistiku BiH

Podaci u tabeli 6. predstavljaju bruto dodanu vrijednost i sredstva zaposlenih te broj zaposlenih iz decembra 2018. godine. Podaci za bruto dodanu vrijednost i sredstva zaposlenih nisu dostupni za 2019. godinu, te je zbog toga analiza rađena na podacima iz 2018. godine.⁵⁶⁵⁷

Kako bi se procijenili potencijalni negativni efekti COVID-19 na ekonomiju BiH, potrebno je analizirati BDP na osnovu bruto dodane vrijednosti. Procjene su da će se negativni efekti pojavom COVID-19 prvo osjetiti u sektorima povezanim s turizmom i ugostiteljstvom (smještaj i usluživanje hrane), trgovine na veliko i malo te prerađivačka industrija. Indirektni efekti će se osjetiti u gotovo svim djelatnostima.

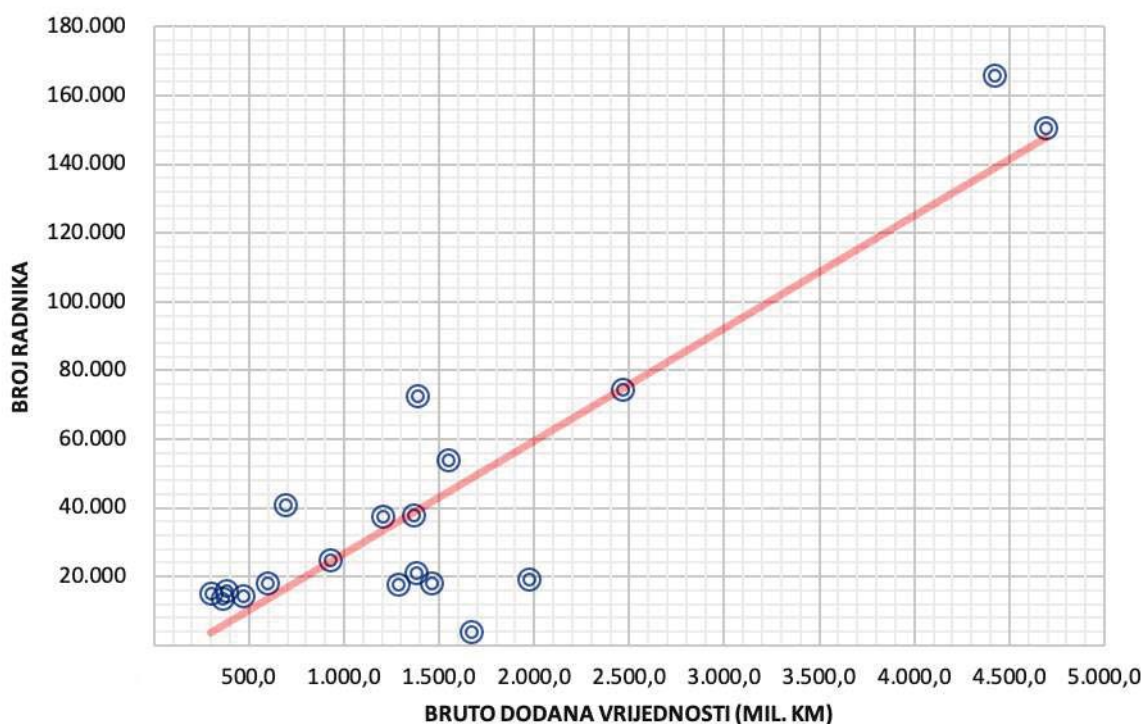
Na slici 3. prikazan je odnos ukupnog broja radnika/ca i bruto dodane vrijednosti prema djelatnostima. Sektor koji se nalaze ispod srednje linije pokazuju veći doprinos bruto dodatnoj vrijednosti s manjim angažovanjem broja radnika/ca. U pitanju su većinski sektori usluga zasnovanih na znanju (ICT, poslovanje nekretninama te finansijske i djelatnosti osiguranja), zatim poljoprivreda, proizvodnja i opskrba električnom energijom.

U pojedinim sektorima, poput obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite te javne uprave i odbrane, značajan doprinos bruto dodanoj vrijednosti čine sredstva zaposlenih, što se vidi na slici 3. U pitanju su tačke iznad prosječne linije. Drugu suprotnost čine sektori poljoprivrede i poslovanje nekretninama, gdje sredstva zaposlenih čine relativno nisko učešće u bruto dodanoj vrijednosti.

Ovi podaci su bitni za procjenu kretanja BDP-a za ovu godinu. U navedenim sektorima, gdje je značajan udio sredstava zaposlenih u bruto dodanoj vrijednosti, smanjenje zaposlenosti i/ili plata radnika/ca, dovest će do značajnijeg smanjenja i BDP-a, u odnosu na neke druge sektore.

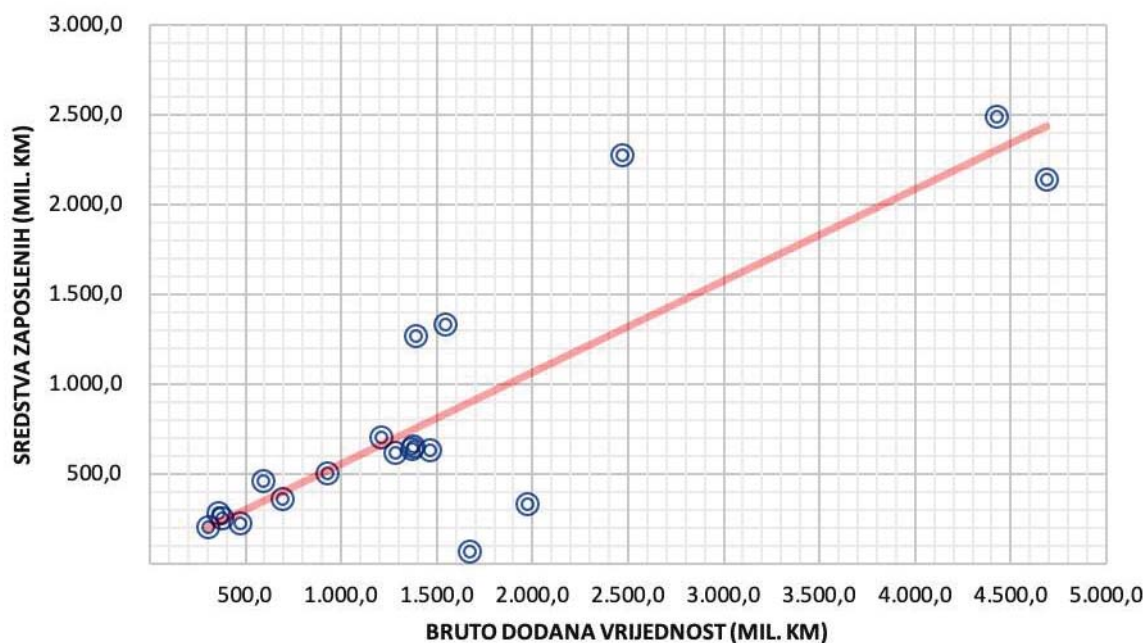
Usljed smanjenja poslovne aktivnosti, dolazi do smanjenja zaposlenosti, što se odražava na smanjenje doprinosa svakog sektora bruto domaćem proizvodu. Pad bruto domaćeg proizvoda se ogleda kroz negativni kvartalni rast, što znači da je u jednom kvartalu bruto domaći proizvod bio manji u odnosu na prethodni. Jednostavno objašnjeno, ukoliko bruto domaći proizvod u prvom kvartalu iznosi 100 NJ (novčanih jedinica), u drugom 95 NJ, a u trećem 92 NJ, onda imamo negativni rast. Negativni rast će se osjetiti na padu potrošnje, padu potražnje na tržištu i u konačnici na manje prikupljenim porezima i doprinosima.

ODNOS RADNIKA I BRUTO DODANE VRIJEDNOSTI PREMA DJELATNOSTIMA

Slika 3. Odnos radnika/ca i bruto dodane vrijednosti prema djelatnostima
Izvor: Kreacija autora, podaci Agencije za statistiku BiH

ODNOS SREDSTAVA ZAPOSLENIH I BRUTO DODANE VRIJEDNOSTI

Slika 4. Odnos sredstava zaposlenih i bruto dodane vrijednosti prema djelatnostima
Izvor: Kreacija autora, podaci Agencije za statistiku BiH

U nastavku ćemo ponuditi tri različita scenarija kretanja BDP-a u 2020. godini, kao rezultat mogućih posljedica pojave COVID-19 na ekonomiju BiH. Prve procjene Svjetske banke pokazuju negativni rast bruto domaćeg proizvoda u 2020. godinu u iznosu od 1,9%.⁵⁸ Radi bolje procjene kretanja BDP-a u ovoj godini, podaci za sektore su podijeljeni na kvartale. U sva tri scenarija, prvi kvartal (Q1) je isti. Glavni razlog je činjenica da su prva dva mjeseca u 2020. godini bila u rangu 2019. godine, s usporenim rastom direktnih poreskih prihoda. Zabrane rada u drugoj polovini marta 2020. godini su dovele do ukupnog smanjenja direktnih poreskih prihoda, ali ne i indirektnih, zbog snažnog rasta potrošnje uslijed najavljene krize, primarno nestašice životnih namirnica. U konačnici prva prvi kvartal 2020. godine će biti u rangu prvog kvartala 2019. godine.

U scenariju 1. – koji je nazvan realni scenario, pretpostavljeno je da će u drugom kvartalu (Q3) doći do pada zaposlenosti, neto sredstava zaposlenih te bruto dodane vrijednosti za 15%, u trećem kvartalu (Q3) za 15%, te u četvrtom kvartalu (Q4) za 13%. U pojedinim sektorima, dolazi do određenih odstupanja. U sektorima poput onih povezanih s turizmom i ugostiteljstvom, umjetnosti, rekreacijom te ostalim uslužnim sektorima, pad je u drugom kvartalu 70%, u trećem 50%, a u četvrtom 70%. Veći pad na početku je očekivan zbog direktnog šoka na ove sektore i zabranom rada te očekivanjima da će kroz cijeli drugi kvartal izostati stabilizacija prilika na tržištu. U sektorima pretežno iz javnog sektora, pretpostavljeno je smanjenje primanja za 10%, ali ne i smanjenje broja radnika/ca.

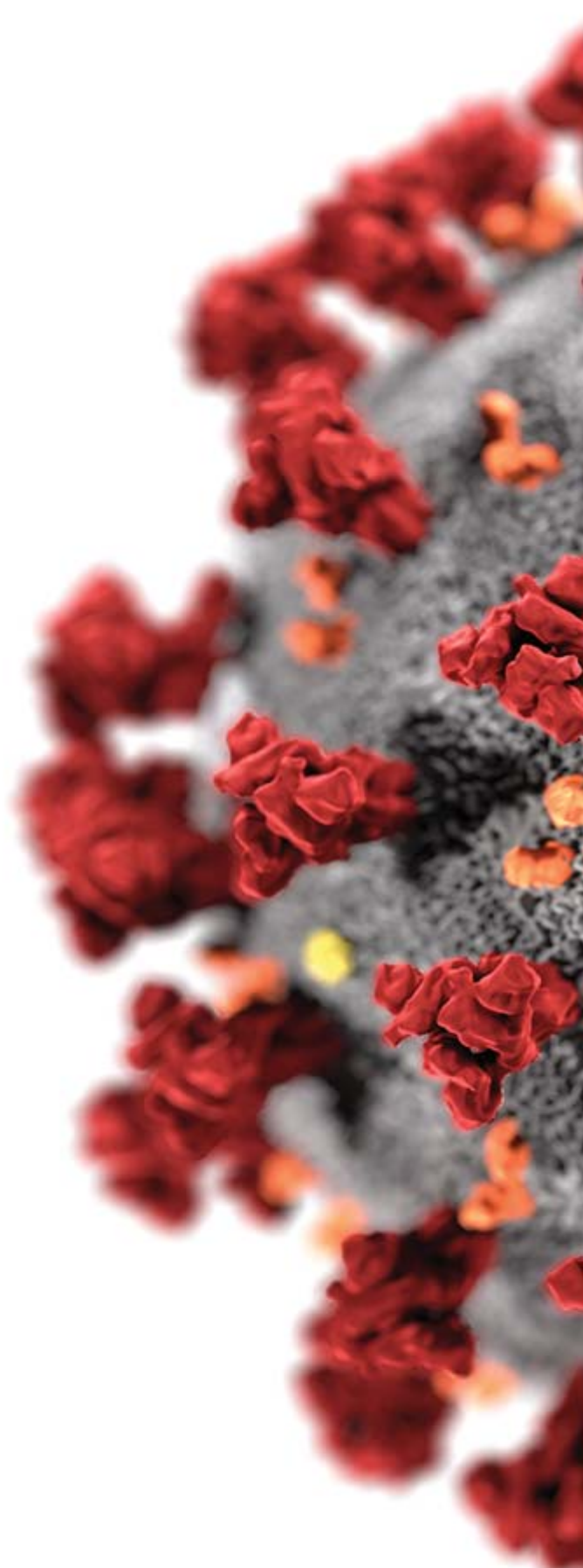
U tabeli 7, prikazana je simulacija u sklopu realnog scenarija. Uz navedene pretpostavke, može se očekivati pad bruto domaćeg proizvoda u 2020. godini za 8,31% i povećanje nezaposlenosti za 65.633 radnika/ca na kraju perioda.

U scenariju broj dva, koji je pesimistični scenario, predviđen je nešto veći pad aktivnosti u odnosu na prvi scenario i to 20% u drugom kvartalu (Q2), 18% u trećem kvartalu (Q3) i 15% u četvrtom kvartalu (Q4). U sklopu ovog scenarija, također su predviđena odstupanja, kao i u slučaju realnog scenarija.

U tabeli 8 prikazana je simulacija u sklopu pesimističnog scenarija. Uz navedene pretpostavke može se očekivati pad bruto domaćeg proizvoda u 2020. godini za 9,53% i povećanje nezaposlenosti za 96.767 radnika/ca na kraju perioda.

U sklopu pesimističnog scenarija prikazanog u tabeli 9 napravljena je analiza finansijskih gubitaka uslijed povećanja nezaposlenosti, koji se odnose na prikupljene doprinose, porez na dohodak, izdatke za naknade za nezaposlenost, gubitak PDV-a zbog pada potrošnje uslijed gubitka radnih mjesta. Za analizu je pretpostavljeno da su svi radnici u prosjeku bili prijavljeni na bruto platu od 1.013 KM ili 600 KM neto platu. U sklopu drugog kvartala (Q2), iznos izgubljenih doprinosa i poreza na dohodak se dobije na način da se broj nezaposlenih radnika/ca povećava proporcionalno svaki mjesec, tako da na kraju kvartala dostigne projicirani nivo. Na isti način je urađen proračun i za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal, s razlikom da se u ovim slučajevima broj nezaposlenih radnika/ca smanjuje. Izdaci po osnovu naknade u slučaju nezaposlenosti su izračunati na isti način za drugi kvartal (Q2), kao i za doprinose, jer nezaposleni radnici, za koje su ispunjeni uslovi, imaju pravo na naknadu od minimalno tri mjeseca. Za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal predviđeno je da će 35% i 15% nezaposlenih radnika/ca, respektivno, imati pravo na naknadu u ostatku godine.

Ostatak plate predstavlja potrošnju, koju su ti radnici imali i u ovom slučaju predstavlja gubitak u agregatnoj potrošnji. Taj iznos se povećava tokom ostatka godine jer neki od radnika/ca koji su koristili naknadu tri mjeseca, sada više neće imati ta primanja. Zbirni iznosi predstavljaju gubitak prikupljenog PDV-a zbog smanjenja potrošnje na taj iznos neto plate, uvećan za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal. Važna napomena se odnosi na činjenicu da u ovom slučaju nije korišten multiplikator potrošnje, tako da je potencijalni gubitak daleko veći. U slučaju multiplikatora 3, a to znači da će od predviđenog iznosa plate 30% biti iskorišteno u potrošnji, a 70% u štednji, ovaj iznos u redu "Ostatak neto plate" bi se tri puta uvećao.

REALNI SCENARIO	Q1 - 0%			Q2 - 15%			Q3 - 13%			Q4 - 10%		
2018 GODINA	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)
Prerađivačka industrija (C)	1.105,8	166.062	623,4	939,9	141.153	529,9	962,0	144.474	542,4	995,2	149.456	561,1
Trgovina na veliko i malo (G)	1.171,8	150.491	536,3	996,0	127.917	455,8	1.019,5	130.927	466,5	1.054,6	135.442	482,6
Prijevoz i skladištenje (H)	301,1	37.538	177,9	255,9	31.907	151,2	262,0	32.658	154,7	271,0	33.784	160,1
Distributivni servisi (G+H)	1.472,9	188.029	714,1	1.252,0	159.825	607,0	1.281,4	163.585	621,3	1.325,6	169.226	642,7
ICT servisi (J)	344,3	21.124	164,4	309,8	19.012	148,0	316,7	19.434	151,3	327,0	20.068	156,2
Financijske i djelatnosti osiguranja (K)	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9
Poslovanje nekretninama (L)	416,8	3.841	18,7	354,3	3.265	15,9	362,6	3.342	16,2	375,1	3.457	16,8
Stručne, naučne, znanstvene djelatnosti (M)	231,4	24.733	126,9	208,3	22.260	114,2	208,3	22.260	114,2	208,3	22.260	114,2
Usluge bazirane na znanju (J+K+L+M)	1.312,7	67.680	464,9	1.192,6	62.518	432,9	1.207,8	63.017	436,6	1.230,6	63.766	442,1
Obrazovanje (P)	346,9	72.648	318,9	312,2	72.648	287,0	312,2	72.648	287,0	312,2	72.648	287,0
Zdravstvo i socijalna zaštita (Q)	386,1	53.889	334,9	347,5	53.889	301,4	347,5	53.889	301,4	347,5	53.889	301,4
Obrazovanje i zdravstvo (P+Q)	733,0	126.537	653,8	659,7	126.537	588,4	659,7	126.537	588,4	659,7	126.537	588,4
Administrativne i pomoćne djelatnosti (N)	74,9	15.326	51,9	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7
Javna uprava i odbrana (O)	615,9	74.371	570,9	554,3	74.371	513,8	554,3	74.371	513,8	554,3	74.371	513,8
Javna uprava i administrativne djelatnosti (N+O)	690,8	89.697	622,7	621,7	89.697	560,5	621,7	89.697	560,5	621,7	89.697	560,5
Umjetnost, zabava i rekreacija (R)	117,4	14.518	57,6	35,2	4.355	17,3	58,7	7.259	28,8	82,1	10.163	40,3
Ostale uslužne djelatnosti (S)	94,4	16.049	63,9	28,3	4.815	19,2	56,6	9.629	38,3	66,0	11.234	44,7
Osobne i socijalne usluge (P+Q+N+O+R+S)	211,7	30.567	121,5	63,5	9.170	121,5	121,5	16.888	121,5	121,5	21.397	121,5
Poljoprivreda (A)	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1
Rudarstvo (B)	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7
Proizvodnja i opskrba el. energijom (D)	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5
Opskrba vodom, kanalizacija (E)	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1
Građevinarstvo (F)	341,7	38.135	160,4	290,4	32.415	136,3	297,2	33.177	139,5	307,5	34.322	144,3
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (I)	172,0	41.088	90,9	51,6	12.326	27,3	86,0	20.544	45,5	120,4	28.762	63,6
Ostali sektori (A+B+D+E+F+I)	1.608,7	148.801	680,6	1.437,0	114.319	592,9	1.478,3	123.299	614,3	1.522,9	132.661	637,3
UKUPNO BDV	7.136	817.373	3.881	6.166	703.219	3.433	6.332	727.498	3.485	6.477	752.740	3.553
Porezi na proizvode i usluge i uvoz	5.299	PROJEKCIJA SMANJENJA BDP-A			-8,31%			SMANJENA ZAPOSLENOST NA KRAJU GODINE			(64.633)	
BDP SIMULACIJA	31.411											

24 PROJEKCIJE

PESIMISTIČNI SCENARIO	Q1 - 0%			Q2 - 20%			Q3 - 18%			Q4 - 15%		
	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)
2018 GODINA												
Prerađivačka industrija (C)	1.105,8	166.062	623,4	884,6	132.850	498,7	906,7	136.171	511,2	939,9	141.153	529,9
Trgovina na veliko i malo (G)	1.171,8	150.491	536,3	937,4	120.393	429,0	960,9	123.403	439,7	996,0	127.917	455,8
Prijevoz i skladištenje (H)	301,1	37.538	177,9	240,9	30.030	142,3	246,9	30.781	145,8	255,9	31.907	151,2
Distributivni servisi (G+H)	1.472,9	188.029	714,1	1.178,3	150.423	571,3	1.207,8	154.184	585,6	1.252,0	159.825	607,0
ICT servisi (J)	344,3	21.124	164,4	309,8	19.012	148,0	309,8	19.012	148,0	309,8	19.012	148,0
Financijske i djelatnosti osiguranja (K)	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9
Poslovanje nekretninama (L)	416,8	3.841	18,7	333,4	3.073	14,9	341,8	3.150	15,3	354,3	3.265	15,9
Stručne, naučne, znanstvene djelatnosti (M)	231,4	24.733	126,9	208,3	22.260	114,2	208,3	22.260	114,2	208,3	22.260	114,2
Usluge bazirane na znanju (J+K+L+M)	1.312,7	67.680	464,9	1.171,8	62.326	432,0	1.180,1	62.403	432,4	1.192,6	62.518	432,9
Obrazovanje (P)	346,9	72.648	318,9	312,2	72.648	287,0	312,2	72.648	287,0	277,5	72.648	255,1
Zdravstvo i socijalna zaštita (Q)	386,1	53.889	334,9	347,5	53.889	301,4	347,5	53.889	301,4	347,5	53.889	301,4
Obrazovanje i zdravstvo (P+Q)	733,0	126.537	653,8	659,7	126.537	588,4	659,7	126.537	588,4	625,0	126.537	556,5
Administrativne i pomoćne djelatnosti (N)	74,9	15.326	51,9	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7
Javna uprava i odbrana (O)	615,9	74.371	570,9	492,7	74.371	456,7	505,0	74.371	468,1	523,5	74.371	485,2
Javna uprava i administrativne djelatnosti (N+O)	690,8	89.697	622,7	560,1	89.697	503,4	572,4	89.697	514,8	590,9	89.697	531,9
Umjetnost, zabava i rekreacija (R)	117,4	14.518	57,6	35,2	4.355	17,3	58,7	7.259	28,8	70,4	8.711	34,6
Ostale uslužne djelatnosti (S)	94,4	16.049	63,9	28,3	4.815	19,2	47,2	8.025	31,9	56,6	9.629	38,3
Osobne i socijalne usluge (P+Q+N+O+R+S)	211,7	30.567	121,5	63,5	9.170	121,5	121,5	15.284	121,5	121,5	18.340	121,5
Poljoprivreda (A)	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1
Rudarstvo (B)	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7
Proizvodnja i opskrba el. energijom (D)	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5
Opskrba vodom, kanalizacija (E)	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1
Građevinarstvo (F)	341,7	38.135	160,4	273,3	30.508	128,3	280,2	31.271	131,5	290,4	32.415	136,3
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (I)	172,0	41.088	90,9	51,6	12.326	27,3	86,0	20.544	45,5	86,0	20.544	45,5
Ostali sektori (A+B+D+E+F+I)	1.608,7	148.801	680,6	1.419,9	112.412	584,9	1.461,2	121.393	606,3	1.471,4	122.537	611,1
UKUPNO BDV	7.136	817.373	3.881	5.938	683.415	3.300	6.109	705.668	3.360	6.193	720.606	3.391
Porezi na proizvode i usluge i uvoz	5.149	PROJEKCIJA SMANJENJA BDP-A				-9,53%	SMANJENA ZAPOSLENOST NA KRAJU GODINE				(96.767)	
BDP SIMULACIJA	30.525											

Tabela 8. Pesimistični scenario - Izračun gubitaka doprinosa, poreza na dohodak i PDV-a
Izvor: Kreacija autora, podaci Agencije za statistiku BiH, projekcija kretanja

PESIMISTIČNI SCENARIO (KM)	Iznos naknade	Q2	Q3	Q4	UKUPNO
Doprinos za PIO	211	56.530.107	47.139.620	40.835.484	144.505.211
Doprinos za zdravstvo	151	40.455.195	33.734.989	29.223.498	103.413.682
Doprinos za nezaposlenost	18	4.822.474	4.021.389	3.483.596	12.327.459
Porez na dohodak	33	8.841.202	7.372.547	6.386.592	22.600.341
Naknada Biro	377	101.004.030	29.479.018	10.944.297	141.427.345
Ostatak neto plate	223	51.064.179	89.373.755	89.893.644	230.331.578
UKUPNO	1.013	262.717.187	211.121.318	180.767.111	654.605.616

Tabela 9. Pesimistični scenario - Izračun gubitaka doprinosa, poreza na dohodak i PDV-a
Izvor: Krecacija autora

Scenario broj tri, zasnovan na interventnoj pomoći, predviđa primjenu paketa ekonomskih mjera za ublažavanje negativnih posljedica po ekonomiju BiH. Ukoliko se u 2020. godini implementira paket ekonomskih mjera od minimalno dvije milijarde KM, putem direktnih finansijskih izdataka prema firmama i radnicima te indirektnim mjerama kroz vid poreskih olakšica, pad BDP-a može biti manji u odnosu na druge scenarije, gdje nije predviđena pomoć države.

U ovom, trećem scenariju, u drugom kvartalu (Q2), predviđen je pad ekonomske aktivnosti od 10%, u trećem kvartalu (Q3) od 8% te 5% u četvrtom kvartalu (Q4). Uz pretpostavke kao i u drugim scenarijima, pad BDP-a može iznositi 3,97%, a zaposlenost na kraju perioda bi se smanjila za 33.284 osobe.

U sklopu scenarija interventne pomoći prikazanog u tabeli 10, kao i u sklopu pesimističnog scenarija, napravljena je analiza finansijskih gubitaka uslijed povećanja nezaposlenosti, koji se odnose na prikupljene doprinose, porez na dohodak, izdatke za naknade za nezaposlenost, gubitak PDV-a zbog pada potrošnje uslijed gubitka radnih mjesta. Za analizu je pretpostavljeno da su svi radnici u prosjeku bili prijavljeni na bruto platu od 1.013 KM, ili 600 KM neto platu. U sklopu drugog kvartala (Q2), iznos izgubljenih doprinosa i poreza na dohodak se dobije na način da se broj nezaposlenih radnika/ca povećava proporcionalno svaki mjesec, tako da na kraju kvartala dostigne projicirani nivo. Na isti način je urađen proračun i za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal, s razlikom da se u ovim slučajevima broj nezaposlenih radnika/ca smanjuje. Izdaci po osnovu naknade u slučaju nezaposlenosti su izračunati na isti način za drugi kvartal (Q2), kao i za doprinose, jer nezaposleni radnici, za koje su ispunjeni uslovi imaju pravo na naknadu od minimalno tri mjeseca. Za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal, predviđeno je da će 35% i 15% nezaposlenih radnika/ca, respektivno, imati pravo na naknadu u ostatku godine. Ostatak plate predstavlja potrošnju koju su ti radnici imali i u ovom slučaju predstavlja gubitak u agregatnoj potrošnji. Taj iznos se povećava tokom ostatka godine jer neki od radnika/ca koji su koristili naknadu tri mjeseca sada više neće imati ta primanja. Zbirni iznosi predstavljaju gubitak prikupljenog PDV-a zbog smanjenja potrošnje na taj iznos neto plate, uvećan za treći (Q3) i četvrti (Q4) kvartal. Važna napomena se odnosi na činjenicu da u ovom slučaju nije korišten multiplikator potrošnje, tako da je potencijalni gubitak daleko veći. U slučaju multiplikatora 3, a to znači da će od predviđenog iznosa plate 30% biti iskorišteno u potrošnji, a 70% u štednji, ovaj iznos u redu "Ostatak neto plate" bi se uvećao tri puta. Za razliku od pesimističnog scenarija, u ovom slučaju je dodata i nova kolona "Subvencija", koja predstavlja kvartalnu subvenciju za svaku od ovih kategorija, koja se dobije kao razlika nezaposlenih osoba prema kvartalima između scenarija interventne pomoći i pesimističnog scenarija. Prazno polje u redu "Ostatak neto plate" je zbog činjenice da je subvencija za neto platu uključena u naknadu s biroa. Razlika između ova dva scenarija je 241,6 miliona KM, što predstavlja iznos koji bi se u toku godine trebao nadoknaditi kroz dodatno zaduženje ukoliko se na vrijeme ne bi pružila interventna pomoć privredi. Grafički, usporedba ova dva scenarija je prikazana na slici 5.

Potrebno je naglasiti da je moguće da ovi iznosi budu znatno veći zbog činjenice da svi radnici nisu prijavljeni na isti nivo plate. Autori se kroz ovu simulaciju nisu bavili izračunom pada agregatne potražnje, uslijed pada potrošnje, koja može dodatno smanjiti i prikupljene iznose poreza na potrošnju, poput PDV-a, akciza i putarina na gorivo, kao i drugih vrsta direktnih poreza poput poreza na imovinu i poreza na dobit preduzeća. Konačni iznosi potencijalnog pada prikupljenih doprinosa, poreza na dohodak i povećanih izdataka za nezaposlene radnike/ce zavisi od stvarnog paketa odobrene pomoći te reakcije pravnih lica na pomoć.

Zavisno od brzine i veličine paketa ekonomske pomoći, zavisi konačna projekcija kretanja pada BDP-a u ovoj godini. Razlika između pesimističnog scenarija i scenarija zasnovanog na interventnoj pomoći, koja nije zasnovana samo na pokrivanju nedostajućih sredstava po osnovu doprinosa, već i pomoć u poslovanju pravnih lica (nabavka materijala, faktoring potraživanja), predstavlja upravo te dvije milijarde KM pomoći.

Na slici 6, grafički su prikazane projekcije stopa pad BDP-a prema scenarijima. Na isti način, prikazane su projekcije smanjenja zaposlenosti prema scenarijima na slici 7.

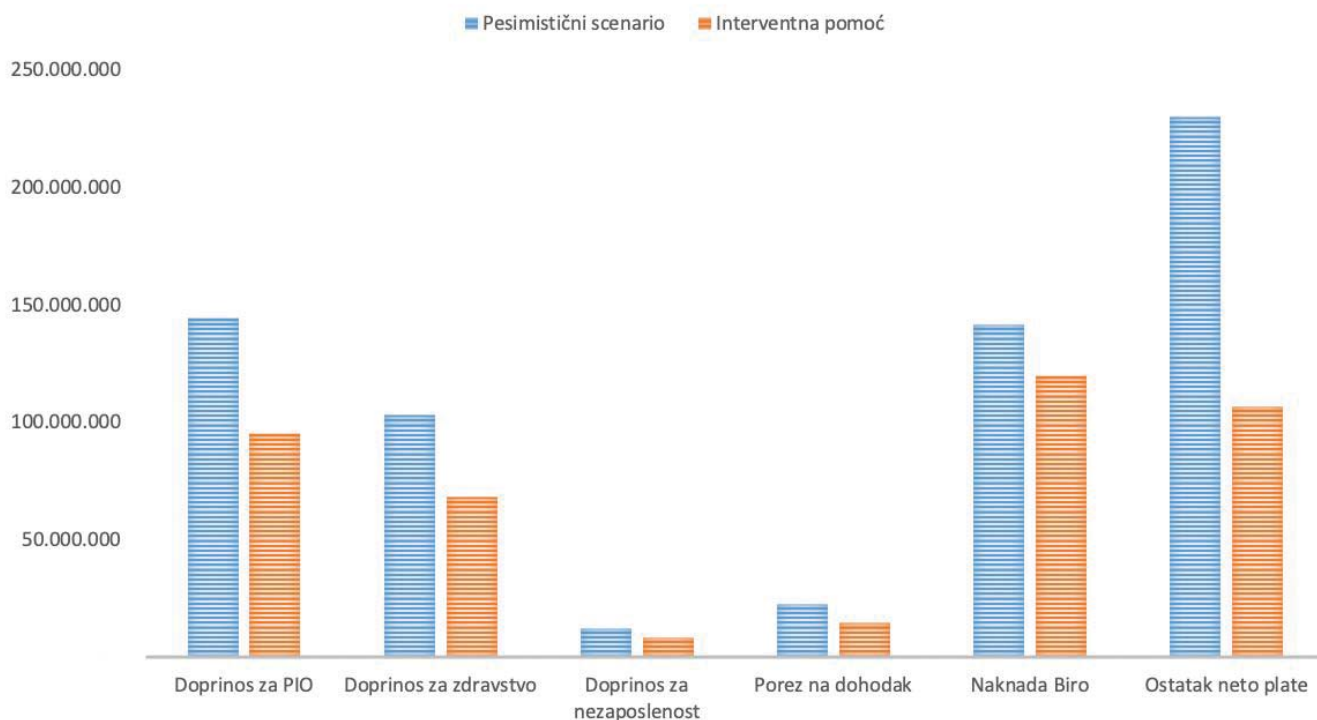
Kada je u pitanju kretanje zaposlenosti prema kvartalima u sva tri scenarija je predviđen pad zaposlenosti u drugom kvartalu, što je u skladu s očekivanjima, da direktno pogođeni sektori neće moći tokom kvartala stabilizirati svoje poslovanje. Nakon direktne finansijske pomoći, te stabilizacija stanja u ekonomijama zemalja koje su direktni vanjskotrgovinski partneri, za očekivati je blago povećanje broja zaposlenih do kraja godine. Kretanja su prikazana na slici 8.

INTERVENTNA POMOĆ (KM)	Iznos naknade	Q2	Q3	Q4	SUBVENCIJA	UKUPNO
Doprinos za PIO	211	32.278.949	24.559.256	14.045.764	24.251.158	95.135.127
Doprinos za zdravstvo	151	23.100.101	17.575.582	10.051.708	17.355.094	68.082.484
Doprinos za nezaposlenost	18	2.753.654	2.095.102	1.198.217	2.068.819	8.115.793
Porez na dohodak	33	5.048.366	3.841.021	2.196.731	3.792.835	14.878.954
Naknada Biro	377	57.673.762	15.358.265	3.764.398	43.330.269	120.126.693
Ostatak neto plate	223	29.157.879	46.562.806	30.919.797		106.640.482
UKUPNO	1.013	150.012.711	109.992.032	62.176.613	90.798.176	412.979.533

Tabela 10. Scenario Interventna pomoć - Izračun gubitaka doprinosa, poreza na dohodak i PDV-a
Izvor: Kreacija autora, podaci, projekcija kretanja

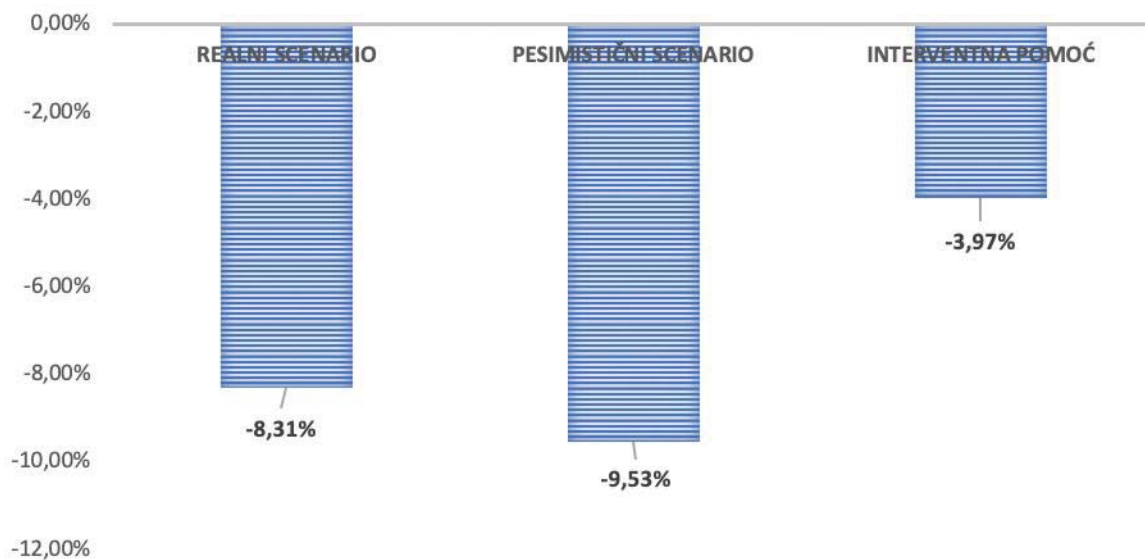
SCENARIO SA INTERVENTNOM POMOĆI	Q1 - 0%			Q2 - 10%			Q3 - 8%			Q4 - 5%		
2018 GODINA	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)	BDV (mil. KM)	Broj zaposlenih	Sredstva zaposlenih (mil. KM)
Prerađivačka industrija (C)	1.105,8	166.062	623,4	995,2	149.456	561,1	1.017,3	152.777	573,6	1.050,5	157.759	592,3
Trgovina na veliko i malo (G)	1.171,8	150.491	536,3	1.054,6	135.442	482,6	1.078,1	138.452	493,4	1.113,2	142.966	509,4
Prijevoz i skladištenje (H)	301,1	37.538	177,9	271,0	33.784	160,1	277,0	34.535	163,6	286,0	35.661	169,0
Distributivni servisi (G+H)	1.472,9	188.029	714,1	1.325,6	169.226	642,7	1.355,1	172.987	657,0	1.399,3	178.628	678,4
ICT servisi (J)	344,3	21.124	164,4	327,0	20.068	156,2	316,7	19.434	151,3	327,0	20.068	156,2
Financijske i djelatnosti osiguranja (K)	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9	320,2	17.982	154,9
Poslovanje nekretninama (L)	416,8	3.841	18,7	375,1	3.457	16,8	366,8	3.380	16,4	396,0	3.649	17,7
Stručne, naučne, znanstvene djelatnosti (M)	231,4	24.733	126,9	231,4	24.733	126,9	231,4	24.733	126,9	231,4	24.733	126,9
Usluge bazirane na znanju (J+K+L+M)	1.312,7	67.680	464,9	1.253,8	66.240	454,8	1.235,1	65.529	449,5	1.274,6	66.432	455,7
Obrazovanje (P)	346,9	72.648	318,9	312,2	72.648	287,0	312,2	72.648	287,0	312,2	72.648	287,0
Zdravstvo i socijalna zaštita (Q)	386,1	53.889	334,9	386,1	53.889	334,9	386,1	53.889	334,9	386,1	53.889	334,9
Obrazovanje i zdravstvo (P+Q)	733,0	126.537	653,8	698,3	126.537	621,9	698,3	126.537	621,9	698,3	126.537	621,9
Administrativne i pomoćne djelatnosti (N)	74,9	15.326	51,9	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7	67,4	15.326	46,7
Javna uprava i odbrana (O)	615,9	74.371	570,9	554,3	74.371	513,8	554,3	74.371	513,8	554,3	74.371	513,8
Javna uprava i administrativne djelatnosti (N+O)	690,8	89.697	622,7	621,7	89.697	560,5	621,7	89.697	560,5	621,7	89.697	560,5
Umjetnost, zabava i rekreacija (R)	117,4	14.518	57,6	58,7	7.259	28,8	76,3	9.437	37,5	93,9	11.614	46,1
Ostale uslužne djelatnosti (S)	94,4	16.049	63,9	47,2	8.025	31,9	61,3	10.432	41,5	75,5	12.839	51,1
Osobne i socijalne usluge (P+Q+N+O+R+S)	211,7	30.567	121,5	105,9	15.284	121,5	121,5	19.869	121,5	121,5	24.454	121,5
Poljoprivreda (A)	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1	492,1	19.481	84,1
Rudarstvo (B)	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7	148,1	18.075	115,7
Proizvodnja i opskrba el. energijom (D)	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5	365,3	18.158	158,5
Opskrba vodom, kanalizacija (E)	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1	89,6	13.864	71,1
Građevinarstvo (F)	341,7	38.135	160,4	307,5	34.322	144,3	314,3	35.084	147,5	341,7	38.135	160,4
Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (I)	172,0	41.088	90,9	86,0	20.544	45,5	111,8	27.118	59,1	137,6	32.870	72,7
Ostali sektori (A+B+D+E+F+I)	1.608,7	148.801	680,6	1.488,5	124.444	619,1	1.521,1	131.780	636,0	1.574,3	140.583	662,4
UKUPNO BDV	7.136	817.373	3.881	6.489	740.883	3.581	6.570	759.176	3.620	6.740	784.089	3.693
Porezi na proizvode i usluge i uvoz	5.467	PROJEKCIJA SMANJENJA BDP-A				-3,97%		SMANJENA ZAPOSLENOST NA KRAJU GODINE			(33.284)	
BDP SIMULACIJA	32.402											

TROŠKOVI PREMA SCENARIJIMA

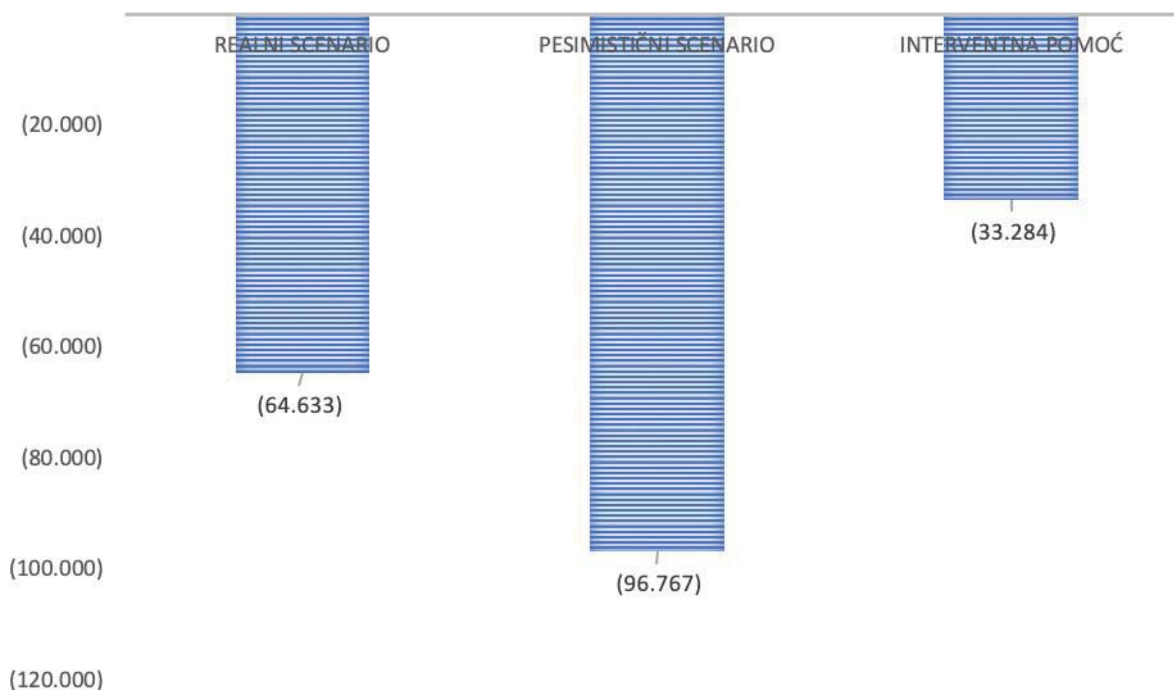
Slika 5. Komparacija dva scenarija prema troškovima
Izvor: Kreacija autora

PROJEKCIJE PADA BDP-A

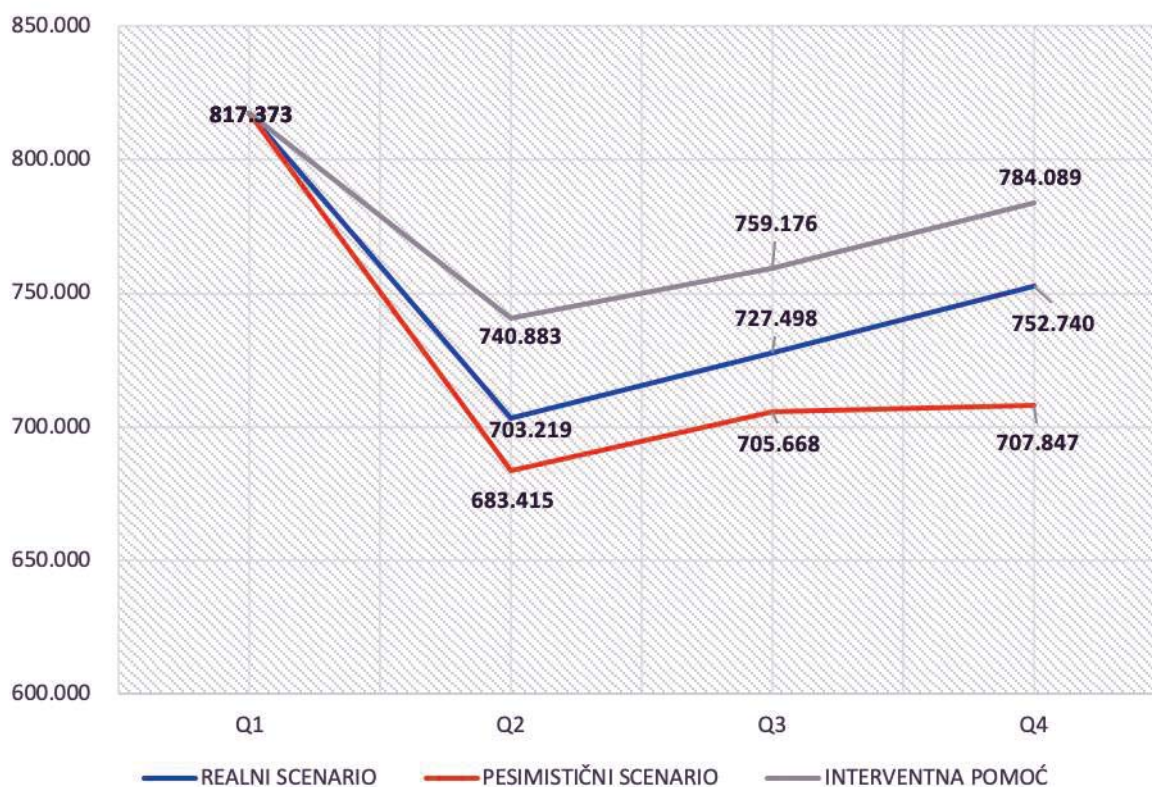
Slika 6. Projekcije stopa pada BDP-a, prema ponuđenim scenarijima
Izvor: Kreacija autora

PROJEKCIJE SMANJENJA ZAPOSLENOSTI

Slika 7. Projekcije smanjenja zaposlenosti, prema scenarijima
Izvor: Kreacija autora

KRETANJA ZAPOSLENOSTI PREMA KVARTALIMA 2020

Slika 8. Kretanje zaposlenosti prema kvartalima
Izvor: Kreacija autora

CILJEVI

Ovaj Izvještaj predstavlja dokument koji treba da pruži podršku nosiocima vlasti i kreatorima odluka da donesu što kvalitetnije mjere i odluke čijom realizacijom bi se nastojalo ostvariti sljedeće ciljeve:

1. Ekonomski ciljevi

- Održavanje likvidnosti privrednog sektora
- Očuvanje radnih mjesta
- Stabilizacija javnih finansija, naročito finansiranje fondova zdravstvenog osiguranja
- Osiguranje redovne isplate penzija
- Osiguranje isplata po osnovu naknada za nezaposlene
- Očuvanje povjerenja javnosti u finansijski sistem
- Stvaranje pretpostavki za budući ekonomski rast

2. Humanitarno-zdravstveni ciljevi

- Efikasna zaštita građana od pandemije koronavirusa
- Očuvanje funkcionalnog zdravstvenog sistema
- Osiguranje osnovnih životnih namirnica za sve građane
- Adekvatno zbrinjavanje migranata

3. Društveni ciljevi

- Stabilno i pravno utemeljeno funkcionisanje sistema
- Zaštita ljudskih prava i sloboda
- Sprečavanje panike i uznemirenosti građana
- Transparentno informisanje javnosti

Izvještaj se bavi ekonomskim problemima i posljedično mjerama i odlukama koje se odnose na realizaciju gore predstavljenih ekonomskih ciljeva. Pored mjera, navedeni su i mogući načini finansiranja istih.

PRIJEDLOZI MJERA I NAČINA FINANSIRANJA

Shodno predavljenom historijatu dešavanja, makroekonomskom stanju i perspektivama BiH, uz nekoliko projekcija, a na bazi postavljenih ciljeva, moguće je identifikovati niz mjera za različite nivoe vlasti. Ove mjere prije svega treba da služe kao potencijalne sugestije donosiocima/ teljicama odluka, odnosno izabrani paket aktivnosti koje imaju utemeljenje u široj ekonomskoj argumentaciji. Pored navedenih, postoji još niz mjera, međutim iste su obično partikularne i selektivne u smislu da favorizuju i potenciraju određeni segment bosanskohercegovačke ekonomije. Dole

navedene mjere, pak, nastoje biti univerzalne, s fokusom na rješavanje kritičnih problema domaće ekonomije i stabilizacije iste. Mjere su predstavljene shodno nivoima nadležnosti, te na kraju sumirane u okviru akcionog plana koji je u tabelarnom prikazu. Osim mjera nastojali smo u drugom dijelu dati i smjernice za njihovo finansiranje. Bitno je navesti i da se u okviru mjera i smjernica ne navodi zakonski način realizacije istih, čime treba da se bave nadležni donosioci/ teljice odluka.

DRŽAVA

Iako formalno najviši u BiH, državni nivo vlasti ne raspolaže velikim brojem instrumenata za provođenje određenih mjera u oblasti ekonomije, već je to u ingerencijama nižih nivoa vlasti, prije svega entiteta. Svejedno, državni nivo ima značajnu ulogu po pitanju indirektnih poreza, protoka roba i usluga te zaduživanja, što je sumirano u nizu predloženih mjera koje se odnose na državni nivo vlasti.

nije usvojen. Državni budžet je potreban za normalno funkcionisanje državnih ministarstava i drugih organa države, a što je neophodno u jeku kriznih dešavanja. Budžet je potrebno uskladiti u skladu s novonastalim okolnostima uzrokovanim Covid-19 pandemijom.

Usvajanje državnog budžeta

Kako bi državni nivo mogao adekvatno odgovoriti na aktuelnu krizu, potrebno je da što prije usvoji državni budžet. Riječ je o redovnom budžetu za 2020. godinu koji još uvijek

Osiguravanje jednostavnijeg protoka roba

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH treba olakšati i ubrzati promet svih roba i usluga te raditi na normalizaciji trgovine s ključnim tržištima za naše kompanije, naročito Italije i Kine, koje su najviše pogođene

pandemijom, ali i Njemačke, Austrije i drugih zemalja, shodno ranijem prikazu u Izvještaju. Posebno bitno je osigurati ubrzan protok roba između članica CEFTA sporazuma. BiH mora čim prije osigurati ili obnoviti sve trgovinske odnose sa zemljama članicama EU, a koje predstavljaju najvažnije vanjskotrgovinske partnere naše zemlje. Tokom krize ne smije biti bilo kakvih smetnji za brži protok roba koje su vitalne za BiH, dok u periodu stabilizacije treba težiti liberalizaciji trgovinskih tokova. Ova mjera se odnosi i na unutarnji protok roba, tj. jedinstveni ekonomski prostor i treba učiniti sve da se spriječe pojave "lokalnih šerifa" koji zabranjuju kretanje roba i usluga unutar BiH.

Odgoda plaćanja carinskog duga

Potrebno je odgoditi plaćanje carinskog duga za jedan mjesec. Na ovaj način će se olakšati protok roba u vanjskoj trgovini i unaprijediti likvidnost aktera ovih radnji. Carinski dug znači obavezu osobe da plati određeni iznos uvoznih/izvoznih dažbina koje se primjenjuju na određenu robu prema propisima BiH.

Izmjena zakona o PDV-u u smjeru izmjene roka za plaćanje

Ekonomske posljedice pojave Covid-19 pandemije ubrzo će se osjetiti i u našoj državi. Kako bi se bar djelimično ublažile ove negativne posljedice, pravnim licima je potrebno omogućiti da se podnošenje i plaćanje poreza na dodanu vrijednost pomjeri na posljednji radni dan u mjesecu, u odnosu na 10-ti kako je sada zakon predvidio. Mnoga pravna lica, u vremenu kada je zabranjen rad, ali i nakon toga, kada bude došao period stabilizacije ekonomske

aktivnosti, neće biti u prilici da na vrijeme podnesu i plate svoje poreske obaveze, primarno zbog poteškoća u naplati svojih potraživanja, čime ulaze u automatski poreski prekršaj i prijete im kazne i sankcije, što predstavlja dodatni teret za njihovo poslovanje. Ono što je bitno navesti jeste da na dugi rok državni nivo treba da izmijeni zakon o PDV-u s ciljem određivanja roka u skladu s ostvarenom naplatom.

Izmjena zakona o akcizama u BiH

Ova mjera predviđa dvije stvari. Prvo, oslobađanje od plaćanja akciza na alkohol namijenjen za proizvodnju dezinfekcionih sredstava. Drugo, namjensko usmjeravanje novca od akciza na duhanske proizvode u zdravstveni sektor. S obzirom na razmjere koje ostavlja Covid-19 pandemija kako na cijeli svijet, tako i na BiH, došlo je do nestašice dezinfekcionih sredstava na tržištu. Naši proizvođači ovih sredstava su u potpunosti ovisni o ino tržištu. Uvažavajući činjenicu da je trenutno jedino na EU tržištu moguća nabavka većih količina alkohola, uz manji udio mogućnosti nabavke i na domaćem tržištu, ovim izmjenama zakona olakšao bi se rad domaćim proizvođačima i osigurale niže cijene ovih važnih proizvoda.

Druga izmjena ovog zakona bi se odnosila na namjensko usmjeravanje sredstava po osnovu akciza na duhanske proizvode u zdravstveni sektor. Po osnovu akciza na duhan, u periodu 2009. - 2019., prikupljeno je 8,1 milijardi KM. Iako se sredstva namjenski prikupljaju, uglavnom se nenamjenski troše, tako da od ovih sredstava ništa nije otišlo u zdravstveni sektor, već uglavnom u tekuću budžetsku potrošnju. Upravo bi se namjenskim usmjeravanjem sredstava u zdravstvo ojačao zdravstveni sektor i unaprijedila zdravstvena zaštita građana.

ENTITETI

Najveći dio odgovornosti za stabilizaciju i spašavanje ekonomije imaju entitetski nivoi - FBiH i RS. Upravo krizni štabovi na ovim nivoima vlasti sprovode i najveći niz mjera u vezi s upravljanjem krizom koju je izazvala pandemija Covid-19. Privrednici/e uglavnom najveći dio pomoći očekuju od entitetskih nivoa, što uslovljava veoma aktivne rasprave u javnosti od sredine marta pa do vremena pisanja ovog Izvještaja. Početkom aprila, entitetske vlasti su reagovale kroz inicijalne pakete mjera koji su navedeni u prilogu ovog Izvještaja. U nastavku je izdvojeno nekoliko mjera koje mogu preduzeti entiteti:

Hitno formiranje stabilizacijskog fonda na nivou entiteta

Pored podrške privredi kroz oslobađanje plaćanja dijela doprinosa, odgodu i oslobađanje plaćanja poreza i parafiskalnih nameta za period trajanja vanrednog stanja, potrebno je stvaranje stabilizacijskih fondova na nivou entiteta namijenjenih direktnoj podršci privrednim subjektima. Fondovi bi imali tri oblasti djelovanja. Prva bi bila direktna podrška izvoznim preduzećima koja imaju poteškoće u naplati svojih potraživanja, gdje bi se kroz fond beskamatno i bez naknade otkupila potraživanja (faktoring), a po uplati novca iz inostranstva kompanije bi ta sredstva vratila u fond. Druga bi se odnosila na podršku novom

zapošljavanju, gdje bi se osigurala sredstva za finansiranje većeg dijela plata i doprinosa. Treća bi se odnosila na ponovno pokretanje poslovnih aktivnosti i finansijsku pomoć u nabavci neophodnih sirovina i repromaterijala, kao isplate plata i naknada za radnike/ce. Sredstva fonda bi se osigurala kroz međunarodne donacije, kredite iz inostranstva, kredite iz domaćih izvora, kroz emisije obveznica i dostupnim budžetskim sredstvima.

Preuzimanje plaćanja dijela doprinosa i sufinansiranje plata za posebno ugrožena pravna lica

Ova mjera predviđa preuzimanje plaćanja doprinosa za penziono osiguranje i osiguranje u slučaju nezaposlenosti za pravna lica do isteka stanja prirodne ili druge nesreće. Mjera bi obuhvatila pravne subjekte koji su onemogućeni da rade prema mjerama kriznih štabova. Prvenstveno se misli na obrte i uslužne pravne subjekte poput ugostiteljskih, turističkih i drugih, te pravne subjekte kod kojih su prihodi značajno smanjeni kao posljedica ovog stanja u odnosu na prihode u istim mjesecima 2019. godine. Uslov je da pravni subjekt ne otpušta radnike/ce u periodu od 1. marta 2020. godine do isteka stanja prirodne i druge nesreće, osim u slučaju da se radilo o isteku ugovora o radu u tom periodu u skladu sa Zakonom o radu. Ovaj period bi se radnicima računao prilikom odlaska u penziju, a razlika uplata bi se osigurala iz entitetskih budžeta u iznosu koji odgovara minimalnom ličnom dohotku.

S obzirom na to da radnici u realnom sektoru rade za ispodprosječne plate, potrebno je za primjer uzeti platu od 600 KM neto (1.013 KM bruto) u FBiH. Prema obavezama plata se može podijeliti:

- ♦ 600 KM neto plata
- ♦ 211 KM doprinos za penziono-invalidsko osiguranje
- ♦ 151 KM doprinos za zdravstveno osiguranje
- ♦ 18 KM doprinos za osiguranje od nezaposlenosti
- ♦ 33 KM porez na dohodak

FBiH može pomoći da se održi ovaj nivo plate dok traje ovo stanje na način da se 211 KM doprinosa za PIO ne uplaćuje, jer penzije se finansiraju iz budžeta FBiH (trezorski sistem poslovanja fondova kao i u RS). Dakle, poslodavac/ka, koji je ispunio kriterije, ne uplaćuje ovaj doprinos u predviđenom periodu. 151 KM doprinosa za zdravstveno osiguranje bi se isplaćivalo iz budžeta FBiH direktno prema zavodima zdravstvenog osiguranja, tako da i ovaj iznos predstavlja indirektnu pomoć. Iznosi od 18 KM doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti i 33 KM poreza na dohodak bi išli na teret kantona. Porez na dohodak je izvorni prihod kantona i za taj iznos bi se, kroz rebalans budžeta, osigurala opet indirektna pomoć privredi. Kada je u pitanju neto plata, službe za zapošljavanje bi mogle finansirati dio neto plata do iznosa od 377 KM, koliko je i naknada za nezaposlene. U konačnici, poslodavac/ka bi, dok traje ovo stanje, dobio pomoć od 790 KM, a ostatak plate od 233 KM bi isplatio radniku/ci.

Kako ova plaćanja ne idu prema privrednim subjektima, tako se smanjuje mogućnost zloupotreba. Na ovaj način bi se održala potrošnja, radna mjesta i privredna aktivnost te usporio pad poreskih prihoda po osnovu indirektnih poreza. Potrebna sredstva bi se osigurala kroz reprogram kratkoročnih u dugoročne obaveze te novim zaduživanjima na domaćem i inostranom tržištu.

Obustavljanje plaćanja akontacije poreza na dobit

Potrebno je omogućiti obustavu plaćanja mjesečnih akontacija poreza na dobit za 2020. godinu za sve privredne subjekte. Akontacija poreza na dobit za 2021. godinu bi se računala na osnovu iskazanih bilansa za 2020. godinu, a iznos akontacije za 2020. godinu koji nije uplaćen (ostatak duga) bi se rasporedio u jednakim dijelovima na mjesečne akontacije u budućem periodu (prijedlog je tri godine) počevši s januarom 2021. godine. Na ovaj iznos se ne računa zatezna kamata. Privredni subjekti koji to žele mogu nastaviti plaćati akontaciju poreza na dobit za 2020. godinu.

Moratorij/zaleđivanje otplate kredita

U saradnji s entitetskim regulatornim agencijama za bankarstvo proglasiti moratorij na otplatu kredita za sve privredne subjekte kojima je ugroženo poslovanje i sve građane koji su ostali bez posla ili su im primanja značajno umanjena. Regulatorne agencije trebaju izraditi precizna uputstva za podnošenje zahtjeva za korištenje ove mjere, što uključuje: uslove za korištenje, potrebnu dokumentaciju, period obrade zahtjeva i način tretiranja moratorija na otplatu kamate i glavnice. Moratorij bi trajao od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne ili druge nesreće u BiH. Privredni subjekti koji ne podnesu zahtjev ili im isti ne bude uvažan nastavljaju redovnu otplatu kredita. Preporučuje se da se u ovom periodu moratorija ne obračunavaju kamate kako na kredite, tako ni na depozite, s obzirom na činjenicu da nakon isteka ovog perioda obračun kamata na date kredite banaka može značajno uvećati ukupni iznos kredita, naročito za kredite koji su na početku otplatnog perioda kada je udio kamate u anuitetima značajan. Osim toga, ovime se olakšava i bankarskom sektoru prilagođavanje njihove organizacije rada na okolnosti poslovanja u stanju prirodne i druge nesreće.

Automatsko produženje revolving i overdraft kredita

Za pravne subjekte koji kod banaka imaju odobrene kratkoročne kreditne plasmane za podršku likvidnosti poslovanja tipa revolving i overdraft kredita, a koji dospijevaju u periodu od 1. marta 2020. godine, banke trebaju omogućiti automatsko produženje pomenutog kreditnog aranžmana na isti iznos pozajmljenih sredstava i rok trajanja kredita kao i prethodni kreditni aranžman. Ovo pitanje bi regulisale entitetske agencije za bankarstvo posebnim naputcima bankama, pri čemu procedura automatskog produženja kreditnog aranžmana treba biti jednostavna s aspekta banke, kao i s aspekta klijenta/ice.

Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu entiteta

Ovom mjerom se predviđa da privredni subjekti koji koriste prostore u vlasništvu entiteta, a kojima je zbog izrečenih mjera potpuno onemogućen rad ne plaćaju zakupnine za poslovne prostore u periodu od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH. Privredni subjekti koji još uvijek imaju mogućnost za rad plaćali bi 50% zakupnine od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH.

Prolongiranje roka za predaju poreskih prijava

Prolongirati rok za predaju poreskih prijava za 2019. godinu na mjesec dana nakon proglašenja prestanka stanja prirodne ili druge nesreće u BiH. Ovom mjerom smanjujemo rizik širenja virusa, jer smanjuje se potreba za nepotrebnim kretanjem građana radi prikupljanja potrebne dokumentacije, dio ljudi ne zna koristiti elektronske dokumente i elektronsku poštu, također, ne izlažemo u ovom momentu građane dodatnim troškovima koje imaju prilikom obrade prijave (računovodstveni i drugi troškovi).

Suspenzija opštih kolektivnih i granskih ugovora

Vlade entiteta trebaju proglasiti suspenziju opštih kolektivnih i granskih ugovora do proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH kako bi se spriječilo da u slučaju smanjenja primanja zaposlenika, a koja su regulirana ugovorom o radu, opštih kolektivnim ugovorima, odnosno

granskim ugovorima, nakon isteka stanja prirodne i druge nesreće ne nastupi masovna pojava tužbenih zahtjeva zaposlenika, čime bi se značajno opteretili budžeti entiteta i kantona. Ova mjera bi prvenstveno imala za cilj lakše donošenje odluka u vezi s primanjima po osnovu rada zaposlenika u javnom sektoru i preduzećima s većinskim državnim kapitalom. Od ove mjere bi bili izuzeti granski ugovori koji se odnose na oblasti zdravstva i sigurnosti. Mjera je vrlo osjetljiva zbog negativne reakcije javnosti koja se može očekivati i treba je donijeti jedino u situaciji da se uspije usaglasiti s predstavnicima/cama sindikata.

Poreski poticaji za poslodavce/ke koji/e ne provode otpuštanja ili koji/e radnike/ce vrata na posao

Izmjenama i dopunama zakona o porezu na dobit omogućiti da poreski obveznik ima pravo na porezno priznati rashod u visini jedne dodatne bruto plate (prosječne za nivo pravnog lica u ovom periodu) po svakom zaposleniku zaposlenom na puno radno vrijeme, a koji su radili bez prekida radnog odnosa tokom perioda od 1. marta do 31. decembra 2020. godine, ukoliko ispunjava uslov da nije trajno otpuštao radnike/ce u ovom periodu, osim u slučaju kada se radilo o isteku ugovora o radu u tom periodu u skladu sa Zakonom o radu. Pravni subjekt može koristiti ovu mjeru i u slučaju da je sve otpuštene radnike/ceu posmatranom periodu vratio na posao prije 1. oktobra 2020. godine. Po osnovu ovih radnika/ca poreski obveznik ne može ostvariti poreski poticaj. Održavanje potrošnje je sada bitnije nego održavanje stabilnosti budžeta. Ukoliko padne potrošnja, pada i naplata PDV-a, a to znači dodatni pad prihoda u budžetima i dolazi do novih problema za isplate budžetskim korisnicima/cama. Ako se smanje plate u javnom sektoru u većem obimu od predviđenih mjera u ovom izvještaju, smanjit će se dodatno izdaci za doprinose, što dodatno dovodi do pada budžetskih prihoda. Najveće potrebe imaju osobe između 25 i 45 godina života, tako da su one ujedno i najveći/e potrošači/ce i generatori/ke poreza. Otpuštanje radnika/ca i smanjivanje plata, zbog nedovoljno konkretnih mjera koje su usmjerene na budžetsku stabilnost, umjesto održavanja privredne aktivnosti, može dovesti do značajnijeg pada potrošnje, a time i prikupljenog PDV-a.

Plaćanje svih dospjelih finansijskih obaveza prema pravnim licima

Ova mjera podrazumijeva da entitetske vlade i institucije svoje dospjele finansijske obaveze prema pravnim licima izvršavaju u rokovima definisanim potpisanim ugovorima. Na taj način će se pozitivno djelovati na održavanje tekuće likvidnosti pravnih subjekata, njihovo planiranje novčanih tokova, jačanje povjerenja i vraćanje optimizma. Entiteti kroz nadležna ministarstva trebaju zadužiti i kompanije s većinskim državnim kapitalom, i to one s

dobrim poslovnim rezultatima, da odmah izvrše plaćanje svih postojećih finansijskih obaveza prema privatnim kompanijama, ali i drugim kompanijama u državnom vlasništvu. Pored toga, potrebno je unaprijediti efikasnost i efektivnost poslovanja datih kompanija tokom krizne situacije, naročito javnih kompanija, a kako bi bile istinski javni servis cjelokupnoj privredi. Ovo se posebno odnosi na oblast energetike i rudarstva te telekomunikacija.

Poreski poticaji za podršku kulturnim institucijama, sportskim i drugim udruženjima

Kroz izmjene i dopune Zakona o porezu na dobit omogućiti da se sponzorstva kulturnim institucijama, sportskim i udruženjima čija je djelatnost rad s posebno osjetljivim skupinama stanovništva (osobe s posebnim potrebama, socijalno ugrožene kategorije i slično) u cjelini priznaju kao rashod bez obzira na njihov kumulativni iznos. Do sada je zakonski omogućeno samo do određenog procentualnog iznosa u odnosu na ukupne prihode poreskog obveznika. Ova mjera treba da omogući pomoć kulturnim institucijama, sportskim i drugim navedenim udruženjima da lakše dođu do finansijskih sredstava neophodnih za njihov rad i aktivnosti. Kulturne institucije i sportska udruženja su subjekti koji se nalaze u izuzetno teškoj situaciji, jer je zbog zabrane javnih okupljanja njima praktički onemogućen redovan rad i ostvarivanje prihoda. Ove organizacije imaju značajnu ulogu u vraćanju optimizma i normalizaciji potrošačkih navika.

Obustava svih pravnih izvršnih postupaka za vrijeme trajanja stanja prirodne i druge nesreće

Entiteti, shodno vlastitoj nadležnosti, trebaju donijeti zvanične mjere kojima se prekidaju svi pravni izvršni postupci. Ova mjera treba da traje samo u periodu proglašenja stanja prirodne i druge nesreće. Mjera se mora ukinuti odmah po ukidanju stanja prirodne i druge nesreće. Provođenje izvršnih postupaka u ovom trenutku može izazvati dodatne probleme privrednim subjektima u smislu održavanja tekuće likvidnosti i normalnog poslovanja, a što može rezultirati prestankom aktivnosti i otpuštanjem zaposlenika.

Obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode

S ciljem poboljšanja likvidnosti privatnog sektora, potrebno je uvesti privremenu obustavu na obračun i plaćanje zateznih kamata na javne prihode. Vrijeme ove mjere se odnosi na period trajanja vanrednog stanja, uz mogućnost produženja za tri do šest mjeseci nakon proglašenja ukidanja vanrednog stanja. Dakle, ovaj period se neće računati prilikom budućeg obračuna zateznih kamata na javne prihode. U navedenom periodu se obustavlja i plaćanje zateznih kamata na javne prihode. Ovom mjerom će se djelimično pomoći privredi entiteta da unaprijede vlastitu likvidnost.

Omogućavanje ponovnog pokretanja pojedinih privrednih sektora

Potrebno je po uzoru na druge zemlje poput Austrije⁵⁹ ili Švedske, a preteći epidemiološku situaciju definisati 15 dana unaprijed okvirni datum ukidanja ili smanjenja restriktivnih mjera koje se odnose na rad pojedinih privrednih sektora (trgovina tehničkom robom i tekstilom, trgovina građevinskim materijalom, frizerskih salona, automehaničarskih i vulkanizerskih radnji, ugostiteljskih objekata, vrtića i slično). Obustava rada ovih dijelova privrede ne treba i ne može biti konačna, jer to ultimativno vodi padu potrošnje i otpuštanju radnika/ca. Zbog toga je potrebno tempirati i implementirati ove mjere, jer postaje očigledno da ćemo narednih godina živjeti u okruženju sa stalno prisutnim Covid-19 virusom.

Ukidanje mjere zamrzavanja cijena

Vlade oba entiteta su u martu donijele odluke kojima se zamrzavaju cijene pojedinih proizvoda i svode na cijene od 5. marta. Sada, u aprilu je potrebno apsolutno razmotriti ovu mjeru jer ista izaziva štete za privredu i može dovesti do nestašice pojedinih proizvoda čija je nabavna cijena na tržištu takva da ih nije ekonomski opravdano prodavati prema trenutnim cijenama. To uvijek vodi formiranju crnog tržišta za date proizvode. Kao prelazno rješenje, s ciljem zaustavljanja mogućnosti ekstra profita u pojedinim oblastima, moguće je uvesti mjere ograničenja visine marži na određene proizvodne, tj. osnovne životne namirnice. Međutim, bilo kakve duže cjenovne intervencije imaju negativne posljedice na ukupnu privredu.

KANTONI

U FBiH postoji deset kantona. Kantoni imaju kantonalni ustav, skupštinu kao najviši zakonodavni organ i izvršno tijelo, tj. vladu koja provodi niz nadležnosti (policija, obrazovanje, korištenje prirodnih resursa, prostorna i stambena politika, kultura), kao i nadležnosti podijeljene s FBiH (zdravstvo, socijalna zaštita, sudstvo). Kantoni se dalje politički i teritorijalno dijele na općine i gradove. Shodno navedenom, kantoni imaju izuzetnu ulogu u rješavanju postojeće krize, po svim osnovama, pa su u skladu s navedenim formirani kantonalni krizni štabovi koji, pored entitetskih kriznih štabova, izdaju najveći broj mjera. Kantonalne ekonomske politike trebaju biti usklađene s aktivnostima FBiH (poput npr. direktne podrške privredi, formiranja posebnih fondova ili, pak, budžetskim uštedama). U nastavku je dat prijedlog ekonomskih mjera koje se mogu implementirati na ovom nivou vlasti.

Formiranje kriznih štabova za ekonomska pitanja

Kantoni trebaju formirati posebne krizne štabove koji će se baviti ekonomskim pitanjima. Ovi štabovi će prije svega biti savjetodavnog karaktera, s ciljem podrške pri odlučivanju kantonalnim vladama. U sastavu ovih štabova treba da budu predstavnici/e ministarstava privrede, finansija i zdravstva, ali i drugih zainteresovanih ministarstava, shodno strukturi ministarstava svakog pojedinog kantona. Pored navedenih, treba uključiti predstavnike/ce odgovarajućih agencija i drugih upravnih organa kantona, predstavnike/ce poslodavaca/ki (SME i velikih kompanija), predstavnike/ce sindikata, kao i predstavnike/ce akademske zajednice. Cilj je iskoristiti dokazanu spremnost pojedinaca/ki i organizacija da ponude svoje vrijeme, uvide i ekspertize u svrhu prevazilaženja postojeće krize. Kantonalni nivoi vlasti, za razliku od viših nivoa (entitetskih i državnih) nemaju dovoljno kapaciteta kako bi mogli adekvatno odgovoriti na sve ekonomske izazove koje nosi ova kriza. Zbog toga je bitno tražiti podršku u svim drugim raspoloživim organizacijama na nivou svakog od kantona. Krizni štab za ekonomska pitanja treba da analizira, predlaže i komunicira pakete kantonalnih mjera za stabilizaciju i spašavanje ekonomije. Ovi štabovi trebaju da postoje samo u kriznom vremenu te da se njihova uloga nakon krize postepeno prebaci u formalne okvire odlučivanja izvršne vlasti. Krizni štabovi trebaju da iniciraju izradu strateških dokumenata koji će objediniti sve aktivnosti i nosice istih s akcionim planovima, a u svrhu stabilizacije ekonomije i prevazilaženja krize.

Formiranje stabilizacijskih i kreditno-garantnih fondova

Po uzoru na federalni nivo vlasti, kantoni trebaju razmatrati uvođenje stabilizacijskog i kreditno-garantnog fonda. Kreditno-garantni fond predstavlja finansijski instrument namijenjen rješavanju problema nelikvidnosti privrede, naročito SME sektora, kojem su pristup kapitalu i uslovi zaduženja nepovoljniji u odnosu na velika preduzeća, naročito u situaciji nepostojanja bankama prihvatljivih kolaterala. Stabilizacijski fond kantona treba da se fokusira na pomoć specifičnim oblastima privrede koje su karakteristične za dati kanton, a koje možda neće biti prepoznate kroz politike stabilizacijskog fonda na nivou FBiH. Kantoni kao lokalne jedinice vlasti imaju kvalitetniji uvid u stanje privrede na svom području i mogu putem ovih fondova brzo i precizno reagirati u smislu pomoći za kanton najpotrebnijim poslovnim subjektima.

Grant sredstva za industrijsku zaštitu

Shodno aktuelnim preporukama Paul Romera, ekonomskog nobelovca,⁶⁰ potrebno je formirati posebni grant program za podršku preduzećima na području kantona, u okviru kojeg će se distribuirati sredstva za industrijsku zaštitu preduzeća i radnika/ca od opasnosti zaraze i prekida proizvodnje uslovljenog time. Potrebno je osigurati grant sredstva za tu namjenu koja će se distribuirati po principu 20-50% učešća kantona, ostatak učešće kompanije koja je korisnik/ca grant sredstava. Zaštita bi trebala biti dostupna svim kompanijama i radnicima na području konkretnog kantona. Ovim bi se nastojao "normalizovati" ekonomski život te podstaći ponovno pokretanje nekih privrednih sektora.

Moratorij na plaćanje koncesija

Kantonalne vlasti mogu uvesti moratorije na plaćanje naknada za koncesije/koncesijska naknada za sve privredne subjekte kojima su dokumentovane poteškoće u poslovanju (npr. pad prihoda u proteklim mjesecima), a u isto vrijeme koriste kantonalne koncesije po različitim osnovama. Ova mjera se odnosi na sve koncesije koje nisu u nadležnosti Federacije BiH, kao što je predviđeno federalnim zakonom o koncesijama. Osim moratorija, mogu se koristiti i mjere dogovorne izmjene uslova plaćanja koncesijske naknade, shodno novonastaloj kriznoj situaciji.

Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu kantona

Ovom mjerom se predviđa da privredni subjekti koji koriste prostore u vlasništvu kantona, a kojima je zbog izrečenih mjera potpuno onemogućen rad, ne plaćaju zakupnine za poslovne prostore u periodu od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH. Privredni subjekti koji još uvijek imaju mogućnost za rad plaćali bi 50% zakupnine od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH.

Plaćanje svih dospjelih obaveza prema pravnim licima

Ova mjera podrazumijeva da kantonalne vlade i institucije svoje dospjele finansijske obaveze prema pravnim licima izvršavaju u rokovima definisanim potpisanim ugovorima. Na taj način će se pozitivno djelovati na održavanje tekuće likvidnosti pravnih subjekata, njihovo planiranje novčanih tokova, jačanje povjerenja i vraćanje optimizma.

Uvođenje elektronskog potpisa i pečata

Zakon o elektronskom potpisu BiH usvojen je 2006. godine, ali do primjene nije došlo jer nije izabrano certifikacijsko tijelo za elektronski potpis BiH. Kako bi se implementirala zakonska rješenja, potrebno je da se određene institucije, poput Zavoda za informatiku i statistiku KS-a registruju kod Instituta za akreditaciju BiH, kako bi postale ovlaštene institucije za verifikaciju elektronskog potpisa, što je bitno ukoliko želimo uvesti online registraciju pravnih lica. To bi dovelo do značajnijeg napretka u oblasti elektronskog poslovanja i olakšalo komunikaciju sa državnom upravom, bankama i poslovnim partnerima, te bi se u konačnici omogućila online registracija firmi. Ova mjera se također odnosi i na aktivnosti viših nivoa vlasti.

“Crveni telefon” i web stranica za privredu

U saradnji s nadležnim javnim preduzećima osigurati besplatan telefon za podršku privrednicima/cama, gdje će se privrednici/e moći raspitivati o eventualnoj pomoći, kako koristiti mjere, te dobiti sve druge potrebne informacije. Pored toga, nužno je izraditi web stranicu na kojoj će biti dostupne sve relevantne informacije u vezi s aktuelnim ekonomskim mjerama. Ova aktivnost treba da bude dvosmjerna, u

smislu da se i pozivaju privrednici/e kako bi se razgovaralo o njihovim potrebama. Uzimajući u obzir da se očekuje značajan iznos međunarodne finansijske podrške bitno je da svaka kantonalna vlada nastoji na što bolji način informisati vlastite privrednike/ce o postojećim prilikama za podršku.

Iskoristiti obrazovne institucije

S ciljem osiguranja besplatne online edukacije za bržu digitalizaciju, prelazak na online poslovne modele i ekonomiju dijeljenja, kantonalne vlade trebaju iskoristiti postojeće obrazovne kapacitete. Ovdje se prije svega trebaju angažirati univerziteti i visoke škole informatičkih i ekonomskih usmjerenja s iskustvom u kreiranju online poslovnih modela. Kreirala bi se web platforma koja bi funkcionirala prema crowdsourcing modelu. Pored toga, mora se iskoristiti prilika za planiranje prilagođavanja obrazovanja i njegovog zakonskog okvira novim tržišnim uslovima, i to kroz naglasak na jačanje online potencijala obrazovanja, kao i pripremu novih nastavnih programa usmjerenih ka digitalnoj ekonomiji čija je osjetljivost u kriznim periodima manja, a fleksibilnost veća.

Iskoristiti kantonalne medije

Omogućiti preko kantonalnih televizija i radiostanica (ako iste postoje) da sve kompanije s područja datog kantona dobiju besplatno oglasni prostor u bruto minutaži od 1h dnevno (7 h sedmično za sve prijavljene kompanije). Osigurati da svaka kompanija ima šansu za oglasom. Ovo također promovisati kao ruku podrške. Također, odrediti pravilnik o načinu prijave. Pored toga, preko datih televizija napraviti tematsku emisiju koja će se baviti privredom i njenim oporavkom barem jednom sedmično.

Racionalizacija propisa

Potrebno je na nivoima kantona formirati komisiju koja će ekspresno evaluirati sve kantonalne zakone i propise koji se tiču privrede. Ista komisija bi u najkraćem roku uradila prijedlog s hodogramom aktivnosti za racionalizaciju kantonalnih zakona i propisa u smislu kvalitetnije podrške za obavljanje privredne djelatnosti na područjima kantona te predložiti skupštinama da po hitnom postupku izvrše izmjene navedenih zakona i propisa. Također, zakoni bi se kroz ovaj proces trebali modernizirati, a ta modernizacija bi značila jasnije i kraće procedure, uz manje birokratizacije i troškova.

GRADOVI/OPŠTINE

Broj zaraženih u BiH i pojedinačne smrti uzrokovane Covid-19 virusom se uglavnom, pored entiteta, posmatraju u lokalitetu pojedinog grada ili opštine. Tako je, nesporeno, Konjic proglašen "bosanskim Wuhanom", što može značajno uticati na negativan imidž ove opštine, posljedično i na poslovanje kompanija u ovoj opštini. Svejedno, Konjic, početkom aprila, kada je pisan ovaj Izvještaj, nije bio među najugroženijima, već Banja Luka, Tuzla i Čitluk.⁶¹ U skladu s navedenim, gradovi i opštine imaju izuzetnu odgovornost da upravljaju krizom, pa tako i u oblasti ekonomije. Posjeduju najbolja znanja o problemima lokalne privrede i imaju niz mikro mjera koje mogu identificirati i pomoći. U nastavku su navedene neke od njih.

Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore u vlasništvu gradova/općina

Ovom mjerom se predviđa da privredni subjekti koji koriste prostore u vlasništvu gradova i općina, a kojima je zbog izrečenih mjera potpuno onemogućen rad ne plaćaju zakupnine za poslovne prostore u periodu od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH. Privredni subjekti koji još uvijek imaju mogućnost za rad plaćali bi 50% zakupnine od 1. marta 2020. godine do tri mjeseca nakon proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće u BiH.

Plaćanje svih dospjelih obaveza prema pravnim licima

Ova mjera podrazumijeva da opštine/gradovi svoje dospjele finansijske obaveze prema pravnim licima izvršavaju u rokovima definisanim potpisanim ugovorima. Na taj način će se pozitivno djelovati na održavanje tekuće likvidnosti pravnih subjekata, njihovo planiranje novčanih tokova, jačanje povjerenja i vraćanje optimizma.

Vaučeri za socijalno ugrožene osobe

Osiguranje vaučera u iznosu od 100 KM mjesečno u periodu trajanja stanja prirodne ili druge nesreće za nabavku hrane i lijekova za sve socijalno ugrožene kategorije prema evidencijama centara za socijalni rad i drugih opštinskih/gradskih službi, kojima su umanjena ili ukinuta davanja iz programa socijalne pomoći i drugih vidova pomoći kao posljedica nemogućnosti finansiranja ovih programa.

Zabrana izbacivanja najmoprimaca/teljica iz opštinskih/gradskih stanova i prostora

U periodu trajanja stanja prirodne ili druge nesreće potrebno je donijeti odluku o zabrani izbacivanja najmoprimaca/teljica od strane najmodavca/ke iz stana ili poslovnog prostora, ukoliko je najmoprimac/teljica ostao bez mogućnosti za rad, zaposlenja ili su mu značajno smanjeni prihodi, pod uslovom da je izmirio sve obaveze po osnovu najma prostora ili stana do 1. marta 2020. godine. Ova mjera bi vrijedila do proglašenja prestanka stanja prirodne i druge nesreće.

Besplatan parking

Sva parking mjesta kojima upravljaju javna preduzeća u vlasništvu opština/gradova potrebno je staviti u službu građana i privrednih subjekata besplatno u periodu trajanja stanja prirodne i druge nesreće kako bi se olakšao pristup svim objektima i spriječile gužve i zadržavanja, čime se povećava rizik od širenja zaraze.

Pomoć volontera i pomoć civilnom sektoru usmjerenom na volontiranje

Gradovi i opštine trebaju uspostaviti jedinstven kontakt za sve volontere u sklopu civilne zaštite. Volonteri koji su spremni pomoći, kao i građani i ljudi kojima je pomoć potrebna, moći će se javiti na poseban telefonski broj osiguran od strane opština i gradova. Ova mjera treba da se sprovodi u saradnji s lokalnim nevladinim organizacijama koje već aktivno rade s volonterima, pri čemu će im se pružiti i finansijska podrška. Civilni sektor koji nije projektnog usmjerenja je u ovom vremenu naročito ugrožen. To se naročito odnosi na civilna udruženja koja uključuju veliki broj volontera u svom radu i koja su korektor društvenih aktivnosti i važan faktor unapređenja života u lokalnoj zajednici, a koja bi na ovaj način mogla imati kroz ove aktivnosti finansijsku podršku jer će vjerovatno kroz rebalans budžeta ostati bez ranije planiranih sredstava za njihov rad.

Ustupanje neiskorištenih poljoprivrednih površina u vlasništvu opština/gradova na korištenje zainteresovanim građanima

Kada je u pitanju poljoprivreda, moguće je stimulisati novo zapošljavanje tako što će se ponuditi neiskorišteno poljoprivredno zemljište na besplatno korištenje u ovoj godini ili dati kao koncesija bez naknade na određen broj godina, ukoliko korisnici/e te mjere ispune određene kriterije, koji se prije svega odnose na zapošljavanje i uvođenje u legalne sistemske tokove poslovanja. Isto tako, može se razmisliti o različitim oblicima pomoći poljoprivrednim zadrugama, podršku u nabavci mehanizacije, hladnjača, itd.

Podrška za proljetnu sjetvu

Gradovi i opštine trebaju osigurati finansijsku pomoć poljoprivrednim proizvođačima koji su obavili ili planiraju da obave proljetnu sjetvu. Ova podrška treba da se odnosi na djelimičnu naknadu troškova energenata, sjemena, zaštitnih sredstava, mineralnih gnojiva i slično, te osiguravanje slobodnog kretanja mehanizacije i radne snage angažovane u poljoprivrednoj proizvodnji. Ova mjera je naročito važna u lokalnim zajednicama u kojima poljoprivreda predstavlja najvažniju privrednu granu i izvor je prihoda za najveći dio populacije.

Subvencioniranje kamata i stvaranje uslova za povoljnije kreditiranje

I opštine/gradovi, koji su to u mogućnosti, mogu se aktivno uključiti uz konkretnu podršku privrednim subjektima. Kroz saradnju s bankama, koje pokazuju spremnost, mogu osigurati povoljnije kreditne linije za privredne subjekte, u odnosu na sadašnje, a to bi se obezbijedilo kroz subvencioniranje dijela ili cijelog iznosa kamata (u zavisnosti od osiguranih sredstava) od strane opština/gradova za cijeli period trajanja kredita (maksimalni rok tri godine). Model može uključivati javni poziv bankama za dostavljanje ponuda za kreditiranje ili jednostavniji model koji uključuje sve privredne subjekte koji koriste kredite, a kamata bi se subvencionirala na osnovu dostavljenog otplatnog plana. Na ovaj način utiče se na jačanje tekuće likvidnosti privrednih subjekata. Kriteriji mogu biti tako postavljeni da se preferiraju subjekti koji zadržavaju zaposlenike i subjekti kojima je onemogućeno ili znatno otežano obavljanje privredne djelatnosti.

Privremena obustava naplate parafiskalnih nameta

S ciljem olakšavanja poslovanja, naročito za uslužne djelatnosti, potrebno je privremeno obustaviti naplatu parafiskalnih nameta. Na nivou gradova/opština ovi nameti se odnose na poslovanje privrednih subjekata, reguliranje poslovanja, komunalne takse i odluke i saglasnosti za korištenje građevinskog zemljišta, isticanje firmi, takse na stolove u ljetnim baštama, itd. Ranije je identificirano više od hiljadu pojedinačnih općinskih i kantonalnih taksi i naknada, taksi za izdavanje rješenja o ispunjavanju minimalno tehničkih uslova za ugostiteljstvo, odobrenja za rad samostalnih privrednika/ca, urbanističke saglasnosti i dozvole i sl.

Obezbijediti grant sredstva za obrtnike koji su izuzetno pogođeni krizom

Rebalansom budžeta opština i gradova osigurati jednokratna sredstva pomoći za sve obrtnike kojima je odlukama nadležnih kriznih štabova onemogućeno obavljanje privredne djelatnosti. Ovo se prije svega odnosi na obrtnike jer se isti registruju upravo na gradskim/opštinskim nivoima.

Osigurati odgodu plaćanja komunalnih obaveza za privrednike/ce

Ukoliko je to moguće, shodno stabilnosti lokalnih javnih kompanija, potrebno je osigurati minimalnu odgodu plaćanja komunalnih obaveza za lokalne privrednike/ce (od jednog do tri mjeseca). Ova odluka treba da se odnosi na sve privrednike/ce s područja date opštine/grada.

Grant sredstva za industrijsku zaštitu

Slično kao i na kantonalnom nivou, potrebno je formirati posebni grant program za podršku preduzećima na području grada/opštine, u okviru kojeg će se distribuirati sredstva za industrijsku zaštitu preduzeća i radnika/ca od opasnosti zaraze i prekida proizvodnje uslovljeno time. Potrebno je osigurati grant sredstva za tu namjenu koja će se distribuirati po principu 20-50% učešća gradova/opština, ostatak učešće kompanije koja je korisnik/ca grant sredstava. Zaštita bi trebala biti dostupna svim kompanijama i radnicima na području konkretne opštine. Ovim bi se nastojao "normalizovati" ekonomski život te podstaci ponovno

pokretanje nekih privrednih sektora. Ovo bi moglo biti veoma značajno u situaciji donošenja odluka o djelimičnom smanjenju ograničenja za rad određenih privrednih subjekata. Ova mjera bi obuhvatila obrtnike te mala i mikro preduzeća s područja grada/opštine.

Obezbjeđenje podrške lokalnih medija u nadležnosti opštine

Opštine i gradovi trebaju narediti lokalnim medijima u njihovoj nadležnosti da omoguće besplatan reklamni termin za zainteresovane predstavnike/ce privrede, kao i da naprave nekoliko tematskih emisija u okviru kojih će se informisati o aktivnostima podrške privredi uslijed Covid-19 pandemije.

Omogućavanje plaćanja neplaćenih obaveza preduzeća prema opštinama/gradovima u ratama

NAČIN FINANSIRANJA

Provođenje navedenih mjera zahtijeva značajna finansijska sredstva. Osim budžetskih ušteda koje su neminovne, ali čiji su učinci dugoročni i imat će više značaja u periodu od godinu dana, u ovom momentu su važniji načini promptnog finansiranja.

Država

Započinjanje pregovora radi postizanja moratorija na plaćanje međunarodnih kreditnih obaveza BiH

Ministarstvo finansija i trezora BiH treba odmah započeti pregovore o uvođenju moratorijuma na kreditne obaveze iz ranijeg perioda, koje ima BiH, odnosno njeni entiteti, kantoni i gradovi/opštine. Cilj je da se postigne moratorij na otplatu međunarodnih kreditnih obaveza svih subjekata u BiH na period od šest mjeseci ili godinu dana. Pri tome, potrebno je voditi računa da se ne ugrozi kreditni rejting države, tj. da se prikaže neophodnost moratorija u funkciji stabilizacije ekonomije zemlje zbog djelovanja *vis maior*, tj. događaja koji se nije mogao predvidjeti. Putem navedenog moratorija, svi budžetski nivoi bi dobili dodatno vrijeme za konsolidaciju i oporavak, što bi im olakšalo mogućnost podrške privatnom sektoru.

Opštine i gradovi trebaju da omoguće plaćanje svih neplaćenih obaveza pravnih subjekata prema njima, nastalih do 1. januara 2020. u mjesečnim ratama do kraja 2020. godine. Ova mjera treba da bude opcionalna, tj. da se ponudi najviše ugroženim kompanijama s područja određenog grada, odnosno opštine, naravno uz jasne kriterije na koga se ova mjera odnosi.

Pojačan odvoz smeća i dezinfekcija svih javnih površina

Opštine i gradovi moraju poboljšati aktivnosti javne higijene koje se odnose na dezinfekciju svih javnih površina i to prije svega parkova, ulica, javnih ustanova, ulaza u zgrade, zajedničke prostorije u stambenim objektima. Ovo treba da se radi par puta sedmično s ciljem "normalizacije" ekonomskog života i vraćanja optimizma.

Započinjanje pregovora s MMF-om i drugim finansijskim institucijama oko novih kreditiranja

Otvoriti pregovore s predstavnicima/cama MMF-a i drugih međunarodnih finansijskih i političkih institucija s ciljem hitnog odobravanja sredstava kroz instrumente brzog finansiranja. Pritom treba otvoriti pregovore sa Svjetskom bankom s ciljem dobijanja sredstava hitne podrške. Također, preko nadležnog državnog ministarstva pokušati pronaći druge dostupne povoljne kredite s ciljem dodatnog zaduživanja. Sva navedena sredstva trebaju da se troše namjenski i to prije svega kao podrška zdravstvenom sistemu i za finansiranje svih planiranih mjera za stabilizaciju ekonomije.

Osnaživanje diplomatske aktivnosti u cilju osiguranja međunarodnu podrške

Diplomatske aktivnosti treba usmjeriti za osiguranje značajnije međunarodne pomoći za domaću privredu, prije svega od dokazano prijateljskih zemalja. Dobijenu pomoć u finansijskim sredstvima ili robi treba usmjeravati namjenski u pravcu realizacije svih navedenih mjera i ciljeva. Diplomatskim aktivnostima treba da se osigura i neophodna medicinska oprema. Ove aktivnosti posebno treba usmjeriti ka zemljama EU, regiona, zatim SAD, Kini, Rusiji, Turskoj, kao i članicama Organizacije islamske saradnje.

Ostvariti selektivne budžetske uštede

Uvažavajući ograničenost državnog budžeta, potrebno je ostvariti selektivne budžetske uštede koje se odnose na izvršnu i zakonodavnu vlast. Ova mjera treba da predstavlja simbolični akt kojim se predstavnici/eovih nivoa vlasti solidarišu s građanima BiH. Riječ je o neto platama iznad 2.000 KM, što znači da ovo neće ugroziti kontinuiranu potrošnju. Uštede se mogu napraviti i po drugim osnovama - u segmentu diplomatsko-konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine u drugim zemljama, maksimalno smanjiti troškove mobilnih telefona, službenih vozila, putnih troškova, službenih putovanja na sastanke, konferencije i seminare te troškove reprezentacije, nabavke namještaja i sličnih nepotrebnih troškova. Sredstava po osnovu navedenih ušteda je potrebno distribuirati na druge budžetske stavke, a shodno očekivanom padu javnih prihoda.

Privremeno omogućavanje uključivanja Centralne banke BiH na domaće tržište kapitala

Donošenjem posebnog *lex specialis* zakona, potrebno je Centralnoj banci BiH omogućiti proširenje instrumenata monetarne politike koje provodi Centralna banka. Pored dozvoljenog instrumenta određivanja stope obaveznih rezervi, ovom mjerom bi se to proširilo i na instrument operacije na otvorenom tržištu i to samo u uslovima proglašenja prirodne i druge nesreće u BiH. Ova mjera se samo odnosi na javnu emisiju entitetskih "korona obveznica". Ukoliko banke, osiguravajuća društva i drugi domaći ili inostrani investitori ne budu pokazali dovoljan interes za investiranje u entitetske obveznice namijenjene finansiranju stabilizacijskog fonda, ovaj zakon bi omogućio da jedan dio emisije otkupi Centralna banka BiH (ne više od 50 % traženog iznosa emisije). Osim toga, ovim zakonom bi se omogućilo da Centralna banka može otkupljivati na sekundarnom tržištu kapitala pomenute obveznice od onih banaka koje budu

imale problema s likvidnošću, ali samo u periodu trajanja stanja prirodne i druge nesreće. Posebni *lex specialis* zakon bi se odnosio samo na emisiju entitetskih "corona obveznica" i on bi važio do momenta proglašenja prekida stanja prirodne i druge nesreće u BiH. Ovu mjeru treba uzeti s rezervom kao krajnju mogućnost zaduženja, ne zbog same mjere kao takve, za koju smatramo da ne može sama dovesti do inflatornih djelovanja, već što bi ulaženje u domen nadležnosti Centralne banke BiH otvorilo mogućnost korištenja i drugih mjera, koje bi onda mogle dovesti do narušavanja stabilnosti monetarnog sistema. Zbog toga za ovu mjeru treba dobiti odobrenje Međunarodnog monetarnog fonda koji je posebno zainteresovan za monetarnu stabilnost BiH.

Entiteti

Emisija "korona obveznica"

Vlada FBiH i Vlada RS trebaju da pripreme hitnu javnu emisiju obveznica FBiH i RS-a. Emisija bi se provela putem Sarajevske i Banjalučke berze po aukcijskoj metodi. Uslijed pada kreditnih plasmana i premija osiguranja u periodu pandemije može se očekivati da će banke i osiguravajuća društva biti zainteresovana za kupovinu ovih vrijednosnih papira. Moguća je i šira akcija informisanja javnosti, koja bi bila usmjerena na jačanje solidarnosti i svijesti o pomoći društvu, a kako bi se i fizička lica, koja to mogu, uključila u kupovinu emitovanih obveznica. Sredstva koja se prikupe direktno bi išla u entitetske stabilizacijske fondove koji imaju za cilj pružiti podršku privrednim subjektima. Iznos emisije ne bi trebao biti manji od 200 miliona KM, nominalna vrijednost obveznice 1.000 KM, rok dospjeća pet godina, obračun kamate polugodišnji, a prihodi po osnovu ostvarenih kamata koje se odnose na predmetne vrijednosne papire se neće oporezivati u budućnosti. Može se omogućiti u FBiH da se dio sredstava preusmjeri i kantonima. Prema kantonima bi se rasporedilo do 30% ovih sredstava u cilju jačanja njihovih stabilizacijskih fondova. Ta raspodjela bi se vršila prema kriteriju razvijenosti kantona i broja stanovnika. Manje razvijeni kantoni, te kantoni s većim brojem stanovnika dobili bi veći iznos sredstava. Kantoni će u skladu s iznosom sredstava koja su dobili po ovom osnovu sudjelovati u otplati obaveza po osnovu izdatih obveznica.

Rebalans budžeta (budžetske uštede)

Kroz nekoliko rebalansa budžeta u ovoj godini potrebno je uraditi budžetske uštede na svim budžetskim stavkama, izuzev onih koje se direktno odnose na funkcionisanje zdravstvenog sistema i zaštitu građanstva od pandemije. Teško je procijeniti koliko ove uštede trebaju da iznose u relativnom odnosu. Vjerovatno u rasponu od 10 do 30% ukupnog budžeta, što će svakako biti diktirano očekivanim

padom javnih prihoda, shodno predstavljenoj projekciji, a što se već i dešava tokom marta i aprila ove godine. Treba biti oprezan pri budžetskim uštedama, uz napomenu da je dobro koristiti progresiju u slučaju smanjenja plata u javnom sektoru te pokušati uraditi uštede na svakoj mogućoj stavci budžeta.

Reprogram entitetskih kratkoročnih obaveza u dugoročne

U 2020. godini FBiH je u svom budžetu predviđela otplatu 957,3 miliona KM, od toga 452 miliona KM se odnosi na vanjski dug, ostatak na unutrašnja zaduženja. Dugovanje čine 19,2% ukupnih izdataka iz budžeta. U RS-u, 243,9 miliona se odnosi na unutrašnji, a 264,4 miliona KM na vanjski dug. Za razliku od FBiH, u RS-u je dosta nepovoljna struktura unutrašnjeg duga, gdje se značajni dio izdataka odnosi na isplatu kamata i finansiranje obveznica. Od ukupnih godišnjih izdataka za servisiranje duga u RS-u, 111,5 miliona KM se odnosi na isplatu kamata. U FBiH je u ovoj godini predviđena otplata 310 miliona KM po osnovu trezorskih zapisa, koji bi se kroz reprogram mogli pretvoriti u dugoročne obveznice i time osloboditi dodatna sredstva u budžetima za ovu godinu. Kroz dodatne pregovore FBiH i RS-a, kako sa domaćim, tako i sa stranim kreditorima, mogu pokušati dogovoriti jednogodišnji moratorij na povrat dugova. Ukupni potencijal, moratorijem na otplatu dugova FBiH i RS-a iznosi 1,465 milijardi KM, što bi se moglo u značajnoj mjeri iskoristiti za saniranje negativnih posljedica po ekonomiju u BiH.

Kantoni

Rebalans budžeta (budžetske uštede)

Kroz nekoliko rebalansa budžeta u ovoj godini potrebno je uraditi budžetske uštede na svim budžetskim stavkama, izuzev onih koji se direktno odnose na funkcionisanje zdravstvenog sistema u kantonu i zaštitu građanstva od pandemije. Teško je procijeniti koliko ove uštede trebaju da iznose u relativnom odnosu. Vjerovatno u rasponu od 10 do 30% ukupnog budžeta, što će svakako biti diktirano očekivanim padom javnih prihoda, shodno predstavljenoj projekciji, a što se već i dešava tokom marta i aprila ove godine. Neki kantoni će da više štede, neki manje, dok će se u nekim kantonima moguće stvoriti pretpostavke za socijalne nemire slične onima iz 2014. godine. Zbog toga treba biti oprezan pri budžetskim uštedama, uz napomenu da je dobro koristiti ranije opisanu progresiju u slučaju smanjenja plata u javnom sektoru te pokušati uraditi uštede na svakoj mogućoj stavci budžeta.

Emisija municipalnih obveznica

S ciljem finansijske podrške kantonalnim mjerama i održavanja likvidnosti, kantoni bi trebali emitovati municipalne obveznice minimalne nominalne vrijednosti od 100 KM po obveznici, na iznos od 6.000.000 KM do 10.000.000 KM ili više, u zavisnosti od finansijskog potencijala i atraktivnosti pojedinačnog kantona. Ove obveznice se mogu nazvati "patriotskim obveznicima", "obveznicama za spas privrede i radnika/ca kantona", "obveznicama za spašavanje našeg kantona" i slično. Iste je potrebno popularizirati preko kantonalnih medija, te obavezati svakog ministra, direktora i kantonalnog dužnosnika da ih kupi. Također poticati građane kantona da ih kupe i naročito potaknuti velike privrednike/ce koji neće imati problema s poslovanjem. Ovo im daje priliku da direktno pomognu svom kantonu, uz shvatanje ovih finansijskih instrumenata i kao prilike za investiranje (rok dospijeca od tri do pet godina, polugodišnja/godišnja isplata kamata). Kanton treba iskoristiti ova sredstva namjenski što bi bilo navedeno u prospektu emisije. Ono što je potrebno navesti je to da ovakvu mogućnost finansiranja ima manji broj razvijenijih kantona u FBiH.

Prenamjena sredstava koja će koristiti kantoni i opštine/gradovi sa stavki koje u ovom momentu nemaju adekvatnu funkciju

Entitetski nivoi vlasti trebaju privremeno suspendirati propise kojima je uređeno namjensko korištenje sredstava za niže nivoe vlasti, po određenim namjenama koje u ovom trenutku nemaju adekvatne funkcije (npr. javna skloništa). Ovim bi se oslobodilo nekoliko miliona KM koji se stavljaju na raspolaganje nižim nivoima vlasti (kantoni, gradovi i opštine), na način da im se mijenja namjena. Bitno je da se u okviru ove mjere osigura da se oslobođena finansijska sredstva smiju utrošiti samo strogo namjenski za saniranje ekonomskih i drugih posljedica pandemije koronavirusa u njihovim lokalnim zajednicama.

Smanjenje nadnica za zaposlenike u "javnom sektoru"

Ova situacija će zahtijevati značajne budžetske uštede u narednom periodu. U skladu s tim, potrebno je smanjiti nadnice za sve budžetske korisnike/ce, izuzev određenih oblasti poput zdravstva i policije. Ukoliko je to moguće, smanjivanje nadnica mora biti simbolično i progresivno. Jedan od prijedloga je da se smanji visina nadnica za 5% za sve budžetske korisnike/ce koji/e imaju neto platu nakon poreza od 1.000 KM do 2.000 KM i 10% za sve one s preko 2.000 KM mjesečnih neto primanja. Putem ove progresije

bi se lakše javnosti objasnio navedeni akt (suprotno univerzalnom smanjenju). Budžetski korisnici/e bi lakše podnijeli/e dato smanjenje primanja i u ovom trenutku je moguće sa sindikalnim predstavnicima/cama dogovoriti dato smanjenje. Također, potrebno je blokirati bilo kakve ranije postignute dogovore oko povećanja visine nadnica, ukoliko su isti postojali u određenim kantonima. Prije provođenja ove mjere treba prvo razmotriti mogućnosti ostvarivanja budžetskih ušteda u dijelu ostalih troškova: prevoz, topli obrok, troškovi goriva i slično, a posebno u smislu poništenja svih, u ovom momentu nepotrebnih, javnih nabavki. Smanjivanjem neto plata u javnom sektoru, smanjuju se i bruto plate, a time će se manje novca uplaćivati po osnovu različitih doprinosa u odgovarajuće fondove. Stoga ova mjera slijedi nakon provođenja smanjenja svih drugih troškova. Također, pretpostavka je da smanjenje nadnica viših od prosječnih u FBiH neće imati značajnijeg uticaja na pad potrošnje.

Iskoristiti instituciju javno-privatnog partnerstva

Većina kantona ima usvojene zakone o javno privatnom partnerstvu. Hitno napraviti analizu realizacije podnesenih prijedloga i projekata iz oblasti javno-privatnog partnerstva, uočiti da li postoje zastoji u ovom procesu, provesti liberalizaciju propisa, a sve kako bi se ovi projekti ubrzali i realizirali. U narednom periodu nas očekuju problemi uravnoteženja kantonalnih budžeta, finansijskih sredstava za investiranje će sasvim izvjesno nedostajati. Stoga je mudro i racionalno probati maksimalno iskoristiti privatni kapital. Neiskorišteni resursi kantona trebaju čim prije da se stave na raspolaganje privatnom kapitalu, s ciljem korištenja istih, uz ranije dogovorene uslove shodno instituciji javno-privatnog partnerstva. Kantoni trebaju posebnu pažnju da obrate na mogućnost intenziviranja javno-privatnog partnerstva u oblasti zdravstva i to s ciljem širenja zdravstvenih alternativa dostupnih za građane datog kantona.

Gradovi/opštine

Rebalans budžeta opština/gradova s ciljem budžetskih ušteda

Kroz rebalans budžeta potrebno je detaljno analizirati i implementirati uštede od minimalno 10% na ukupni budžet opština i gradova. Uštede se trebaju realizovati po svakoj stavci budžeta, izuzev onima koji se tiču podrške zdravstvenom sistemu i planiranim mjerama ekonomske podrške.

Prenamjena sredstava koja će koristiti kantoni i opštine/gradovi sa stavki koje u ovom momentu nemaju adekvatnu funkciju

Entitetski nivoi vlasti trebaju privremeno suspendirati propise kojima je uređeno namjensko korištenje sredstava za niže nivoe vlasti, po određenim namjenama koje u ovom trenutku nemaju adekvatne funkcije (npr. javna skloništa). Ovim bi se oslobodilo nekoliko miliona KM koji se stavljaju na raspolaganje nižim nivoima vlasti (kantoni, gradovi i opštine) na način da im se mijenja namjena. Bitno je da se u okviru ove mjere osigura da se oslobođena finansijska sredstva smiju utrošiti samo strogo namjenski za saniranje ekonomskih i drugih posljedica pandemije koronavirusa u njihovim lokalnim zajednicama.

Smanjenje nadnica za zaposlenike u gradskim/opštinskim službama i preduzećima

Ova situacija će zahtijevati značajne budžetske uštede u narednom periodu. U skladu s tim, potrebno je smanjiti nadnice za zaposlenike/ce u opšinskim/gradskim službama i preduzećima, izuzev određenih službi koje su povezane direktno sa zdravstvenom zaštitom i sigurnošću stanovništva. Ukoliko je to moguće, smanjivanje nadnica mora biti simbolično i progresivno. Jedan od prijedloga je da se smanji visina nadnica za 5% za sve budžetske korisnike/ce koji/e imaju neto platu nakon poreza od 1.000 KM do 2.000 KM i 10% za sve one sa preko 2.000 KM mjesečnih neto primanja. Putem ove progresije bi se lakše javnosti objasnio navedeni akt (suprotno univerzalnom smanjenju). Budžetski/e korisnici/e bi lakše podnijeli/e dato smanjenje primanja i u ovom trenutku je moguće sa sindikalnim predstavnicima/cama dogovoriti dato smanjenje. Također, potrebno je blokirati bilo kakve ranije postignute dogovore oko povećanja visine nadnica, ukoliko su isti postojali u određenim kantonima. Prije provođenja ove mjere treba prvo razmotriti mogućnosti ostvarivanja budžetskih ušteda u dijelu ostalih troškova: prevoz, topli obrok, troškovi goriva i sl., a posebno u smislu poništenja svih, u ovom momentu nepotrebnih, javnih nabavki.

AKCIONI PLAN

Na bazi prethodno navedenih mjera i načina finansiranja izrađen je sumarni akcioni plan kojim se definišu pojedinačni nositelji mjera s procjenom ročnosti efekata.

U svrhu većih efekata predloženih mjera potrebno je da svi nivoi vlasti djeluju koordinisano, naročito po pitanju mjera koje se međusobno dopunjavaju ili preklapaju u svojim rezultatima.

Mjere/načini finansiranja	Nositelji aktivnosti				Efekti	
	Država	Entiteti	Kantoni/ županije	Općine/ gradovi	Kratak rok	Srednji rok
Hitno formiranje stabilizacijskog fonda na nivou entiteta		✓				✓
Formiranje kriznih štabova za ekonomska pitanja			✓		✓	
Preuzimanje plaćanja dijela doprinosa i sufinansiranje plata za ugrožena pravna lica		✓			✓	
Moratorij/zaleđivanje otplate kredita		✓			✓	
Obustavljanje plaćanja akontacije poreza na dobit		✓			✓	
Izmjena zakona o PDV-u	✓				✓	
Automatsko produženje revolving i overdraft kredita		✓			✓	
Usvajanje državnog budžeta	✓					✓
Osiguravanje jednostavnijeg protoka roba	✓					
Ukidanje plaćanja zakupnina za poslovne prostore		✓	✓	✓	✓	
Plaćanje svih dospjelih finansijskih obaveza prema pravnim licima		✓	✓	✓	✓	
Formiranje stabilizacijskih i kreditno-garantnih fondova			✓			✓
Odgoda plaćanja carinskog duga	✓				✓	
Izmjena zakona o akcizama u BiH	✓					✓
Obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode		✓				✓
Omogućavanje ponovnog pokretanja pojedinih privrednih sektora		✓				✓
Poreski poticaji za poslodavce/ke koji/e ne provode otpuštanja ili koji/e radnike/ce vrata na posao		✓				✓
Obezbijediti grant sredstva za obrtnike pogođene krizom				✓	✓	
Privremena obustava naplate parafiskalnih nameta			✓	✓	✓	

Mjere/načini finansiranja	Nositelji aktivnosti				Efekti	
	Država	Entiteti	Kantoni/ županije	Općine/ gradovi	Kratak rok	Srednji rok
Grant sredstva za industrijsku zaštitu			✓	✓	✓	
Osigurati odgodu plaćanja komunalnih obaveza za privrednike/ce				✓	✓	
Subvencioniranje kamata i stvaranje uslova za povoljnije kreditiranje				✓		✓
Vaučeri za socijalno ugrožene osobe				✓	✓	
Zabrana izbacivanja najamoprimaca/teljica iz opštinskih/gradskih stanova i prostora				✓	✓	
Moratorij na plaćanje koncesija			✓		✓	
Omogućavanje plaćanja neplaćenih obaveza preduzeća prema opštinama/gradovima u ratama				✓		✓
Ukidanje mjere zamrzavanja cijena		✓				✓
Podrška za proljetnu sjetvu				✓	✓	
Ustupanje neiskorištenih poljoprivrednih površina				✓		✓
Obezbjedenje podrške lokalnih medija			✓	✓		✓
Racionalizacija propisa			✓			✓
Poreski poticaji za podršku kulturnim institucijama, sportskim i drugim udruženjima		✓				✓
“Crveni telefon” i web stranica za privredu			✓		✓	
Pomoć volontera i pomoć civilnom sektoru usmjerenom na volontiranje				✓	✓	
Besplatan parking				✓	✓	
Pojačan odvoz smeća i dezinfekcija svih javnih površina				✓	✓	
Uvođenje elektronskog potpisa i pečata			✓			✓
Prolongiranje roka za predaju poreskih prijava		✓			✓	
Suspenzija opštih kolektivnih i granskih ugovora		✓				✓
Iskoristiti obrazovne institucije			✓			✓
Obustava svih pravnih izvršnih postupaka		✓				✓

Mjere/načini finansiranja	Nositelji aktivnosti				Efekti	
	Država	Entiteti	Kantoni/ županije	Općine/ gradovi	Kratak rok	Srednji rok
Započinjanje pregovora sa MMF-om i drugim finansijskim institucijama oko novih kreditiranja	✓				✓	
Emisija „korona obveznica“		✓			✓	
Započinjanje pregovora radi postizanja moratorija na plaćanje međunarodnih kreditnih obaveza BiH	✓					✓
Emisija municipalnih obveznica			✓		✓	
Reprogram entitetskih kratkoročnih obaveza u dugoročne		✓			✓	
Ostvariti selektivne budžetske uštede/rebalans budžeta	✓	✓	✓	✓		✓
Osnaživanje diplomatske aktivnosti u cilju osiguranja međunarodne podrške	✓					✓
Privremeno omogućavanje uključivanja Centralne banke BiH na domaće tržište kapitala	✓				✓	
Prenamjena sredstava koja će koristiti kantoni i opštine/gradovi sa stavki koje u ovom momentu nemaju adekvatnu funkciju			✓	✓	✓	
Smanjenje nadnica u javnom sektoru			✓	✓	✓	
Iskoristiti instituciju javno-privatnog partnerstva			✓			✓

Tabela 12. Akcioni plan s ranije navedenim mjerama
Izvor: Kreacija autora

ŠTA NE TREBA RADITI?

Krize su idealna prilika da populizam i populističke mjere iziđu na površinu i preuzmu pažnju javnosti i donosioca/teljica odluka. Isto vrijedi i za aktualnu krizu kako u svijetu, tako i BiH. Iako se inicijalno smatralo da će virus razotkriti i uništiti populizam, naročito onaj koji je na vlasti, sada već postaje jasnije da će možda upravo populistu najviše profitirati na bazi panike i straha. Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, već početkom marta su se počele javljati populističke inicijative, s naročitim fokusom na nezavisnost Centralne banke BiH, odnosno funkcionalnu instituciju Valutnog odbora. Ovo je posebno bilo izraženo od strane gospodina Milorada Dodika, člana Predsjedništva BiH. Međutim, ono što bosanskohercegovački sistem čini djelimično i kratkoročno otpornim na populizam jeste njegova kompleksnost i decentralizacija u smislu upravljanja i donošenja odluka. Za razliku od susjednih zemalja, naročito Srbije, u BiH postoje poluge vlasti koje osiguravaju da se ovakve i slične populističke inicijative blokiraju. Svejedno, potrebno je navesti šta to ne treba raditi, u kontekstu populizma, ali i lošeg upravljanja ovom krizom. U nastavku je navedeno nekoliko poruka koje prije svega treba da služe kao upozorenje ključnim donosiocima/teljicama odluka - od kriznih štabova pa sve do nadležnih vlada:

1. Nikako se ne smije ugroziti povjerenje u bankarski sektor, ali i općenito u finansijski sektor. Bankarski sektor je izuzetno važan jer je naš finansijski sistem izrazito bankocentričan. Ne smije se ugroziti likvidnost bankarskog sektora. Gubitak povjerenja depozitara u banke bi rezultirao paničnim povlačenjem sredstava iz bankarskog sektora i rušenjem cijelog finansijskog sistema u zemlji. Banke nisu kasica prasica.
2. Ne smije se ugroziti nezavisnost Centralne banke BiH. Monetarna stabilnost nema cijenu i trenutno predstavlja najzdraviji segment ovdašnje ekonomije. Država ima bezbroj drugih oblika ekonomske politike koje može iskoristiti, a koje ne koristi, tako da je suvišno dovoditi u pitanje integritet Centralne banke. Ovo je posebno podcrtao MMF.⁶²
3. Potrebno je minimizirati mogućnost profitiranja na račun zloupotrebe javnih sredstava. Svaka kriza donosi ovakav tip profitera, međutim ova kriza treba da svede isti na minimum. Pritom, ne treba ograničavati mogućnost da privatni sektor tržišno profitira jer je to sada potrebno s ciljem bolje zaštite i osiguranja da ne dođe do značajnijih nestašica.
4. Ne smije se dopustiti da se pad poreskih prihoda iskoristi kao argument za povećanje stope PDV-a u narednom periodu, kao što je najavljivano u pojedinim političkim krugovima prije pojave krize.
5. Pri komuniciranju ne treba sakrivati informacije od javnosti, bez obzira o kome bilo riječ. Ova kriza zahtijeva iskrenost i povjerenje, a kako bi pojedinci/ke donosili racionalne odluke i smanjili uticaj opšte panike. Predstavnici/e vlasti naročito, kao i kriznih štabova, moraju pravovremeno obavijestiti javnost o svim promjenama, makar one bile i negativne.
6. Ne treba koristiti političku, nacionalnu, teritorijalnu i drugu pripadnost s ciljem distribucije finansijskih sredstava ili (blokiranja) donošenja određenih odluka koje su bitne za ekonomiju. Zbog toga je potrebno formirati što više objektivnih kriterija, koji bi težili univerzalnim, a ne partikularnim principima raspodjele, odlučivanja i slično.
7. Izbjegavati "naivnu intervenciju", kako je opisuje Nassim Nicholas Taleb.⁶³ Riječ je o intervenciji koja se pojavljuje iz razloga što postoje neka interna ili javna očekivanja da neko nešto preduzme. Intervencije trebaju biti strateške, planirane, s predvidljivim i jasnim rezultatima, a ne napravljene tako da će zadovoljiti apetite javnosti za reakcijom. U tom smislu, predlaže se da se krizni štabovi nekada suzdrže od djelovanja, odnosno ne djeluju, što može biti korisnije na dugi rok.
8. Krizni štabovi se moraju suzdržati od rigoroznih mjera kojim se blokira privreda ili konkretni rad određenog preduzeća. Moraju se čim prije utvrditi datumi kada će se privreda vratiti u normalno stanje, jer svaki dan čekanja podrazumijeva na milione KM štete. Ovo svakako ne smije biti na štetu javnog zdravlja i borbe protiv Covid-19 virusa.
9. Donosioci/teljice odluka ne trebaju doprinositi kakofoniji u javnoj komunikaciji. Potrebno je centralizirati izvore informisanja, s donošenjem jasnih i nedvosmislenih mjera koje će davati rezultate koje je moguće anticipirati od strane privrede.
10. Ne smiju se duže od par sedmica zamrzavati ili kontrolisati cijene, jer će to voditi do nestasašice i pojave crnog tržišta. Zbog krize, cijene će prirodno rasti, naročito proizvoda koji zavise od globalnih lanaca snabdijevanja. Ako vlasti odluče donositi mjere ograničenja, onda iste ne treba da se odnose na cijene, već marže.
11. Pri donošenju mjera podrške, ne treba iz navedenih isključivati kompanije koje su otpuštale radnike/ce u periodu krize. Možda je upravo navedeno privremenog karaktera ili uslov opstanka kompanije. S ciljem zadržavanja zaposlenosti, trebaju se motivisati kompanije da vrate zaposlenike nazad (u roku od tri mjeseca koliko traje period minimalne novčane podrške zavoda za zapošljavanje).
12. Na kraju, ne treba zanemariti činjenicu da će se nakon krize vrlo brzo zaboraviti ista. Zbog toga vlade trebaju da osiguraju tekuća sredstva s ciljem kontinuirane zaštite preduzeća i radnika/ca, kao i unapređenje zdravstvenog sistema.

ARHITEKTURA IZBORA

Ekonomski nobelovac Richard Thaler i njegov kolega Cass Sunstein su razvili koncept u kojem vlade ili drugi nivoi vlasti mogu legitimno oblikovati različite kontekste i okruženja u okviru kojih pojedinci/ke donose svoje odluke. Pažljivim i osmišljenim kreiranjem "arhitekture izbora" pojedinica/kama se može pomoći da donose odluke koje su im korisne u smislu postizanja maksimalnog blagostanja. Kreiranje odgovarajućih "arhitekture izbora" ne zahtijeva donošenje bilo kakvih regulatornih odluka, mjera i zakona, upravo je smisao ovoga da se željeni socijalni, ekonomski, zdravstveni i drugi ciljevi postignu putem tzv. efekta gurkanja ili potiskivanja (*eng. Nudge effect*).⁶⁴ Kreiranje arhitekture izbora koja ljude potiskuje u željenom pravcu ponašanja predstavlja oblik mekog paternalizma, pri čemu vlasti pokušavaju uticati na odluke pojedinaca/ki u cilju poboljšanja njihovih dobrobiti bez nametanja materijalnih troškova ili težih oblika kazni.

Ovakav koncept ima uporište u rezultatima istraživanja i eksperimentima psihologa i bihevioralnih ekonomista koja su potvrdila da pojedinci/ke često ne donose racionalne odluke čime ne maksimiziraju svoje blagostanje. Osim toga, uočeno je da se ljudi ponašaju predvidljivo iracionalno i upravo se ti obrasci ponašanja mogu iskoristiti kako bi se ljude potaklo da se ponašaju na sebi koristan način.

Stoga u kontekstu pokrenutih rigoroznih mjera ograničenja kretanja, proglašenja vanrednog stanja, strogih novčanih kazni za prekršioce mjera i drugih restriktivnih mjera, treba razmisliti o korištenju "arhitekture izbora" kako bi se postigli bolji efekti u smislu poticanja pojedinaca/ki da se ponašaju u vlastitom interesu, a istovremeno oni ne bi imali osjećaj državnog nametanja ili smanjenja njihovih ljudskih prava.

Ovdje navodimo nekoliko mogućih aktivnosti u smislu kreiranja odgovarajuće "arhitekture izbora" i korištenja efekta potiskivanja kako bi pomogli pojedincima/kama da donose bolje odluke. Također, objašnjavamo neke obrasce ponašanja ljudi kako bi se vodilo računa prilikom donošenja odluka da se izbjegnu negativni efekti.

Averzija prema gubitku

Nobelovac Kahneman i Tversky su pokazali da ljudi imaju izraženiji emotivni doživljaj prema gubicima u odnosu na emocionalne doživljaje koje izazivaju dobici jednake vrijednosti, ali suprotnog predznaka. Pri tome su spremniji riskirati kada je riječ o sprečavanju gubitaka, u odnosu na averziju prema riziku koju pokazuju kada se radi o jednako takvim dobicima.⁶⁵ Stoga, prilikom donošenja mjera koje se budu ticale smanjenja plata ili ukidanja određenih benefita nekim skupinama u društvu, treba očekivati jači otpor ovih skupina, zato što, kako smo rekli, osobe koje su suočene s gubitkom su više spremne na akciju i rizik u odnosu na osobe koje ostvaruju dobitak. Svake reforme su stoga praćene glasnim protestima onih čiji se benefiti smanjuju ili ukidaju, a rijetko imamo *pro reforma* proteste onih koji stiču nove benefite tom reformom.

S obzirom na to da će finansiranje predloženih mjera imati za posljedicu to da će neke skupine imati u budućnosti smanjenje nekih benefita, vrlo je važno kvalitetno iskomunicirati sa sindikatima, udruženjima i skupinama koje će biti "oštećena strana" da je to dio zajedničkog žrtvovanja radi opštih ciljeva. Tu je važno da bude zauzet holistički pristup. Razlog za to je što mi gledamo svijet u relativnim pojmovima, u odnosu na nešto. Ukoliko jedna skupina ljudi bude oštećena reformama i mjerama vlasti, a druga ne, onda to može stvoriti još izraženiji negativni stav kod prvih i njihov veći otpor.

Raditi kako rade drugi

Opštepoznato je da na ponašanje pojedinca/ke snažno djeluje društveni uticaj. Prema Thaleru taj društveni uticaj se izražava na dva načina. Prvo putem informacija, ako veliki broj ljudi nešto radi ili misli, oni i pojedincu/ki prenose informacije šta bi bilo najbolje da i on/a radi ili misli. Drugo, društveni uticaj se ispoljava putem pritiska sredine. Ljudi pogrešno misle da drugi obraćaju izuzetnu pažnju na ono što oni rade. Često nam je važno šta drugi misle o nama i stoga slijedimo mnoštvo kako bismo zadobili njihovu pažnju ili izbjegli njihov gnjev. Ovakvo ponašanje se često koristi u "arhitekturi izbora" da se pojedince/ke navede na određeno ponašanje.

Ukoliko želimo da pojedince/ke navedemo na određeni oblik ponašanja, koji je za njih poželjan (npr. izbjegavanje rizika), najbolje je slati poruke tipa: "Ostanite kod kuće, zaštitite se od rizika, tako se ponaša 99,9% vaših sugrađana". Također, ukoliko se žele potaći ljudi da ne izlaze na ulicu bez maske za lice, mogu se postaviti oglasi na kojima se vidi da svi ljudi imaju maske na licu.

Hedonistička adaptacija

Hedonistička adaptacija je prilagođavanje ljudi na ugodne i neugodne doživljaje. Ugodni doživljaji nas pomiču iz nekog početnog stanja u sretnije stanje, ali nakon izvjesnog vremena mi se adaptiramo i razina ugone nam se vraća u početno stanje. Isto se dešava s negativnim doživljajima. U situacijama krize ljudi su vrlo prilagodljivi i nakon izvjesnog vremena dolaze u neko nazovimo početno emotivno stanje. Nije poželjno ovaj proces negativne adaptacije prekidati, jer svaki prekid utiče na pojačanje negativnih doživljaja.⁶⁶

*Prilikom donošenja mjera koje se odnose na krizne situacije, prije svake mjere koja smanjuje negativne doživljaje kod ljudi treba biti oprezan i potpuno siguran da ih više nećemo morati uvoditi, tada bi takve mjere dovele do još izraženijeg negativnog doživljaja. Adaptaciju također treba povezivati i s okruženjem. **Ranije spomenuto sniženje primanja i benefita jedne skupine ljudi će usloviti njihov neugodan doživljaj, a adaptacija na taj doživljaj će biti sporija ukoliko njihovo okruženje nije suočeno sa sličnim mjerama.***

Kap u moru

Kada je riječ o ljudskom razumijevanju nekog problema, poput pandemije, ili nastojanju da se pojedinci/ke potaknu na pravilnu reakciju, eksperimenti su pokazali da ljudi nisu stvoreni da razmišljaju o agregatnim statističkim podacima na način kao bismo mi očekivali. Empatija, razumijevanje, spremnost na pomoć, ali i spremnost na očekivano ponašanje (tipa samoizolacije ili izbjegavanja rizika zaraze), teško će se proizvesti kroz masovne informacije u medijima i statističke podatke. Ljudi su emotivno pristrani i na akciju će ih prije pozvati favorizovanje priča putem medija koje su im blisko i slikovito prikazane, nego puko statističko prikazivanje objektivnih činjenica.

Puno će se jači emotivni uticaj na podizanje svijesti o riziku ili o potrebi pomoći drugima postići ako se putem medijskih napisa ili kroz oglašavanje naglašavaju pojedinačni slučajevi ili slikovite priče, nasuprot prikazivanja šturih agregatnih statističkih podataka.

Sklonost odgađanju

Poznat psihološki mehanizam kod ljudi je sklonost odgađanju obaveza. Zbog toga se ljudi teško odriču pušenja u korist budućeg zdravlja, teško se odriču potrošnje danas u korist štednje u budućnosti i slično.⁶⁷ Istovremeno, lakše nam se odreći neke buduće potrošnje ili procenta od zarade koju nismo još dobili.

*Imajući u vidu ovakav psihološki doživljaj potrošnje gdje preferiramo kratkoročne dobitke u odnosu na dugoročne, većina ekonomskih mjera bi trebala biti kratkoročna kako bi proizvela izraženiji pozitivni psihološki efekat. S druge strane, mjere štednje je lakše predstaviti ako su dugoročne, zato što ljudi lakše prihvaćaju buduće gubitke u odnosu na sadašnje. **Ovo naglašava važnost kratkoročnih vidljivih mjera pomoći privredi, a sve buduće programe štednje je lakše učiniti prihvatljivim ako se predstavi da će se desiti u nekom budućem periodu, ne odmah.***

Moralne poruke

Istraživanja su pokazala da su studenti suočeni s moralnim porukama prije pisanja ispita pokazivali manje spremnosti da varaju na ispitu. Samo podsjećanje na moralne autoritete može pomoći da dođe do smanjenja nemoralnih oblika ponašanja.

Taj nalaz bi se mogao iskoristiti u situaciji kada želimo da smanjimo rizična ponašanja na način da šaljemo u javnost putem medija ili oglas moralne poruke tipa: "Bog je rekao ako ubiješ jednog čovjeka, kao da si ubio sve ljude."

Moć besplatnog

Veoma snažan psihološki mehanizam je tzv. moć besplatnog. Eksperimenti pokazuju da ljudi izraženo reaguju promjenom ponašanja kada im se na izbor stavi opcija besplatno u odnosu na opciju koja nije besplatna, bez obzira što je ova druga prije bila njihov prvi izbor.⁶⁸ U marketingu i prodaji je iskorištavanje

ovog mehanizma već decenijama prisutno, ali ga se može iskoristiti i u kreiranju "arhitekture izbora".
Ukoliko se želi da građani zaista dobiju nužnu uslugu koja je javno finansirana, onda treba u pozivima naglašavati riječ besplatno: "Podjela BESPLATNIH zaštitnih maski", "BESPLATNO psihološko savjetovanje", "Informacije možete dobiti BESPLATNO na telefon..." i slično.

Skretanje pažnje

Ljudsko ponašanje je uglavnom intuitivno i često stvari radimo po navici ili automatski bez obzira što se okolnosti mijenjaju. Kao što nam se čuje signal u autu u slučaju da nismo zavezali pojas, mogu se različiti signali koristiti za skretanje pažnje ljudi.

Postavljanje oznaka na pod s traženim razmakom u objektima gdje se više ljudi može naći u nekom momentu. Postavljanje tačaka na semaforima, tržnicama i slično, gdje se nalaze pješaci, naljepnice na prodavnicama i sličnim objektima s porukom "bez maske zabranjen ulaz", na izlazima iz zgrada može biti poruka "zaboravili ste masku i rukavice" i slično.

Oprez!

Primjena arhitekture izbora i korištenje predvidljivih oblika ljudskog ponašanja u cilju usmjeravanja ljudi da donose odluke u njihovu najbolju korist zahtijeva etičnost, transparentnost i neutralnost, inače može da se pretvori od strane nositelja/ica vlasti u sredstvo manipulacije i prisile.⁶⁹ Pravilno kreiranje ovih mjera traži puno informacija od onih koji su najzainteresovaniji i najpućeniji u probleme kako bi se oni mogli detektirati i kreirati dobri poticaji.

KAKO KOMUNICIRATI MJERE

Uspješnost u izvršenju navedenih mjera značajno zavisi od percepcija javnosti, zainteresovanih strana, kao i samih nosioca/teljica aktivnosti. Način kako navedeni percipiraju date mjere će odrediti i kako se ponašaju, odnosno kako ih sprovode. Loša komunikacija i nejasno predstavljenih mjera može dovesti do njihovog odbijanja od strane većeg dijela javnosti, ali i od onih kojima su namijenjene, iako se može raditi o pozitivnim koracima. U cilju što kvalitetnijeg komuniciranja mjera prema javnosti predlaže se vođenje računa o sljedećem:

- Donošenje mjera traži jasno i transparentno objašnjenje. Svaka mjera treba biti predstavljena na način da ne ostavlja nedoumice u javnosti. Ništa ne smije biti nedorečeno, odnosno treba minimizirati prostor za javnost da stvara vlastite interpretacije mjera. Korisnicima/cama mjera moraju se objasniti svi benefiti, ali i eventualni skriveni rizici korištenja. Pritom treba naglašavati optimistične procjene u vezi s rezultatima mjera.
- Potrebno je kreirati jedinstvene kanale komunikacije putem kojih se plasiraju informacije o mjerama i aktivnostima (za sve nivoe vlasti ili pojedinačno). Mjere mora saopštavati jedna osoba, dok svi ostali trebaju da plasiraju informacije u službi inicijalnog saopštenja.
- Prilikom predstavljanja mjera mora se demonstrirati liderstvo, samopouzdanje, optimizam, kao i znanje o mjerama. Pritom ne treba izbjegavati javno izlaganje svih onih koji su sudjelovali u pripremi datih mjera. Idealno je da su svi, u skladu s pravilima socijalnog distanciranja, prisutni kada se date mjere saopštavaju.
- Ukoliko je to moguće, onda je potrebno osigurati prisustvo svih zainteresovanih strana prilikom javnog

prezentiranja mjera i aktivnosti. Predstavnicima/ce medija moraju biti prisutni također, uz pravo da postave pitanje i dopunsko pitanje. Mjere i aktivnosti nosilaca/teljica vlasti na svim nivoima moraju biti iskomunicirane na način da smanjuju potencijal stvaranja panike i jačaju povjerenje.

- Potencijalni/e korisnici/e mjera se moraju jasno prepoznati u mjerama koje se na njih odnose i imati precizne instrukcije kako da ih uživaju. Ove instrukcije trebaju da budu jednostavne za razumjeti i u svakom trenutku dostupne na internetu.
- Nosioци/teljice aktivnosti sprovođenja svake pojedinačne mjere moraju imati jasne i precizne instrukcije o načinu njihovog sprovođenja, te moraju biti instruirani i prije zvanične objave istih. Pritom se mora naglasiti važnost ispravnog sprovođenja aktivnosti, uz navođenje eventualnih posljedica lošeg postupanja.
- Pri komuniciranju potrebno je u svakom trenutku voditi računa i naglašavati rokove određenih radnji, kako bi svi mogli anticipirati iste i uskladiti svoje radnje. Vlada mora čim prije definisati i predstaviti rokove kada će "normalizovati" društvo i ekonomiju, po uzoru na druge zemlje poput Austrije, Danske i slično.

Entitetske vlade trebaju da u suradnji s telekom operaterima uspostave sistem obavještanja putem SMS poruka koje su se pokazale korisnim za sve kategorije stanovništva, kako mlade, tako i stare. Ovakav tip poruka se može iskoristiti i za neke kritične informacije koje se odnose na mjere vlade. U okviru poruka je potrebno navesti i link ili neku drugu kontakt adresu gdje se mogu dobiti detaljnije informacije o svemu.

SAVJETI ZA KOMPANIJE

Vrijeme izolacije, straha od zaraze i osjećaj nestabilnosti i neizvjesnosti su uveliko doveli do promjene potrošačkih obrazaca. Već se može uočiti da potrošači/ce preferiraju rjeđi odlazak u nabavu robe, traže prodajne objekte koji omogućuju sigurnu socijalnu distancu i preferiraju robu povezanu s osnovnim potrebama, higijenom i zdravstvenom njegom. Odluka o kupovini ne slijedi ranije uspostavljene automatizirane intuitivne mehanizme, prioriteta i način potrošnje su se promijenili.

Također i B2B (business-to-business) odnosi doživljavaju svoje promjene. Direktan marketing kod nas izražen u B2B odnosu više nije moguć u tradicionalnom smislu, već se traže novi kanali komuniciranja, prije svega putem interneta. Lična prodaja je postala nemoguća u postojećim uslovima.

Zbog toga je potrebno i u B2C (business-to-consumer) i B2B poslovnim odnosima pokazati fleksibilnost i kreirati

inovativne poslovne odnose, koji mogu u budućnosti rezultirati novim poslovnim modelima i motorima rasta. U biznisu, svaka kriza je šansa jer stvara nove pretpostavke, vodi disrupciji i promjeni tržišnih odnosa. Preduzeća koja blagovremeno reaguju i prilagode svoju ponudu uživat će u dodatnim profitima, u odnosu na ona koja nastave ignorisati promjene u okruženju.

Shodno navedenom, u nastavku se navode neki od savjeta za unapređenje i prilagođavanje poslovanja u uslovima izmijenjenih obrazaca ponašanja klijenata i poslovnih partnera:

- Dok traje kriza uzrokovana Covid-19, kompanije imaju priliku da se pokažu društveno odgovornim, tj. da pored profitnih, naglase i druge, više (društvene) ciljeve. Iskustva ranijih kriza pokazuju da tržište nagrađuje one kompanije koje su bile društveno odgovorne u kritičnom trenutku. Pri preduzimanju društveno odgovornih

aktivnosti, treba voditi računa o strategiji, odnosno veze ovih aktivnosti s poslovanjem kompanije. Također, treba investirati u one aktivnosti od kojih će društvo imati najveću korist i što će javnost prepoznati - u ovoj krizi to su respiratori, tuneli za dezinfekciju, maske, rukavice, testovi i bilo šta drugo što pomaže zaštititi i zdravlju pojedinca/ke. Kompanije mogu motivirati i omogućiti svojim zaposlenicima/cama da volontiraju i tako se aktivno uključe u društveno odgovorne aktivnosti.

- ♦ Ukoliko je to moguće, kompanija treba iskoristiti vlastite resurse kako bi kroz proizvod/uslugu zadovoljila određenu potrebu uslovljenu aktuelnom krizom. Mali broj kompanija će to moći uraditi direktno - npr. proizvoditi zaštitne maske u okviru vlastitih proizvodnih pogona. Neke će proširiti svoj proizvodni asortiman - npr. razviti lijek. Ostale kompanije trebaju da se fokusiraju na neke indirektno načine pomoći, poput razvijanja aplikacije za bolju informisanost javnosti, ponude vlastitih skladišnih kapaciteta za potrebe kriznih štabova, postavljanje upozoravajućih poruka u svojim objektima ili informativnih poruka na svoje proizvode i slično.
- ♦ Upravljanje ljudskim resursima je ključna aktivnost menadžmenta kompanije u vrijeme krize. Potrebno je pokazati liderstvo i sposobnost da se nosi s novonastalom situacijom. Preporučuje se izbjegavanje pesimizma i panike, već naglašavanje optimizma i potencijalnih šansi za datu kompaniju. Pored toga, nužno je pokazati dodatnu brigu za zdravlje zaposlenika/ca. Kompanija treba da maksimalno investira u fizičku zaštitu, ali da, u skladu s mogućnostima, doprinese unapređenju psihičkog zdravlja svojih zaposlenika/ca.
- ♦ U cilju smanjenja rizika za zaposlenike/ce, ali i smanjenje fiksnih troškova poslovanja, koliko god je moguće potrebno je organizovati rad zaposlenika/ca od kuće. Ukoliko je potrebno, zaposleniku/ci se moraju osigurati adekvatni uslovi za ovakav rad (npr. korištenje laptopa od kompanije). S ciljem održavanja osjećaja pripadnosti kompaniji, potrebno je jednom do dva puta sedmično voditi zajedničke online sastanke, kako bi se komunicirale aktuelnosti unutar kompanije.
- ♦ Komunikacija s poslovnim partnerima se može održati "živom" korištenjem internet alata koji omogućuju video sastanke. Postoji bezbroj besplatnih aplikacija koje se mogu iskoristiti u ovu svrhu. Online komunikacija podrazumijeva, naravno, i intenzivnu e-mail komunikaciju, koju treba koristiti kao osnovni kanal za razmjenu poslovne dokumentacije. Ovu komunikaciju je potrebno što više formalizovati i pritom ponuditi svakom zaposleniku/ci obuku o ispravnom načinu korištenja iste.
- ♦ E-bankarstvo u ovom periodu ima smisla i preduzeća trebaju također ohrabrivati vlastite zaposlenike/ce da krenu koristiti e-bankarstvo ili mobilno bankarstvo. To će znatno olakšati plaćanje redovnih obaveza, naplatu potraživanja, vođenje poslovne dokumentacije, uz niže troškove, dok će zaposlenici/ce biti manje izloženi opasnostima odlaska u banke gdje su nerijetko velike gužve.

- ♦ Internet nastup kompanije ima pravi smisao jer je potrebno održavati komunikaciju s potrošačima/cama. Nužno je prilagoditi internet stranicu novonastalim okolnostima, postaviti informacije o načinu i organizaciji rada, načinu dobivanja informacija i načinu pružanja usluga. Potrebno je uspostaviti ili obnoviti nastupe na društvenim mrežama. Pored Facebooka i Instagrama, kompanije u BiH mogu koristiti i Twitter kako bi poboljšale krizno komuniciranje.
- ♦ Potrebno je nastaviti s oglašavanjem, uz prilagođavanje svojih marketinških poruka. Kompanije treba da iskoriste činjenicu da su potrošači/ce kod kuće i da su značajno više vremena pred svojim televizorima ili na internetu. Pri tome ne oglašavati proizvode za koje vlada ogromna potražnja, to može djelovati previše oportunistički. S druge strane, ne treba oglašavati ni proizvode koji bi na neki način uvrijedili javnost u ovom trenutku. Kroz komunikaciju prema klijentima/cama i potrošačima/cama potrebno je naglasiti empatiju, informacije koje im mogu biti korisne i koje im daju osjećaj sigurnosti. Kompanije mogu istaknuti proizvode koji olakšavaju vrijeme u izolaciji.
- ♦ Ukoliko je moguće, kompanije trebaju obavezno svoje kanale prodaje preusmjeriti prema kupcima, kroz dostavu robe na kućna vrata i online shopove. Ovakve inovacije mogu u budućnosti potpuno promijeniti poslovne modele. Bez obzira u kojoj oblasti poslovala, kompanije treba da se prilagode ovom poslovnom modelu. Ovo može biti naročito korisno za poljoprivrednu proizvodnju u smislu dostave svježih namirnica krajnjim potrošačima/cama.
- ♦ Treba konstantno pratiti i analizirati prilike koje će se pojavljivati u budućnosti. Poznato je da poslovanje turističkog sektora i s njime povezanih djelatnosti među najpogođenijima krizom. Međutim, najave su da će se trendovi putovanja potpuno promijeniti u narednih nekoliko godina. Dominirat će kraća putovanja i domaće destinacije. Dakle, bitno je iskoristiti ovaj period da se osmisle kvalitetni turistički programi usmjereni na domaće goste i goste iz bližeg regiona, kako bi se spremnije dočekalo prestanak stanja prirodne i druge nesreće i iskoristila promjena trendova.

Ne postoji univerzalni recept za prevazilaženje krize, ali kompanije moraju znati da se život i poslovanje nastavlja i poslije pandemije, tj. ista tržišna pravila nastavljaju da važe, s nešto izmijenjenim opštim uslovima. Konkretno, ovo znači da će opstati oni koji se na najbrži način prilagode i održe svoju vezu s potrošačima/cama i drugim stekholderima.

ZAKLJUČAK

Pandemija COVID 19 je imala izuzetan uticaj na već problematičnu ekonomiju BiH. Postojeća kriza je dodatno naglasila strukturalne probleme domaće ekonomije, poput održivosti velikih socijalnih sistema i skromnog rasta, ali i stvorila nove izazove koji se odnose na nagli pad ekonomske aktivnosti i masovna otpuštanja. Zbog toga se ponovo pokazala nužnost provedbe ekonomskih reformi, koje su izostale u posljednjih pet godina. Poput ostalih zemalja svijeta, ova kriza je posebno uticala na uslužni sektor, odnosno sve one ekonomske djelatnosti koje se oslanjaju na ljudski kontakt. Mjere kriznih štabova su bile izuzetno rigorozne, što je, osim pitanja ličnih prava, otvorilo i brojna druga pitanja koja se tiču ekonomije. Poseban finansijski pritisak se odnosi na javne budžete i to po nekoliko osnova, kako je prikazano u izvještaju - od očekivanih fiskalnih stimulansa privredi preko evidentiranog pada javnih prihoda po osnovu direktnih i indirektnih poreza pa sve do guranja na "ivicu" zdravstvenog sistema i zavoda za zapošljavanje.

Shodno navedenom, u izvještaju su se naveli najveći problemi ekonomije BiH, zaključno s početkom aprila 2020. godine. Procjene trendova pokazuju da će u narednim mjesecima, odnosno u drugom kvartalu, biti daleko gore i zbog toga je potrebna hitna reakcija svih nivoa vlasti. Bez intervencije države, BiH teži pesimističnom scenariju koji se odnosi na pad do 9,53%, sa 96.767 nezaposlenih osoba do kraja godine, što stvara dodatne teškoće za finansiranje rastućih socijalnih izdataka u narednim godinama, poput onih za penzije koje će rasti za 200 miliona KM godišnje narednih pet godina. Ovo bi vjerovatno imalo za posljednicu društvene nemire slične ili gore od onih u 2014. godini. Ispravnom reakcijom, pak, moguće je svesti pad na 3,97% uz minimalnih 33.284 nezaposlenih, što bi stvorilo pretpostavke za oporavak u 2021. godini, shodno aktuelnim prognozama MMF-a i Svjetske banke.

Zbog izuzetno kompleksne, decentralizovane strukture odlučivanja u BiH, potrebno je da svaki nivo vlasti, u koordinaciji s ostalim nivoima, ponudi svoj doprinos u prevazilaženju ove krize i stabilizaciji ekonomije. Na taj način će se pokazati politička odgovornost i liderstvo te demonstrirati privrednicima/cama i javnosti da mogu raditi kratkoročna planiranja, ekonomske kalkulacije, shodno okvirima državnih programa pomoći. Ono što treba da bude fokus ekonomskih politika, a što je navedeno u izvještaju, jeste stabilizacija privatnog sektora kroz podršku od strane javnog i finansijskog. Ovo je posebna specifičnost aktuelne krize, jer je prvi put kod nas, za razliku od krize iz 2008. godine, da se spašava privreda, a ne finansijski sistem.

Kratkoročne mjere se odnose na hitnu podršku privredi u održavanju tekuće likvidnosti i očuvanju radnih mjesta s ciljem zadržavanja barem *statusa quo*, dok dugoročne mjere treba da zadovolje rastuću potrebu za stvarnom zaštitom preduzeća i radnika/ca, što zagovaraju vodeći ekonomisti trenutno. Naime, dugoročno trebamo čim prije "normalizovati" privredu i uopšteno život, a kako bismo

obnovili tržišne odnose. Sve ovo podrazumijeva finansijsku podršku od preko dvije milijarde KM, što znači da se država mora čim prije zaduživati. Ono što bi bilo štetno u normalnim okolnostima, sada je neophodnost. Kratkoročne mjere nikako nisu rješenje za strukturalne probleme domaće ekonomije, već minimiziranje trenutne ekonomske štete. Nakon stabilizovanja ekonomskog stanja, potrebno je krenuti s hitnim ekonomskim reformama koje će uključivati smanjivanje troškova rada, opterećenja poslovanja i izdataka za javni sektor, te omogućavanje brže i lakše registracije pravnih lica, kao i digitalizacije u svim sferama društva i ekonomije.

U narednim mjesecima nas očekuje otvaranje pitanja ljudskih i političkih sloboda, ukoliko ne bude načina da se stroge mjere ograničenja kretanja ljudi, te pružanja prvenstveno usluga, ne ublaže. U tome može pomoći korištenje modela libertarijanskog paternalizma kako bi se zadržale smjernice socijalnog distanciranja, korištenja zaštitne opreme i uopšte obzirnosti prema okruženju, a bez dodatnih mjera koje u osnovi krše ljudske i političke slobode. Dobro kreirana arhitektura izbora može pomoći i u predstavljanju mjera, kako afirmativnih, tako i onih restriktivnih na način da se umanje negativni psihološki učinci istih.

Ovaj dokument je jedinstven zbog holističkog pristupa problemu, osim mjera ekonomske prirode, dokument problematizuje i način komuniciranja mjera prema javnostima, psihološke aspekte, ali i nudi inspiraciju preduzetnicima/cama na koje ova kriza ima najizraženije uticaje u smislu ugroženosti i neizvjesnosti poslovanja.

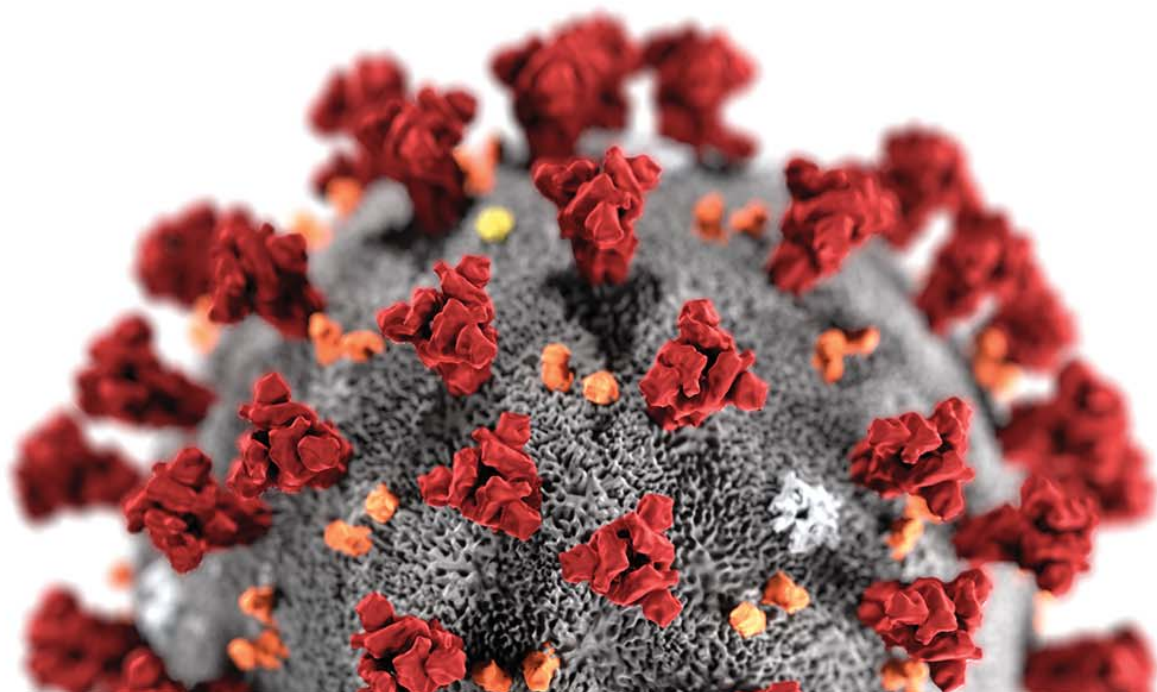
BiH ima šansu da svede štetu na minimum i pritom učini poslovno okruženje konkurentnijim i spremnijim da prihvati nove tržišne trendove i učestvuje u ekonomiji nakon pandemije. Kriza predstavlja šansu za razvijanje novih poslovnih modela, inovativniji pristup tržišnim odnosima i digitalnu transformaciju ekonomije. Reakcija mora biti pravovremena, jer sada nema postavljenih uslova niti međunarodnog faktora - država je prepuštena samoj sebi da pronade najbolje rješenje. Razumijevajući kompleksnost postojećeg stanja ovaj izvještaj treba da služi kao orijentir, s nadom da će se izabrati ono pravo rješenje.

O AUTORIMA

Admir Čavalić je doktorant na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Osnivač je i predsjednik udruženja Multi koje se bavi promocijom ekonomskog liberalizma. Predavač je na domaćim obrazovnim institucijama te često drži predavanja u inostranstvu o temi ekonomskih sloboda, decentralizacije, specifičnosti ekonomskih prilika u BiH, itd. Trenutno je direktor Kantonalne agencije za privatizaciju Tuzla. Pokretač je brojnih projekata i inicijativa, (ko)autor dvije knjige te na desetine naučnih i stručnih radova koji su objavljeni u domaćim i inostranim naučnim publikacijama. Redovno piše i komentariše za domaće i regionalne medije u funkciji ekonomskog analitičara.

Faruk Hadžić je magistar ekonomskih nauka iz oblasti Međunarodne ekonomije, ekspert iz oblasti Makroekonomskog menadžmenta te doktorant iz oblasti Ekonomske teorije i politike. Bavi se, kao makroekonomski analitičar i konsultant, analizom ekonomskih pokazatelja, daje stručna mišljenja, komentare i prijedloge u vezi s ekonomijom BiH. Autor je knjige "Nova ekonomska politika". Dobitnik je jedne Zlatne i dvije Srebrene plakete Univerziteta u Tuzli, za uspjeh tokom studija. Član je Svjetske ekonomske asocijacije i Post-Kejnzijanskog ekonomskog udruženja.

Damir Bećirović je doktor ekonomskih nauka, trenutno je direktor i profesor Visoke škole "Internacionalna poslovno-informaciona akademija" Tuzla. Autor je 20-tak naučnih i stručnih radova iz oblasti finansija, menadžmenta, ekonomije dijeljenja i digitalne ekonomije. Bio je predsjednik Organizacionog odbora međunarodne naučne konferencije DIEC 2019 Tuzla i urednik Zbornika radova s međunarodne naučne konferencije DIEC 2019 Tuzla. Predavao je o temi bihevioralne ekonomije na "Katalaksija" seminarima u BiH, Politehničkom fakultetu Univerziteta u Zenici te na Sveučilištu u Zadru u okviru Ljetne škole ITMed 2019.

PRILOZI

MJERE VLADE FEDERACIJE BIH

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ВЛАДА

BOSNIA AND HERZEGOVINA
FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
GOVERNMENT

Broj: 03-02-483/2020
Sarajevo, 06.04.2020. godine

**PARLAMENT FEDERACIJE
BOSNE I HERCEGOVINE**

- Predstavnički dom -
gosp. Mirsad Zaimović, predsjedavajući
- Dom naroda -
gosp. Tomislav Martinović, predsjedavajući

Poštovani,

U skladu sa članom IV.B.3.7.c) (III) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, a u vezi sa čl. 191. i 192. Poslovnika Predstavničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 69/07 i 2/08) i čl. 186. i 187. Poslovnika o radu Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 27/03 i 21/09), **radi razmatranja i usvajanja po hitnom postupku, dostavljam Vam PRIJEDLOG ZAKONA O UBLAŽAVANJU NEGATIVNIH EKONOMSKIH POSLJEDICA**, koji je utvrdila Vlada Federacije Bosne i Hercegovine na 167. hitnoj sjednici, održanoj 06.04.2020. godine.

Prijedlog zakona se dostavlja na službenim jezicima i pismima Federacije Bosne i Hercegovine u printanoj i elektronskoj formi (CD).

S poštovanjem,

PREMIJER
Fadil Novalić *[signature]*

Prilog: Prijedlog zakona na bosanskom jeziku

Co: Federalno ministarstvo finansija -
Federalno ministarstvo financija
gđa Jelka Milićević, ministar

Adresa: Hamdije Čemerlića 2, 71000 Sarajevo
Tel.: +387 33 66 44 49, Fax.: +387 33 21 24 11, +387 33 66 72 69
www.fbihvlada.gov.ba
e-mail: sekretar@fbihvlada.gov.ba

Co: predmet

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA

PRIJEDLOG

ZAKON
O UBLAŽAVANJU NEGATIVNIH EKONOMSKIH POSLJEDICA

Sarajevo, april 2020. godine

PRIJEDLOG ZA DONOŠENJE ZAKONA PO HITNOM POSTUPKU

Predlažemo da se Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica donese po hitnom postupku, u skladu sa članom 191. Poslovnika Predstavničkog doma („Službene novine Federacije BiH“, br. 69/07 i 2/08) i članom 186. Poslovnika o radu Doma naroda Parlamenta Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 27/03 i 21/09), koji predviđaju da se zakon može donijeti po hitnom postupku samo ako se tim zakonom uređuju odnosi i pitanja za čije uređivanje postoji neodložna potreba i ako bi donošenje zakona u redovnom postupku moglo izazvati štetne posljedice za Federaciju.

Obrazloženje:

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je Odlukom o proglašenju stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 21/20) proglasila stanje nesreće.

Ovaj zakon je predložen u cilju ublažavanja negativnih ekonomskih posljedica po privredu Federacije, imajući u vidu ogromne negativne ekonomske posljedice koje će u narednom periodu nastati kao posljedica stanja nesreće, s obzirom da je veliki broj privrednih subjekata obustavio rad što dovodi do značajnog poremećaja normalnih tokova poslovanja.

ZAKON O UBLAŽAVANJU NEGATIVNIH EKONOMSKIH POSLJEDICA

DIO PRVI - UVODNE ODREDBE

Član 1. (Predmet)

Ovim zakonom propisuju se: subvencioniranja doprinosa za obavezna osiguranja, obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode, ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit, ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dohodak od samostalne djelatnosti, prekid svih upravnih, parničnih, vanparničnih i izvršnih postupaka za vrijeme stanja nesreće, prekid obračuna zateznih kamata na zakašnjela plaćanja u dužničko-povjerilačkim odnosima, prekid prinudne naplate, održavanje stabilnosti pojedinih isplata, odgoda primjene propisa, te uspostava Garancijskog fonda.

Član 2. (Značenje pojedinih pojmova)

Pojmovi koji se koriste u ovom zakonu imaju sljedeće značenje:

- a) poslovnim subjektima smatraju se: pravna lica, odnosno privredna društva, izuzev javnih preduzeća, banaka i drugih finansijskih organizacija, udruženja, javnih institucija, organa uprave, organa i jedinica lokalne samouprave, te fizička lica koja samostalno obavljaju registrovanu poslovnu djelatnost isključujući one koji u skladu s propisima o porezu na dohodak, porez na dohodak s tog osnova plaćaju prema paušalno utvrđenom iznosu
- b) zatezna kamata na zakašnjela plaćanja javnih prihoda je kamata u smislu odredbi propisa kojim je regulisana visina stope zatezne kamate na javne prihode
- c) zatezna kamata na zakašnjela plaćanja u dužničko-povjerilačkim odnosima je kamata u smislu propisa kojim je regulisana visina stope zatezne kamate
- d) doprinosi su doprinosi za obavezna osiguranja u smislu propisa o doprinosima
- e) moratorij je vremenski period u kojem se odgađa i/ili obustavlja izvršavanje dugova određene vrste i postupci prinudne naplate
- f) stanje nesreće je utvrđeno Odlukom o proglašenju stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 21/20)
- g) akontacija poreza na dobit smatra se akontacijom poreza na dobit uređena propisom o porezu na dobit u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Federacija)
- h) akontacija poreza na dohodak od samostalne djelatnosti smatra se akontacijom poreza na dohodak od samostalne djelatnosti uređena propisom o porezu na dohodak u Federaciji
- i) rok zastare uključuje:
 - 1) rokove zastare razreza, naplate i povrata poreznih obaveza uređeni propisom o Poreznoj upravi Federacije i

- 2) rokove zastare uređene propisom o porezu na dobit u Federaciji.

Član 3.
(Primjena zakona)

(1) Odredbe ovog zakona odnose se na sve poslovne subjekte koji ispunjavaju uslove propisane ovim zakonom.

(2) Ukoliko su drugi zakoni u suprotnosti s ovim zakonom, primjenjivati će se ovaj zakon.

DIO DRUGI - MJERE ZA UBLAŽAVANJE NEGATIVNIH POSLJEDICA

Član 4.
(Subvencioniranje)

(1) Subvencioniranja doprinosa za obavezna osiguranja iz propisa o doprinosima vrše se u skladu sa odredbama ovog zakona iz sredstava Budžeta Federacije.

(2) Poslovni subjekti iz člana 2. tačka a) ovog zakona imaju pravo na subvencioniranje doprinosa u skladu sa ovim zakonom u iznosu 244,85 KM mjesečno po svakom zaposlenom počevši od obračuna i isplate bruto plaće za april 2020. godine i svaki naredni mjesec, uključujući i obračun i isplatu plaća i za mjesec nakon prestanka stanja nesreće. Subvencioniranje doprinosa za svakog zaposlenog vrši se na način da se za penziono - invalidsko osiguranje usmjerava 135,70 KM, za zdravstveno osiguranje 97,35 KM i za nezaposlenost 11,80 KM, ukoliko u mjesecu za koji se vrši obračun plaće imaju pad ostvarenog prometa 20% i više u odnosu na ostvareni prosječni promet u januaru i februaru 2020. godine.

(3) Isplata najniže neto plaće zaposlenim iz stava (2) ovog člana nije uslovljena istovremenim plaćanjem subvencioniranih doprinosa.

(4) Ostvareni promet iz stava (2) ovog člana utvrđuje Federalno ministarstvo finansija - Porezna uprava Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Porezna uprava) na osnovu podataka o evidentiranom prometu putem fiskalnih sistema na serveru Porezne uprave.

(5) Pravo na subvencioniranje doprinosa u skladu sa odredbama ovog zakona imaju i poslovni subjekti koji shodno propisima o fiskalnim sistemima nisu u sistemu fiskalizacije, kao i poslovni subjekti kod kojih zbog specifičnosti dinkamike rada i poslovanja tokom godine nije moguće primjeniti parametre iz stava (2) ovog člana.

(6) Za samostalne poduzetnike i poslovne subjekte u niskoakumulativnim djelatnostima za koje su propisane osnovice manje od najniže bruto plaće subvencioniranje doprinosa za april tekuće godine i svaki naredni mjesec, uključujući i obračun i plaćanje doprinosa i za mjesec nakon prestanka stanja nesreće vrši se u visini iznosa doprinosa utvrđenih na propisane mjesečne osnovice za tekuću godinu.

(7) Pravo na subvencioniranje doprinosa imaju poslovni subjekti i poduzetnici iz st. (2), (5) i (6) ovog člana uz uslov da su izmirene obaveze za doprinose i porez na dohodak uz isplaćene plaće zaključno sa februarom 2020. godine.

(8) Poslovni subjekti i samostalni poduzetnici iz st. (2), (5) i (6) ovog člana dužni su dostaviti Poreznoj upravi zahtjev za subvencioniranje i porezne prijave iz propisa o doprinosima i propisa o porezu na dohodak do desetog u tekućem mjesecu za prethodni mjesec.

(9) Porezna uprava daje pisana uputstva o načinu podnošenja zahtjeva i o potrebnoj dokumentaciji iz stava (8) ovog člana.

Član 5. (Obaveze poslovnih subjekata)

(1) Ukoliko poslovni subjekti (poslodavci) za bilo koji mjesec u okviru perioda iz člana 4. stav (2) ovog zakona obračunaju i isplate iznos plaće zaposlenima koji je viši od najniže bruto plaće dužni su obračunati i uplatiti iznos doprinosa utvrđen kao razliku iznosa obaveze za doprinose u skladu sa propisima o doprinosima i iznosa iz člana 4. stav (2) ovog zakona i to istodobno sa isplatom neto plaće i uplate poreza na dohodak.

(2) Samostalni poduzetnici čija je propisana mjesečna osnovica viša od osnovice na koju će biti subvencionirani doprinosi, dužni su razliku doprinosa do iznosa utvrđenog na propisanu osnovicu u skladu sa propisima o doprinosima uplatiti do 10-og tekućeg mjeseca za prethodni mjesec.

(3) Porezna uprava daje pisana uputstva o načinu podnošenja poreznih prijava iz st. (1) i (2) ovog člana.

Član 6. (Obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode)

(1) Zatezna kamata na javne prihode neće se obračunavati i plaćati za dane trajanja stanja nesreće.

(2) Zatezna kamata na javne prihode neće se obračunavati i plaćati i 90 dana od dana prestanka proglašenja stanja nesreće.

(3) Zatezna kamata na javne prihode neće se obračunavati i plaćati za dane trajanja prinudne naplate javnih prihoda.

(4) Odredbe čl. 68. i 69. Zakona o Poreznoj upravi Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14 i 91/15) neće se primjenjivati tokom proglašenog stanja nesreće i 90 dana od dana prestanka proglašenog stanja nesreće.

Član 7. (Ukidanje obaveze plaćanja akontacije poreza na dobit)

Ukida se obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit za poslovne subjekte iz člana 2. tačka a) ovog zakona.

Član 8.

(Ukidanje obaveze plaćanja akontacija poreza na dohodak)

Ukida se obaveza plaćanja akontacije poreza na dohodak od samostalne djelatnosti za 2020. godinu.

Član 9.

(Prekid rokova zastare)

Rok zastare iz člana 2. tačka i) ovog zakona se prekida od dana proglašenja stanja nesreće, a počinje teći od tridesetog dana od dana prestanka proglašenog stanja nesreće.

Član 10.

(Moratorij)

(1) Prekidaju se svi upravni, parnični, vanparnični i izvršni postupci, a u vezi sa članom (1) ovog zakona, do isteka 10-tog radnog dana od dana prestanka stanja nesreće.

(2) Prekida se obračun zatezних kamata na zakašnjela plaćanja u dužničko-povjerilačkim odnosima u periodu od 01.03.2020. godine do isteka 30-og dana od dana prestanka nesreće.

(3) Prekida se prinudna naplata shodno odredbama propisa o unutrašnjem platnom prometu i propisa o Poreznoj upravi do narednog dana od dana prestanka stanja nesreće, odnosno do isteka 30 dana od dana prestanka stanja nesreće.

Član 11.

(Održavanje stabilnosti pojedinih isplata)

(1) U cilju održavanja stabilnosti i pravovremenih isplata penzija i invalidnina i drugih socijalnih davanja na dostignutom nivou, a imajući u vidu posljedice pada prihoda izazvanih stanjem nesreće, nedostajuća sredstva će se osigurati uštedama u okviru Budžeta Federacije za 2020. godinu.

(2) Obaveza usklađivanja penzija, invalidnina, drugih socijalnih davanja i plaća neće se vršiti u 2020. godini.

Član 12.

(Odgoda primjene propisa)

(1) U periodu dok traje stanje nesreće i 180 dana po prestanku nesreće, propisi donešeni na nivou Federacije kojima je uređeno namjensko korištenje sredstava neće se primjenjivati.

(2) Odluke o prenamjeni sredstava iz stava (1) ovog člana donosi Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vlada Federacije), vlade kantona, gradonačelnici i načelnici općina.

(3) Sredstva iz stava (2) ovog člana mogu se koristiti isključivo za namjene saniranja zdravstvenih i ekonomskih posljedica proglašenog stanja nesreće.

Član 13.
(Uspostava Garancijskog fonda)

(1) Ovim zakonom uspostavlja se Garancijski fond (u daljem tekstu: Fond) na osnovu kojeg će, u ime i za račun Federacije garancije izdavati Razvojna banka Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Razvojna banka).

(2) Inicijalna sredstva za osnivanje Fonda u iznosu do 80.000.000 KM osigurati će se preusmjeravanjem raspoloživih sredstava Vlade Federacije iz komisionih poslova i raspoloživih sredstava namjenskih depozita Vlade Federacije koja se vode kod Razvojne banke. Dodatne izvore za povećanje ukupnih sredstava Fonda utvrdit će Vlada Federacije aktom iz stava (4) ovog člana.

(3) Vlada Federacije je dužna Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine dostavljati jedanput godišnje izvještaj o upravljanju Fondom.

(4) Vlada Federacije će na prijedlog Federalnog ministarstva finansija/financija propisati način finansiranja, održavanja i upravljanja Fondom, ograničenja i uslove izdavanja garancija, te druge pojedinosti od značaja za funkcionisanje Fonda.

DIO TREĆI - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 14.
(Rokovi za donošenje uputstava)

(1) Porezna uprava će u roku deset dana od dana stupanja na snagu ovog zakona donijeti uputstva iz člana 4. stav (9) i člana 5. stav (3) ovog zakona.

(2) Vlada Federacije će donijeti provedbeni akt iz člana 13. stav (4) ovog zakona u roku 15 dana od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 15.
(Stupanje na snagu)

Ovaj zakon stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u „Službenim novinama Federacije BiH“.

O B R A Z L O Ž E N J E

ZAKONA O UBLAŽAVANJU NEGATIVNIH EKONOMSKIH POSLJEDICA

I. USTAVNA OSNOVA

Ustavna osnova za donošenje Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica je u članu III. 1. tačka c) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koji je izmijenjen amandmanima VIII, LXXXIX i CVI i članu IV. A 20. (1) d) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, prema kojima je u isključivoj nadležnosti Federacije Bosne i Hercegovine donošenje propisa o finansijama, a Parlament Federacije BiH uz ostale ovlasti predviđene Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine odgovoran je za donošenje zakona o obavljanju dužnosti u federalnoj vlasti.

II. RAZLOZI ZA DONOŠENJE ZAKONA

Vlada je Odlukom o proglašenju stanja nesreće uzrokovanog pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 21/20) proglasila stanje nesreće.

Ovaj zakon je predložen u cilju ublažavanja negativnih ekonomskih posljedica po privredu Federacije, imajući u vidu ogromne negativne ekonomske posljedice koje će u narednom periodu nastati kao posljedica stanja nesreće, s obzirom da je veliki broj privrednih subjekata obustavio rad što dovodi do značajnog poremećaja normalnih tokova poslovanja.

III. USKLAĐENOST S PROPISIMA EVROPSKE UNIJE

Nakon uvida u propise Evropske unije i analize odredaba ovoga zakona, nije ustanovljeno da pravo EU sadrži izvore koji su relevantni za predmet uređivanja predmetnog zakona.

IV. OBRAZLOŽENJE POJEDINIH ODREDBI

Članom 1. definiše se predmet uređivanja ovoga zakona.

Članom 2. definišu se pojmovi koji se koriste u ovom zakonu.

Članom 3. definiše se primjena ovoga zakona, kao i da ukoliko je ovaj zakon u suprotnosti s drugim propisima primjenjivati će se ovaj zakon.

Članom 4. propisano koji poslovni subjekti (realni sektor) imaju pravo na subvencioniranje doprinosa za obavezna osiguranja iz sredstava Budžeta Federacije, propisuje se period u kojem će se vršiti subvencioniranje, kao i iznosi i način usmjeravanja u pogledu penzijsko-invalidskog osiguranja, zdravstvenog osiguranja i osiguranja od nezaposlenost.

Propisane su i obaveze Porezne uprave za utvrđivanje ostvarenog prometa u naznačenom period svih subjekta koji imaju pravo na subvenciju.

Pravo na subvencioniranje imaju i poslovni subjekti koji shodno propisima o fiskalnim sistemima nisu u sistemu fiskalizacije, kao i samostalni poduzetnici i poslovni subjekti

u niskoakumulativnim djelatnostima za koje su propisane osnovice manje od najniže bruto plaće.

Članom 5. propisane su obaveze poslovnih subjekata (poslodavaca) u slučaju da u propisanom periodu obračunavaju i isplaćuju iznos plaće zaposlenima koji je viši od najniže bruto plaće, odnosno i samostalnih poduzetnika čija je propisana mjesečna osnovica viša od osnovice na koju će biti subvencionirani doprinosi.

Članom 6. propisuje se obustava obračuna i plaćanja zatezne kamate na javne prihode i to za dane trajanja stanja nesreće, kao i 90 dana od dana prestanka proglašenja stanja nesreće.

Članom 7. propisuje se ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit za poslovne subjekte iz člana 2. tačka a) ovoga zakona.

Članom 8. propisuje se ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dohodak od samostalne djelatnosti za 2020. godinu.

Članom 9. propisuje se prekid rokova zastare, odnosno da se rok zastare iz člana 2. tačka i) ovoga zakona prekida od dana proglašenja stanja nesreće, a počinje teći od tridesetog dana od dana prestanka proglašenog stanja nesreće.

Članom 10. propisuje se prekid: svih upravnih, parničnih, vanparničnih i izvršnih postupaka, zateznih kamata na zakašnjela plaćanja u dužničko-povjerilačkim odnosima, a u vezi sa članom 1. ovog zakona, prinudne naplate shodno odredbama propisa o unutrašnjem platnom prometu i propisa o Poreznoj upravi, kao i period obustave.

Članom 11. propisano je da će se održavanje stabilnosti pojedinih isplata na dostignutom nivou (penzija, invalidnina i drugih socijalnih davanja) osigurati uštedama u okviru Budžeta Federacija za 2020. godinu, a imajući u vidu posljedice pada prihoda izazvanih stanjem nesreće, kao i da se obaveza usklađivanja penzija, invalidnina, drugih socijalnih davanja i plaća neće vršiti u 2020. godini.

Članom 12. propisuje se odgoda primjene propisa koji su donešeni na nivou Federacije i kojima je uređeno namjensko korištenje sredstava.

Članom 13. propisuje se uspostava Garancijskog fonda, na osnovu kojeg će u ime i za račun Federacije garancije izdavati Razvojna banka i koje će se koristiti za osiguranje kreditnih linija kod komercijalnih banaka, u cilju ublažavanja i poboljšanja likvidnosti, te olakšanje pristupa finansiranju poslovnim subjektima.

Članom 14. propisuju se rokovi za donošenje provedbenih akata od strane Vlade Federacije i Porezne uprave.

Članom 15. propisano je stupanje na snagu ovoga zakona.

V. FINANSIJSKA SREDSTVA

Za provedbu ovoga zakona potrebno je osigurati sredstva iz Budžeta Federacije, na način da se izvrše uštede u okviru Budžeta Federacija za 2020. godinu.

MJERE REPUBLIKE SRPSKE

Vlada Republike Srpske je putem saopštenja za javnost u vezi mjera navela sljedeće:

Vlada Republike Srpske, odnosno Republički štab za vanredne situacije, od prve pojave virusa korona, pored brige za zdravlje stanovništva, koje je prvi prioritet u ovoj situaciji, posebnu brigu je posvetila analizi stanja u privredi, s akcentom na onim djelatnostima koje su direktno pogođene odlukama Republičkog štaba za vanredne situacije.

S tim u vezi, Vlada Republike Srpske i Republički štab za vanredne situacije su donijeli:

- ◆ Odluku o hitnoj isplati povrata poreza i doprinosa za povećanje plata u 2019. godini;
- ◆ Odluku o privremenoj odgodi plaćanja poreskih obaveza (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 28/20, objavljena 27. 3.2020. godine, a stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), za privredne subjekte (pravna i fizička lica) koji uslijed mjera na sprečavanju širenja virusa korona imaju poteškoće u poslovanju (o čemu privredni subjekti podnose Poreskoj upravi pismenu izjavu), kojom su:
 1. Obaveze po osnovu poreza na dobit, naknade za unapređenje opštekorisnih funkcija šuma i protivpožarne naknade po godišnjoj poreskoj prijavi za 2019. godinu, koje dospijevaju za plaćanje do 31. 3.2020. godine, privremeno odgođene do 30. 6. 2020. godine.
 2. Obaveze po osnovu poreza na dohodak po godišnjoj poreskoj prijavi za porez na dohodak za 2019. godinu, koja dospijeva za plaćanje 31. 3.2020. godine, privremeno odgođene do 30. 6.2020. godine.
 - ◆ Odluku o tromjesečnom moratorijumu na otplatu glavnice i kamate uz produženje roka otplate za tri mjeseca (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 28/20, objavljena 27. 3.2020. godine, a stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), pravnim licima i preduzetnicima/cama, kojima su sredstva plasirana putem finansijskih posrednika ili direktno iz fondova kojima upravlja Investiciono-razvojna banka Republike Srpske a.d. Banjaluka, koji upute zahtjev direktno ili putem finansijskog posrednika Investiciono-razvojnoj banci Republike Srpske a.d. Banjaluka.
 - ◆ Odluku o načinu izmirenja poreza na dohodak i doprinosa za mart 2020. godine (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 32/20, objavljena 6. 4.2020. godine, koja je stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), a koji će biti izmireni iz sredstava Fonda solidarnosti za posebne namjene za saniranje posljedica korona virusa.

Navedene obaveze se odnose na plate radnika/ca zaposlenih kod poslodavaca/ki (pravnih lica i preduzetnika/ca) koji su prestali s poslovanjem uslijed proglašenja mjera na sprečavanju širenja virusa korona, a koji su radnicima/cama isplatili platu nakon oporezivanja (neto platu) za mart 2020. godine i obaveze po osnovu doprinosa lica koja ostvaruju dohodak od samostalne djelatnosti koji su uslijed proglašenja mjera na sprečavanju širenja virusa korona prestali s poslovanjem, odnosno kojima je zabranjen rad.

Prema spisku djelatnosti i računicama koje je sačinilo Ministarstvo privrede i preduzetništva, ukupan broj zaposlenih koji ne rade zbog odluke kriznog štaba je 41.438, dok ukupne obaveze za poreze i doprinose iznose 18.705.181 KM, od čega su doprinosi 17.555.949 KM, a porez na dohodak 1.149.232 KM.

Vlada Republike Srpske i Republički štab za vanredne situacije donijeli su i:

- ◆ Zaključak o ostvarivanju prava na podsticajna sredstva za: regresiranje dizel goriva, premije za mlijeko i premije za proizvodnju merkantilne pšenice u 2020. godini, poljoprivrednim gazdinstvima koja nisu Poreskoj upravi prijavila obavezu doprinosa za 2019. godinu i nisu izmirla obaveze po osnovu naknade za protivgradnu zaštitu za 2019. godinu.
- ◆ Zaključak o radu carinskih službi, kojim se traži od Uprave za indirektno oporezivanje BiH da organizuje rad carinskih službi od 00:00 do 24:00 časa, u cilju nesmetanog protoka roba.
- ◆ Zaključak o neobračunavanju zatezних kamata, kojim se preporučuje Mješovitom holdingu "Elektroprivreda Republike Srpske" Matično preduzeće AD Trebinje i svim davaocima komunalnih usluga i telekomunikacionih usluga u Republici Srpskoj, uključujući i IPTV, da prilikom ispostavljanja računa za izvršene usluge za mart, april i maj 2020. godine ne obračunavaju zatezne kamate.
- ◆ Zaključak o odgađanju plaćanja koncesione naknade i zakupnine za korištenje poljoprivrednog zemljišta u svojini Republike Srpske za 2020. godinu za tri mjeseca od dana dospijea ugovorne obaveze.

- ♦ Zaključak o preusmjeravanju kreditnih sredstava IFAD po Projektu unapređenja konkurentnosti u ruralnom području za finansiranje sjemenskih paketa za potrebe malih poljoprivrednih gazdinstava.
- ♦ Zaključak o brisanju 5.373 korisnika/ca iz evidencije dužnika Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, a po osnovu IFAD kreditnih sredstava iz 1998. i 1999. godine, kredita japanske Vlade iz 2000. godine i EU PHARE kreditnih sredstava iz 1998. godine.
- ♦ Zaključak o regresiranju domaćeg sjemena selektiranog i proizvedenog u Republici Srpskoj i to: domaćeg hibrida kukuruza, domaćih sorti strnih žita, domaćeg sjemena soje, domaćeg sjemena krmnih trava i travno-leguminoznih smješa, krompira i drugih vrsta u iznosu od 50 odsto maloprodajne cijene.

Vlada Republike Srpske, u funkciji skupštine akcionara Investiciono-razvojne banke Republike Srpske a.d. Banjaluka, usvojila je nova Pravila plasmana sredstavapo kreditnim linijama i zajmovima (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 29/20, objavljena 30. 3.2020. godine, a stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), u kojima je izlazna kamatna stopa prema privredi smanjena na 0,5 odsto.

Pored toga, Upravni odbor Agencije za bankarstvo Republike Srpske je donio:

- ♦ Odluku o privremenim mjerama banaka za ublažavanje negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem COVID-19 (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 27/20, objavljena 24. 3.2020. godine, a stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), koje se, između ostalog, odnose na odobravanje olakšica klijentima/cama banke koji/e su direktno ili indirektno pogođeni/e negativnim efektima.
- ♦ Odluku o privremenim mjerama mikrokreditnim organizacijama za ublažavanje negativnih ekonomskih posljedica uzrokovanih virusnim oboljenjem COVID-19 (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 30/20, objavljena 1. 4.2020. godine, a stupila na snagu narednog dana od dana objavljivanja), koje se, između ostalog, odnose na odobravanje olakšica klijentima/cama mikrokreditnih organizacija koji/e su direktno ili indirektno pogođeni/e negativnim efektima.

Na osnovu navedenog, Agencija za bankarstvo Republike Srpske je 30. 3. 2020. godine izdala i saopštenje za javnost, broj: 01-515/20, kojim pojašnjava donešene podzakonske propise. Navedenim propisima je definisano da za vrijeme trajanja vanredne situacije, odnosno vanrednog stanja, ukoliko bude proglašeno od strane nadležnih organa, banke, odnosno mikrokreditne organizacije mogu klijentima/cama odobriti privremeni moratorijum, najduže do prestanka navedenog stanja.

Ovaj moratorijum se odobrava s ciljem kako bi banke, odnosno mikrokreditne organizacije, u međuvremenu, u dogovoru sa svojim klijentima/cama imale vremena da definišu najadekvatnije posebne mjere koje će im odobriti. Tokom navedenog moratorijuma klijenti/ce neće plaćati obaveze po osnovu glavnice i kamate koja se obračunava tokom tog perioda, te će banke, odnosno mikrokreditne organizacije, dogovoriti s klijentima/camanačin izmirenja tih obaveza u narednom periodu u zavisnosti od mogućnosti klijenta/ice za njihovu otplatu.

Privremeni moratorijum se može odobriti na zahtjev klijenta/ice. Tokom trajanja privremenog moratorijuma, banke, odnosno mikrokreditne organizacije će dogovoriti s klijentima/cama koje od posebnih mjera definisanih podzakonskim propisima Agencije mogu da im odobre, a ključno je da se definišu mjere koje mogu pomoći klijentima/cama da u narednom periodu izmiruju svoje obaveze prema banci, odnosno mikrokreditnoj organizaciji.

Agencija za bankarstvo Republike Srpske u svom saopštenju posebno ističe da pravo na odobrenje posebnih mjera koje banka, odnosno mikrokreditna organizacija odobrava imaju samo klijenti/ce čija je kreditna sposobnost pogoršana, odnosno čiji su izvori za otplatu smanjeni i time im je onemogućeno ili će biti onemogućeno izmirivanje obaveza prema banci, odnosno mikrokreditnoj organizaciji, a zbog negativnog uticaja izazvanog pandemijom koronavirusa.

Republički štab za vanredne situacije i Vlada Republike Srpske će svakodnevno nastaviti da analiziraju stanje u privredi te donose mjere koje će pomoći očuvanju svakog radnog mjesta i svakog privrednog subjekta u Republici Srpskoj, kojima je zbog koronavirusa ugroženo radno mjesto, odnosno poslovanje. S tim u vezi, za naredni period pripremaju slijedeće mjere:

- ♦ Podrška Vlade Republike Srpske u visini najniže plate za april 2020. godine, za sve privredne subjekte u bruto iznosu, kojima je zabranjeno obavljanje djelatnosti, koji su iz objektivnih razloga obustavili rad ili koji rade sa smanjenim kapacitetom, a nisu otpuštali radnike/ce. Prema spisku djelatnosti i računicama koje je sačinilo Ministarstvo privrede i preduzetništva, ukupan broj

66 PRILOZI

zaposlenihkoji/e ne rade po raznim osnovama u aprilu 2020. godine je 68.603 lica, dok ukupne obaveze za minimalnu bruto platu iznose: 53.085.687 KM.

- ♦ Smanjenje neporeskih davanja.
- ♦ Podrška oporavku privrede kroz Fond solidarnosti.

Prema procjenama Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, dodatne obaveze Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske po osnovu naknade za nezaposlenost po trenutno važećem Zakonu o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti za 2020. godinu će iznositi oko 25 miliona KM.

IZVORI

- 1 Radio Slobodna Evropa, (2020), Proglašena pandemija korona virusa u svetu, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30482379.html>
- 2 Radio Slobodna Evropa, (2020), Prvi slučaj virusa korona u Bosni i Hercegovini, zaraženi otac i dijete, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30469735.html>
- 3 N1 BiH, (2020), Prvi smrtni slučaj od korona virusa u BiH, dostupno na: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a418305/Prvi-smrtni-slucaj-od-korona-virusa-u-BiH.html>
- 4 BHRT, (2020), Utjecaj korona virusa na bh. privredu, dostupno na: <https://bhrt.ba/utjecaj-korona-virusa-na-bh-privredu/>
- 5 Ibid.
- 6 Capital.ba, (2020), Kako koronavirus može uticati na ekonomiju BiH?, dostupno na: <https://www.capital.ba/kako-koronavirus-moze-uticati-na-ekonomiju-bih/>
- 7 Anadolujia agencija, (2020), Novalić u Zenici: Moramo se udružiti u borbi protiv korona virusa, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/politika/novalic-u-zenici-moramo-se-udruziti-u-borbi-protiv-korona-virusa/1744723>
- 8 Hercegovina In, (2020), Kineski radnici kod Počitelja izašli iz karantene, dostupno na: <https://hercegovina.in/kineski-radnici-kod-pocitelja-izasl-iz-karantene/>
- 9 Pendek A., (2020), Koronavirus i ekonomske posljedice: Epidemija u zemljama regije prijetnja je i za BiH, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/ekonomija-i-finansije/biznis-plus/koronavirus-i-ekonomske-posljedice-epidemija-u-zemljama-regije-prijetnja-je-i-za-bih-538090>
- 10 BN televizija, (2020), Kinezi probili rok za projektovanje autoputa Banjaluka – Prijedor, dostupno na: <https://www.rtvbn.com/3976780/kinezi-probili-rok-za-projektovanje-autoputa-banjaluka-prijedor>
- 11 Poslovni dnevnik, (2020), Ugovor s Kinezima za HE Dabar zbog virusa tek u travnju, dostupno na: <https://www.poslovni.hr/regija/ugovor-s-kinezima-za-he-dabar-zbog-virusa-tek-u-travnju-4217378>
- 12 Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini, (2020), Statistika vanjske trgovine Bosne i Hercegovine, dostupno na: www.fipa.gov.ba/informacije/statistike/izvoz_uvoz/default.aspx?id=211&langTag=hr-HR
- 13 Slobodna Bosna, (2020), Najava ekonomske katastrofe: Izvoz BiH u Italiju smanjen za 18 posto!, dostupno na: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/146958/koronavirus_izpostavio_prvu_fakturu_izvoz_bih_u_italiju_smanjen_za_18_posto.html
- 14 Bljesak.info, (2020), Kamioni iz BiH, koji prevoze robu iz Italije, zaustavljeni u Hrvatskoj, dostupno na: <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/flash/kamioni-iz-bih-koji-prevoze-robu-iz-italije-zaustavljeni-u-hrvatskoj/304709>
- 15 Domazet A., (2020), Ekonomija BiH u doba korona virusa, dostupno na: balkans.aljazeera.net/vijesti/ekonomija-bih-u-doba-korona-virusa
- 16 World Bank Group, (2020), Fighting COVID-19, Europe and Central Asia Economic Update, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington
- 17 Klix.ba, (2020), Sarajevski hoteli Europe i Holiday otpustili sve radnike koji su imali ugovor na određeno, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/sarajevski-hoteli-europe-i-holiday-otpustili-sve-radnike-koji-su-imali-ugovor-na-odredjeno/200401182>
- 18 Klix.ba, (2020), Polovina svjetskih aviona je parkirano, putnički kapacitet pao za 80 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/polovina-svjetskih-aviona-je-parkirano-putnicki-kapacitet-pao-za-80-posto/200403006>
- 19 BN televizija, (2020), Privrednici iz BiH traže da se ne zatvaraju granice za prevoz roba, dostupno na: <https://www.rtvbn.com/3979492/privrednici-iz-bih-traze-da-se-ne-zatvaraju-granice-za-prevoz-roba>
- 20 Herceg V.S., (2020), Zamrznute cijene životnih namirnica, mjere za spas ekonomije, dostupno na: <https://www.dnevni-list.ba/zamrznute-cijene-zivotnih-namirnica-mjere-za-spas-ekonomije/>
- 21 Nezavisne novine, (2020), Privredna komora RS: Uredba o kontroli cijena može dovesti do nestašice, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/ekonomija/privreda/Privredna-komora-RS-Uredba-o-kontroli-cijena-moze-dovesti-do-nestasic/589496>
- 22 Klix.ba, (2020), Od početka pandemije koronavirusa 7.000 radnika u Federaciji BiH izgubilo posao!, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/od-pocetka-pandemije-koronavirusa-7-000-radnika-u-federaciji-bih-izgubilo-posao/200401198>
- 23 Federalna TV, (2020), Novalić o subvencijama i fondovima za pomoć privredi, dostupno na: www.federalna.ba/bhs/vijest/312165/video-premijer-fbih-gost-dnevnika
- 24 Zurnal.info, (2020), Premijer Novalić svjesno obmanjuje javnost: Sedam hiljada radnika u Federaciji BiH dobilo otkaz!, dostupno na: <https://zurnal.info/novost/22892/sedam-hiljada-radnika-u-federaciji-bih-dobilo-otkaz>
- 25 Bljesak.info, (2020), Zaštita radničkih prava na ispitu nakon sve većeg broja otkaza u BiH, dostupno na: <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/posao/zastita-radnickih-prava-na-ispitu-nakon-sve-veceg-broja-otkaza-u-bih/305816>
- 26 Profitiraj.ba, (2020), UNWTO: Zbog koronavirusa ove godine očekuje se 30% manje turista, pad prihoda i do 450 milijardi USD, dostupno na: <https://www.profitiraj.ba/unwto-zbog-koronavirusa-ove-godine-ocekuje-se-30-manje-turista-pad-prihoda-i-do-450-milijardi-usd/>
- 27 Klix.ba, (2020), Tuzlanski poslodavci i koronavirus: Bez pomoći nadležnih slijedi veliki val otkaza, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/tuzlanski-poslodavci-i-koronavirus-bez-pomoci-nadleznih-slijedi-veliki-val-otkaza/200401180>
- 28 BHRT, (2020), Koronavirus u BiH: Krizni štab – Obustaviti rad ugostiteljskih objekata na cijeloj teritoriji FBiH, dostupno na: <https://bhrt.ba/koronavirus-u-bih-prvi-slucaj-koronavirusa-u-mostaru/1114759/>

- 29 Keil S., (2020), Federalism and decentralisation in the age of coronavirus, dostupno na: https://blogs.canterbury.ac.uk/politics/2020/04/01/federalism-and-decentralisation-in-the-age-of-coronavirus/?fbclid=IwAR1piGeW7YyqN12YPmacg2eLLnKCC5LObgfCijp-FceFvpR8G1KX_y60Hlw
- 30 Armstrong M., (2020), IMF declares global recession and doubles the size of its financial war chest, dostupno na: <https://www.euronews.com/2020/03/28/imf-declares-global-recession-and-doubles-the-size-of-its-financial-war-chest>
- 31 Augustinović M., (2020), Gospodarstvo u SBŽ-u već sada trpi posljedice zbog koronavirusa, dostupno na: <https://www.artinfo.ba/index.php/politika/23646-gospodarstvo-u-sbz-u-vec-sada-trpi-posljedice-zbog-koronavirusa>
- 32 FENA, (2020), ZZO: Značajan pad prihoda; ugroženo financiranje zdravstvenih ustanova u HNŽ-u, dostupno na: www.fena.ba/article/1144897/zzo-znacajan-pad-prihoda-ugrozeno-financiranje-zdravstvenih-ustanova-u-hnz-u
- 33 Vuković V., (2020), Vladine mjere za ekonomiju pokazuju da su potpuno izgubljeni u krizi, dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/vuk-vukovic-kladine-mjere-za-ekonomiju-pokazuju-da-su-potpuno-izgubljeni-u-krizi/2167932.aspx?fbclid=IwAR0KfJpm3JedrmJBRVmqzQSWbqSVW623giu1oRLaJuaUrrSkW3K3iI>
- 34 Klix.ba, (2020), Anketa Klix.ba: Veliki broj radnika u BiH već ostao bez posla zbog pandemije koronavirusa, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/anketa-klix-ba-veliki-broj-radnika-u-bih-vec-ostao-bez-posla-zbog-pandemije-koronavirusa/200325122>
- 35 Klix.ba, (2020), Istraživanje o životu u doba koronavirusa: Zbog čega se najviše brinu građani BiH, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/istrazivanje-o-zivotu-u-doba-koronavirusa-zbog-čega-se-najviše-brinu-građani-bih/200401163>
- 36 Klix.ba, (2020), Ekonomista Goran Mirašćić: Ostajemo opredijeljeni za PDV od 17 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/ekonomista-goran-mirascic-ostajemo-opredijeljeni-za-pdv-od-17-posto/200115053>
- 37 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2019), Anketa o radnoj snazi Bosna i Hercegovina, Tematski bilten ISSN 1840-104X, Sarajevo
- 38 Ibid.
- 39 Ibid.
- 40 Ibid.
- 41 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Statistika robne razmjene BiH s inozemstvom, siječanj-prosinac 2019. godine, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/ETR_01_2019_12_0_HR.pdf
- 42 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Statistika robne razmjene BiH s inozemstvom, siječanj-prosinac 2018. godine, dostupno na: http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2019/ETR_01_2018_12_0_HR.pdf
- 43 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Indeks obima industrijske proizvodnje u Bosni Hercegovini za decembar 2019 - prethodni podaci, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/IND_01_2019_12_0_BS.pdf
- 44 Raiffeisen Bank, (2019), Snažan rast maloprodaje i privatne potrošnje ključni pokretači ekonomskog rasta u 2019., dostupno na: <https://raiffeisenbank.ba/vijesti/snazan-rast-maloprodaje-i-privatne-potrosnje-kljucni-pokretaci-ekonomskog-rasta-u-2019>
- 45 Reuters, (2019), IMF cuts Bosnia's growth forecast to 2.8% in 2019, 2.6% next year, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-imf/imf-cuts-bosnias-growth-forecast-to-28-in-2019-26-next-year-idUSKBN1XE1K8>
- 46 Klix.ba, (2020), Porezna uprava FBiH za četiri godine povećala naplatu za skoro 40 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/finansije/porezna-uprava-fbih-za-četiri-godine-povecala-naplata-za-skoro-40-posto/200114055>
- 47 Klix.ba, (2020), Ekonomija stagnira: Alarmantni podaci o prikupljenim javnim prihodima u FBiH, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/finansije/ekonomija-stagnira-alarmantni-podaci-o-prikupljenim-javnim-prihodima-u-fbih/200306021>
- 48 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Prirodno kretanje stanovništva i brakovi, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/DEM_01_2019_Q4_0_BS.pdf
- 49 Eurostat, (2020), First permits by reason, length of validity and citizenship, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/product?code=migr_resfirst
- 50 Fond PIO RS, (2019), Statistički bilteni - 2019, dostupno na: www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2019/
- 51 Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, (2020), Statistika, dostupno na: https://www.fzmiopio.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=68&lang=ba
- 52 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2018), Anketa o radnoj snazi 2018, Tematski bilten ISSN 1840-104X, Sarajevo
- 53 Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, (2020), Statistika, dostupno na: https://www.fzmiopio.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=68&lang=ba
- 54 Fond PIO RS, (2019), Statistički bilteni - 2019, dostupno na: www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2019/
- 55 Fond PIO RS, (2014), Statistički bilteni - 2014, dostupno na: <http://www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2014/>
- 56 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2018), Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovnom i rashodovnom pristupu 2018, Tematski bilten, ISSN 1840-104X, Sarajevo
- 57 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2019), Demografija i socijalne statistike, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2019/LAB_02_2018_12_1_BS.pdf
- 58 Radulović S., (2020), Bosnia's GDP to fall by 1.9% in 2020, to grow by 3.4% next year - World Bank, dostupno na: <https://seenews.com/news/bosnias-gdp-to-fall-by-19-in-2020-to-grow-by-34-next-year-world-bank-694410>

- 59 Klix.ba, (2020), Austrija prva otkrila kada će ukinuti zabrane: Nakon Uskrsa otvaraju trgovine, sredinom maja restorane, dostupno na:
<https://www.klix.ba/vijesti/svijet/austrija-prva-otkrila-kada-ce-ukinuti-zabrane-nakon-uskrasa-otvaraju-trgovine-sredinom-maja-restorane/200406068>
- 60 Romer P., Garber A.M., (2020), Will Our Economy Die From Coronavirus?, dostupno na:
<https://www.nytimes.com/2020/03/23/opinion/coronavirus-depression.html>
- 61 Klix.ba, (2020), U Hercegovini 20 novih slučajeva zaraze koronavirusom, najviše u Čapljini, dostupno na:
<https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-hercegovini-20-novih-slucajeva-zaraze-koronavirusom-najvise-u-capljini/200407033>
- 62 Klix.ba, (2020), MMF: Centralna banka ne može koristiti višak obavezne rezerve, to je novac komercijalnih banaka, dostupno na:
<https://www.klix.ba/biznis/finansije/mmf-centralna-banka-ne-moze-koristiti-visak-obavezne-rezerve-to-je-novac-komercijalnih-banaka/200407090>
- 63 Taleb N.N., (2019), Antikrhkost, stvari kojima prija nered, Heliks, Smederevo
- 64 Thaler, R., Sunstein, C., 2008, Nudge, Yale University Press
- 65 Kahneman, D., 2011, Thinking, Fast and Slow, Farrar, Straus and Giroux
- 66 Ariely, D., 2010, The Upside of Irrationality, HarperCollins Publisher
- 67 Ariely, D., 2008, Predictably Irrational, HarperCollins Publishers
- 68 Ibid.
- 69 Thaler, R., Sunstein, C., 2008, Nudge, Yale University Press

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2018), Anкета o radnoj snazi 2018, Tematski bilten ISSN 1840-104X, Sarajevo
2. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2019), Anкета o radnoj snazi Bosne i Hercegovine, Tematski bilten ISSN 1840-104X, Sarajevo
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2019), Demografija i socijalne statistike, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2019/LAB_02_2018_12_1_BS.pdf
4. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Indeks obima industrijske proizvodnje u Bosni Hercegovini za decembar 2019 - prethodni podaci, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/IND_01_2019_12_0_BS.pdf
5. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Prirodno kretanje stanovništva i brakovi, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/DEM_01_2019_Q4_0_BS.pdf
6. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Statistika robne razmjene BiH s inozemstvom, siječanj-prosinac 2019. godine, dostupno na: bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/ETR_01_2019_12_0_HR.pdf
7. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2020), Statistika robne razmjene BiH s inozemstvom, siječanj-prosinac 2018. godine, dostupno na: http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2019/ETR_01_2018_12_0_HR.pdf
8. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2018), Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovnom i rashodovnom pristupu 2018, Tematski bilten, ISSN 1840-104X, Sarajevo
9. Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini, (2020), Statistika vanjske trgovine Bosne i Hercegovine, dostupno na: www.fipa.gov.ba/informacije/statistike/izvoz_uvoz/default.aspx?id=211&langTag=hr-HR
10. Anadoluja agencija, (2020), Novalić u Zenici: Moramo se udružiti u borbi protiv korona virusa, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/politika/novalic-u-zenici-moramo-se-udruziti-u-borbi-protiv-korona-virusa/1744723>
11. Ariely, D., 2008, Predictably Irrational, HarperCollins Publishers
12. Ariely, D., 2010, The Upside of Irrationality, HarperCollins Publisher
13. Armstrong M., (2020), IMF declares global recession and doubles the size of its financial war chest, dostupno na: <https://www.euronews.com/2020/03/28/imf-declares-global-recession-and-doubles-the-size-of-its-financial-war-chest>
14. Augustinović M., (2020), Gospodarstvo u SBŽ-u već sada trpi posljedice zbog koronavirusa, dostupno na: <https://www.artinfo.ba/index.php/politika/23646-gospodarstvo-u-sbz-u-vec-sada-trpi-posljedice-zbog-koronavirusa>
15. BHRT, (2020), Koronavirus u BiH: Krizni štab – Obustaviti rad ugostiteljskih objekata na cijeloj teritoriji FBiH, dostupno na: <https://bhrt.ba/koronavirus-u-bih-prvi-slucaj-koronavirusa-u-mostaru/1114759/>
16. BHRT, (2020), Utjecaj korona virusa na bh. privredu, dostupno na: <https://bhrt.ba/utjecaj-korona-virusa-na-bh-privredu/>
17. Bljesak.info, (2020), Kamioni iz BiH, koji prevoze robu iz Italije, zaustavljeni u Hrvatskoj, dostupno na: <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/flash/kamioni-iz-bih-koji-prevoze-robu-iz-italije-zaustavljeni-u-hrvatskoj/304709>
18. Bljesak.info, (2020), Zaštita radničkih prava na ispitu nakon sve većeg broja otkaza u BiH, dostupno na: <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/posao/zastita-radnickih-prava-na-ispitu-nakon-sve-veceg-broja-otkaza-u-bih/305816>
19. BN televizija, (2020), Kinezi probili rok za projektovanje autoputa Banjaluka – Prijedor, dostupno na: <https://www.rtvbn.com/3976780/kinezi-probili-rok-za-projektovanje-autoputa-banjaluka-prijedor>
20. BN televizija, (2020), Privrednici iz BiH traže da se ne zatvaraju granice za prevoz roba, dostupno na: <https://www.rtvbn.com/3979492/privrednici-iz-bih-traze-da-se-ne-zatvaraju-granice-za-prevoz-roba>
21. Capital.ba, (2020), Kako koronavirus može uticati na ekonomiju BiH?, dostupno na: <https://www.capital.ba/kako-koronavirus-moze-uticati-na-ekonomiju-bih/>
22. Domazet A., (2020), Ekonomija BiH u doba korona virusa, dostupno na: balkans.aljazeera.net/vijesti/ekonomija-bih-u-doba-korona-virusa
23. Eurostat, (2020), First permits by reason, length of validity and citizenship, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/product?code=migr_resfirst
24. Federalna TV, (2020), Novalić o subvencijama i fondovima za pomoć privredi, dostupno na: www.federalna.ba/bhs/vijest/312165/video-premijer-fbih-gost-dnevnika
25. Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, (2020), Statistika, dostupno na: https://www.fzmioipio.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=68&lang=ba

26. Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, (2020), Statistika, dostupno na: https://www.fzmioipio.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=68&lang=ba
27. FENA, (2020), ZZO: Značajan pad prihoda; ugroženo financiranje zdravstvenih ustanova u HNŽ-u, dostupno na: www.fena.ba/article/1144897/zzo-znacajan-pad-prihoda-ugrozeno-financiranje-zdravstvenih-ustanova-u-hnz-u
28. Fond PIO RS, (2014), Statistički bilteni - 2014, dostupno na: <http://www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2014/>
29. Fond PIO RS, (2019), Statistički bilteni - 2019, dostupno na: www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2019/
30. Fond PIO RS, (2019), Statistički bilteni - 2019, dostupno na: www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/statisticki-bilteni-2019/
31. Herceg V.S., (2020), Zamrznute cijene životnih namirnica, mjere za spas ekonomije, dostupno na: <https://www.dnevni-list.ba/zamrznute-cijene-zivotnih-namirnica-mjere-za-spas-ekonomije/>
32. Hercegovina In, (2020), Kineski radnici kod Počitelja izašli iz karantene, dostupno na: <https://hercegovina.in/kineski-radnici-kod-pocitelja-izasli-iz-karantene/>
33. Ibid.
34. Kahneman, D., 2011, Thinking, Fast and Slow, Farrar, Straus and Giroux
35. Keil S., (2020), Federalism and decentralisation in the age of coronavirus, dostupno na: https://blogs.canterbury.ac.uk/politics/2020/04/01/federalism-and-decentralisation-in-the-age-of-coronavirus/?fbclid=IwAR1piGeW7YyqN12YpMacg2eLLnKCC5L0bGfCijp-FceFvpR8G1KX_y60Hlw
36. Klix.ba, (2020), Anketa Klix.ba: Veliki broj radnika u BiH već ostao bez posla zbog pandemije koronavirusa, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/anketa-klix-ba-veliki-broj-radnika-u-bih-vec-ostao-bez-posla-zbog-pandemije-koronavirusa/200325122>
37. Klix.ba, (2020), Austrija prva otkrila kada će ukinuti zabrane: Nakon Uskrsa otvaraju trgovine, sredinom maja restorane, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/austrija-prva-otkrila-kada-ce-ukinuti-zabrane-nakon-uskrsa-otvaraju-trgovine-sredinom-maja-restorane/200406068>
38. Klix.ba, (2020), Ekonomija stagnira: Alarmantni podaci o prikupljenim javnim prihodima u FBiH, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/finansije/ekonomija-stagnira-alarmantni-podaci-o-prikupljenim-javnim-prihodima-u-fbih/200306021>
39. Klix.ba, (2020), Ekonomista Goran Mirašćić: Ostajemo opredijeljeni za PDV od 17 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/ekonomista-goran-mirascic-ostajemo-opredijeljeni-za-pdv-od-17-posto/200115053>
40. Klix.ba, (2020), Istraživanje o životu u doba koronavirusa: Zbog čega se najviše brinu građani BiH, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/istrazivanje-o-zivotu-u-doba-koronavirusa-zbog-cega-se-najvise-brinu-gradjani-bih/200401163>
41. Klix.ba, (2020), MMF: Centralna banka ne može koristiti višak obavezne rezerve, to je novac komercijalnih banaka, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/finansije/mmf-centralna-banka-ne-moze-koristiti-visak-obavezne-rezerve-to-je-novac-komercijalnih-banaka/200407090>
42. Klix.ba, (2020), Od početka pandemije koronavirusa 7.000 radnika u Federaciji BiH izgubilo posao!, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/od-pocetka-pandemije-koronavirusa-7-000-radnika-u-federaciji-bih-izgubilo-posao/200401198>
43. Klix.ba, (2020), Polovina svjetskih aviona je parkirano, putnički kapacitet pao za 80 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/polovina-svjetskih-aviona-je-parkirano-putnicki-kapacitet-pao-za-80-posto/200403006>
44. Klix.ba, (2020), Porezna uprava FBiH za četiri godine povećala naplatu za skoro 40 posto, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/finansije/porezna-uprava-fbih-za-cetiri-godine-povecala-naplata-za-skoro-40-posto/200114055>
45. Klix.ba, (2020), Sarajevski hoteli Europe i Holiday otpustili sve radnike koji su imali ugovor na određeno, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/sarajevski-hoteli-europe-i-holiday-otpustili-sve-radnike-koji-su-imali-ugovor-na-odredjeno/200401182>
46. Klix.ba, (2020), Tuzlanski poslodavci i koronavirus: Bez pomoći nadležnih slijedi veliki val otkaza, dostupno na: <https://www.klix.ba/biznis/privreda/tuzlanski-poslodavci-i-koronavirus-bez-pomoci-nadleznih-slijedi-veliki-val-otkaza/200401180>
47. Klix.ba, (2020), U Hercegovini 20 novih slučajeva zaraze koronavirusom, najviše u Čapljini, dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-hercegovini-20-novih-slucajeva-zaraze-koronavirusom-najvise-u-capljini/200407033>
48. N1 BiH, (2020), Prvi smrtni slučaj od korona virusa u BiH, dostupno na: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a418305/Prvi-smrtni-slucaj-od-korona-virusa-u-BiH.html>
49. Nezavisne novine, (2020), Privredna komora RS: Uredba o kontroli cijena može dovesti do nestašice, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/ekonomija/privreda/Privredna-komora-RS-Uredba-o-kontroli-cijena-moze-dovesti-do-nestasicе/589496>

50. Pendek A., (2020), Koronavirus i ekonomske posljedice: Epidemija u zemljama regije prijetnja je i za BiH, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/ekonomija-i-finansije/biznis-plus/koronavirus-i-ekonomske-posljedice-epidemija-u-zemljama-regije-prijetnja-je-i-za-bih-538090>
51. Poslovni dnevnik, (2020), Ugovor s Kinezima za HE Dabar zbog virusa tek u travnju, dostupno na: <https://www.poslovni.hr/regija/ugovor-s-kinezima-za-he-dabar-zbog-virusa-tek-u-travnju-4217378>
52. Profitiraj.ba, (2020), UNWTO: Zbog koronavirusa ove godine očekuje se 30% manje turista, pad prihoda i do 450 milijardi USD, dostupno na: <https://www.profitiraj.ba/unwto-zbog-koronavirusa-ove-godine-ocekuje-se-pad-broja-turista-i-do-30/>
53. Radio Slobodna Evropa, (2020), Proglašena pandemija korona virusa u svetu, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30482379.html>
54. Radio Slobodna Evropa, (2020), Prvi slučaj virusa korona u Bosni i Hercegovini, zaraženi otac i dijete, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30469735.html>
55. Radulovikj S., (2020), Bosnia's GDP to fall by 1.9% in 2020, to grow by 3.4% next year - World Bank, dostupno na: <https://seenews.com/news/bosnias-gdp-to-fall-by-19-in-2020-to-grow-by-34-next-year-world-bank-694410>
56. Raiffeisen Bank, (2019), Snažan rast maloprodaje i privatne potrošnje ključni pokretači ekonomskog rasta u 2019., dostupno na: <https://raiffeisenbank.ba/vijesti/snazan-rast-maloprodaje-i-privatne-potrosnje-kljucni-pokretaci-ekonomskog-rasta-u-2019>
57. Reuters, (2019), IMF cuts Bosnia's growth forecast to 2.8% in 2019, 2.6% next year, dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-imf/imf-cuts-bosnias-growth-forecast-to-28-in-2019-26-next-year-idUSKBN1XE1K8>
58. Romer P., Garber A.M., (2020), Will Our Economy Die From Coronavirus?, dostupno na: <https://www.nytimes.com/2020/03/23/opinion/coronavirus-depression.html>
59. Slobodna Bosna, (2020), Najava ekonomske katastrofe: Izvoz BiH u Italiju smanjen za 18 posto!, dostupno na: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/146958/koronavirus_istpostavio_prvu_fakturu_izvoz_bih_u_italiju_smanjen_za_18_posto.html
60. Taleb N.N., (2019), Antikrhkost, stvari kojima prija nered, Heliks, Smederevo
61. Thaler, R., Sunstein, C., 2008, Nudge, Yale University Press
62. Vuković V., (2020), Vladine mjere za ekonomiju pokazuju da su potpuno izgubljeni u krizi, dostupno na: https://www.index.hr/vijesti/clanak/vuk-vukovic-vladine-mjere-za-ekonomiju-pokazuju-da-su-potpuno-izgubljeni-u-krizi/2167932.aspx?fbclid=IwAR0KfJpm3JedrmJBRVmqazQSWbqaSVW623giu1oRLaJJuaUrrSkW3K3iT_I
63. World Bank Group, (2020), Fighting COVID-19, Europe and Central Asia Economic Update, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington
64. Zurnal.info, (2020), Premijer Novalić svjesno obmanjuje javnost: Sedam hiljada radnika u Federaciji BiH dobilo otkaz!, dostupno na: <https://zurnal.info/novost/22892/sedam-hiljada-radnika-u-federaciji-bih-dobilo-otkaz>